

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBN HİBBAN ve HADİS İLMİNDEKİ YERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman :

Prof. Dr. Selahattin POLAT

Hazırlayan

Yüksel ÇELİK

KAYSERİ - 1993

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Giriş	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN HİBBAN'IN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

A- Hayatı	12
1- İbn Hibban'ın İsmi, Künyesi ve Nesebi	12
2- Doğumu ve Vefâtı	16
3- İlmî Seyahatleri	19
B- Hocaları	25
1- Sahih'inde çok Rivayette Bulunduğu Hocaları	25
2- Meşhur Hocaları	26
C- Öğrencileri	33
1- Meşhur Öğrencileri	33
2- Diğer Öğrencileri	34
D- Yaşadığı Dönem ve Şahsiyeti	36
1- Yaşadığı Çağın Siyasi, Ekonomik ve İlmî Durumu	36
a- Yaşadığı Çağın Siyasi Durumu	36
b- Yaşadığı Yörenin Ekonomik Durumu	37
c- Yaşadığı Çağın Kültürel Durumu	38
2- Fıkıhçılığı	40
a- İbn Hibban'ın Fıkhi Mezhebi	40
b- Nasslardan Hüküm Çıkarma Sanatı	43
3- Akidesi	44
a- İmam Konusundaki Mezhebi	44
b- Kur'ân Konusundaki Mezhebi	45
c- Allah (c.c.)'ın Görülmesi	45
d- Sıfatullah Konusundaki Mezhebi	45
e- İbn Hibban'a Yöneltilen İtikadi Tenkidler	47
4- İmam-ı Azam Hakkındaki Tenkidleri	51
a- Hadis ve Hadis İlmî Açısından Tenkidi	51
b- İtikadi Yönden Tenkidi	52

5-Ahlaki Şahsiyeti	54
1- İbn Hibban'ın Akla Verdiği Önem	54
2- Vefakârlığı	55
3- Cömertliği	56
4- Zühd ve Takvası	57
5- İbn Hibban'a Yöneltilen Ahlaki Tenkidler	58
a- Yalancılıkla İtham Edilmesi	59
b- Hadis Hırsızlığı ile Suçlanması	59
c- Karamita'yı Desteklemesi	60

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİ

A- Eserlerinin Listesi	61
1- Hadis ve 'İlele İle İlgili Eserleri	61
2- Biyografi ve Cerh-Ta'dil ile İlgili Eserleri	64
3- Fıkıhla İlgili Eserleri	65
4- Akaid ile İlgili Eserleri	66
5- Adab, Ahlak, Nefis Terbiyesi, Zühd, Takva ve Seyr-i Sülük ile İlgili Eserleri	66
B- Önemli Eserlerinin Tanıtımı ve Tahlili	67
1- El-Müsnedü's-Sahih	67
a- Sahih'inin Tertibi	67
b- Sahih'inin Şartları	69
c- Sahih'ine Yöneltilen Övgü ve Tenkitler	70
d- Sahih'inin Senet-Metin Yönünden Değerlendirmesi Ve Diğer Hadis Literatürü ile Mukayesesi	80
e- İbn Hibban'ın Sahih'i Üzerine Yapılan Çalışmalar	83
2- Es-Sikat	84
a- Kaynakları	84
b- Tertibi	85
c- Muhtevası	86
d- İbn Hibban'ın Kendi Hükmünü Bildiren Tevsik Lafızları	87
e- Taz'if İhtimali Taşıyan Lafızlar	87
f- Ravinin Zayıflığına ve Cehaletine Delalet Eden Lafızlar	88
g- Es-Sikat'a Yöneltilen Tenkidler	88
ğ- Ravilerin Ta'dil yön. Mertebeleri	89

3- Ma'rifetü'l-Mecruhin	90
a- Tertibi ve İçeriği	90
b- Kullandığı Cerh Lafızları	92
c- El Mecerûhîn'e Yöneltilen Tenkitler	93
4- Meşâhîru 'Ulemâi'l-Emsâr	95
a- Tertib, düzen ve İçeriği	95
b-Tevsik ve Ta'dil Lafızları	96
5- Ravzatu'l 'Ukalâ ve Nuzhetu'l-Fuzalâ	96
a- El yazmaları	96
b- Tertibi ve Muhtevası	97
6- El-Hidaye 'ila 'İlmu's-Sünen	98
C- Nisbeti Şüpheli Olan Eserleri	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

-HADİSCİLİĞİ-

A- Hadis Alimlerinin İbn Hibban'ın Eserlerine Verdikleri Önem	100
B- Alimlerin İbn Hibban'a Övgüleri	101
C- Cerh İlmindeki Metodu	103
1- Zayıf Ravilerin Cerhi İle İlgili Metodu	103
2- Sika Ravilerin Cerhi İle İlgili Metodu	109
D- İbn Hibban ve Haber-i Vahid	111
E- İbn Hibban ve Hadislerin Metin ve Senedinde Ziyade bulunan Rivayetleri	112
F- İbn Hibban ve Sika Ravilerin İhtilatı	114
G- İbn Hibban ve Tedlis	115
Ğ- İbn Hibban ve Sahabe Mürseli	117
H- İbn Hibban ve Mürsel Hadisler	118
I- İbn Hibban ve Ehl-i Bid'at Ravileri	119
İ- İbn Hibban ve Mechul Raviler	121
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	123
BİBLİYOGRAFYA	125

Ö N S Ö Z

İbn Hibban, islam ilimlerinde derinleşmiş şahsiyetlerdendir. Ne varki eserlerinin büyük bir bölümü günümüze kadar ulaşamamıştır. Ulaşan eserleri de hak ettiği önemi görememiştir. Gerek cerh ve ta'dil eserlerinin, gerekse biyografi (rical) eserlerinin İbn Hibban'ın söz ve görüşleriyle dolu olduğunu gördük. Sözleri ve görüşleri çok nakledilen fakat eserlerine gerektiği kadar önem verilmeyen bu şahsiyetin hayatını ve hadis ilmindeki yerini tesbit etmek ve ilmi dikkatleri biraz daha fazla üzerine çekmek için hakkında araştırma yapılmasının gereğini hissettik.

İbn Hibban, çok yönlü bir âlimdir. Hemen hemen bütün islami ilimlerde ihtisas sahibi birisidir. Tıp ve Astronomi de okumuştur. Ancak hadis ve hadis ilimleri sahasında ihtisaslaşmıştır.

Bu araştırmamızı üç ana bölüme ayırdık. Birinci bölümde İbn Hibban'ın hayatı ve şahsiyetinden bahsettik. İkinci bölümde eserlerini genişçe ele alıp değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Üçüncü bölümde ise hadisciliğinden ve bazı hadis meseleleri üzerine görüşlerinden bahsettik.

Tezimizin hazırlanmasında bize rehberlik eden danışman hocam sayın Prof.Dr. **Selahattin POLAT**'a teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

Yüksel ÇELİK

KAYSERİ - 1993

- GİRİŞ -

İBN HİBBAN'IN BİYOGRAFİSİNİN KAYNAKLARI

İbn Hibban'ın biyografisi ile ilgili eserleri iki ana grupta inceleyebiliriz.

1- İbn Hibban'ın Biyografisine Değinen Kaynaklar: Bu kaynakları da kendi arasında iki grupta inceleyeceğiz.

a-) Bize ulaşmayan kaynaklar:

- 1- Tarihu Semerkand, Ebû Sa'd el-İdrîsî (Ö. 405/1014).
- 2- Tarihu Neysâbü'r, Ebû 'Abdillah, en-Neysâbü'rî (Ö. 405/1014).
- 3- Tarihu Buhara, Ğuncar, Muhammed b. Ahmed el-Buhâri (Ö.412/ 1021).

Dördüncü hicri asrın sonunda te'lif edilen bu üç büyük eser İbn Hibban'a genişçe yer vermiştir. Özellikle Hâkim Neysâbü'rî, İbn Hibban'ın talebesi olması hasebiyle hocasının hal tercemesine daha çok ağırlık vermiştir. Bunun doğruluğunu, tâli kaynakların İbn Hibban hakkında, bu kaynaklardan yaptıkları nakillerin çokluğundan anlıyoruz.¹ Yukarıda saydığımız eserlerin hepsi de günümüze ulaşamayarak kaybolmuş ve tarihin karanlıklarına gömülmüştür.

Bu eserlerin kaybolmasına rağmen, Hatib-i Bağdâdî (ö. 463/ 1071), Zehebî (Ö. 748/1347), Yakût el-Hamevî (ö.627/1230), İbn 'Asâkir (ö. 571/1175) gibi büyük biyografî âlimleri bu eserlerden kitaplarında nakillerde bulunarak, kaybolan eserlerdeki bazı bilgilerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır.

b-) Bize Ulaşan Kaynaklar: Bu kaynakları da iki başlık altında inceleyebiliriz.

1- İbn Hibban'ın biyografisine geniş yer verenler,

a-) el-Ca'mî' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', Hatib,Ebu Bekr, Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatib el-Bağdadî (Ö. 463/1071)²

1-) Bkz. a- Yakut el-Hamevi, Ebu Abdillah, Yakut b. Abdillah el-Hamevi (Ö. 627/1230) Mu'cemu'l-Büldân, (Beyrut, 1388/1968), 1/495-499,

b- Zehebî, Ebû 'Abdillah, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (ö.748/1347) Siyer-i A'lamin-Nubela, (Beyrut, 1401/1981), 16/92-104,

c- Zehebî, Tezkiretu'l-Huffaz,(Beyrut-Tarihsiz), 3/920-924 ,

2-) Mektebetu'l Meârif, Tarihsiz, 2/361-63,

b-) El-İkmâl, İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr (ö. 475-487/1082-1094)¹

c-) Tarihu Medinet-i Dımeşk, İbn 'Asakir, Ebu'l-Kâsım, 'Ali el-Hasen ed-Dımeşki (Ö.571/1175)²

d-) Mu'cemu'l-Buldân, Yakût Hamevi, Yakut b. 'Abdillah el-Hamevî (Ö. 627/1230),³

e-) Tabakatu's-Şafiiyye, İbnu's-Salâh (Ö. 643/1245) . İbnu's Salâh bu eserinde İbn Hibban'a değinmiş ve birçok tenkit yöneltmiştir. İbn Salah'ın bu söz ve tenkitlerini bize, 'Ali b. Yusuf el-Kıftî (Ö. 646/1248) "İnbâhu'r-ruvât" isimli eserinde nakletmiştir.⁴

f-) Siyer-i A'lâmi'n-nubelâ, Zehebî (Ö. 748/1347),⁵

g-) Tezkiretu'l-Huffâz, Zehebî (Ö. 748/1347),⁶

h-) Tabakâtu's-Şafiiyyeti'l-Kubrâ, İbn Subkî, Ebû Nasr, 'Abdu'l-Vehhâb b. 'Ali b. 'Abdil-Kâfî (Ö. 771/1369)⁷

i-) Lisânu'l Mîzan, İbn Hacer, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. 'Ali b. Hacer el-'Askalânî (Ö. 852/1448),⁸

2- İbn Hibban'ın Biyografisine Kısa yer Verenler:

a-) Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şafiiyye, 'Abbâdî, Ebû 'Asım Muhammed b. Ahmed b. el-'Abbâdî (Ö. 458/1066),⁹

b-) El-Ensâb, Sem'ânî, Ebû Sa'd, 'Abdu'l-Kerim b. Muhammed es-Sem'ânî, (Ö. 676/1277),¹⁰

c-) El-Lübâb, Fî Tehzîbi'l-Ensâb, Cezerî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed b. 'Abdi'l-Kerim (Ö. 630/1233)¹¹

1-) Beyrut, tarihsiz, 1/433,

2-) 10/vr. 501-502, Bu eser el yazması olarak Kahire'deki "Dârü'l-kutubi'l Mısriyye" de 492 numarada 37 cilt halinde mevcuttur. Bu el yazma eserin ilk cildi Abdu'l-Kadir bedran tarafından tahkik edilip 1332/1914 yılında Şam'da basıldı.

3-) 1/415-419,

4-) Ali b. Yusuf el-Kıftî, İnbâhu'r-ruvat ala Tabakatun-Nuhât, Beyrut-1386/1966, 3/122,

5-) Zehebi, Siyer, 16/92-104,

6-) Zehebi, Tezkire, 3/920-24,

7-) Mısır-1964, 3/131-135,

8-) Beyrut-1390/1971, 5/112-115,

9-) S. 101,

10-) 2/225,

11-) 1/151,

- 1277)¹
- d-) Tabakâtu's-Şâfiyye, Nevevi, Muhyiddin, Ebû Zekerıyyâ, Yahya b. Şeraf (ö. 676/1277)¹
- e-) Mizanu'l-İ'tidal, Zehebi (Ö. 748/1347)²
- f-) el-'İber fi Tarih-i Men Ğaber, Zehebi, (748/1347)³
- g-) Mir'âtu'l-Cinân, Yafî, Abdullah b. Es'ad, (Ö. 768/1366)⁴
- ğ-) El-Vâff Fi'l-Vefeyât, Safedi, Salah b. Eybek (Ö.764/1363)⁵
- h-) Tabakâtu's-Şâfiyye, İsnevî, 'Abdu'r-Rahim b. el-Hasen, (Ö. 772/1370)⁶
- i-) El-Bidâye ve'n-Nihâye, İbn Kesir, Ebu'l-Fida, İsmail b. Kesir ed-Dımeşki, (Ö. 774/1372)⁷
- j-) En-Nucûm Ez-Zâhire Fi Mulûki Mısra ve'l-Kâhire. Ta'ri Berdî, Ebu'l-Mehâsin, Yusuf b. Ta'ri Berdî el-Enâbikî (Ö. 874/1469), ⁸
- k-) Tabakâtu'l-Huffâz, Suyûti, Cemâlud-Dîn es-Suyûti, (Ö. 911/1020), ⁹
- l- Miftâhu's-Saâde, Taşköprülü zâde, Ahmed b. Mustafa, (Ö.967/1560)¹⁰
- m- Şezerâtu'z-Zehab Fi Ahbâri Men Zeheb, 'İmad el-Hanbelî, (Ö. 1089/1678)¹¹
- n- El-A'lâm, Hayru'd-Din ez-Ziriklî, ¹²
- o- Mu'cemu'l-Müellifin, Ömer Rıza Kehhâle, ¹³
- ö- Kunûzu'l-Ecdâd, Muhammed Kürd Ali, ¹⁴
- p- Mu'cemu'l-Etibbâ, Ahmed İsa Bek, ¹⁵
- r- El-Hadıs ve'l-Muhaddisûn, Muhammed Muhammed Ebû Zehv, ¹⁶

1-) Vr. 20-23,

2-) Daru lhyai'l-kutubi'l-Arabiyye, tarihsiz..

3-) Beyrut, tarihsiz, 2/94,

4-) 2/357,

5-) 2/317,

6-) 1/418 ve sonrası.

7-) Beyrut, 1977, 11/259,

8-) Mısır, tarihsiz, 3/342-43,

9-) Kahire, tarihsiz, s. 374, ve sonrası.

10-) 2/144,

11-) Beyrut, tarihsiz, 3/16,

12-) 6/306-307,

13-) Şam-1378/1959, 9/173-74,

14-) s. 154-58,

15-) S. 84,

16-) Mısır, tarihsiz, s. 425-427,

3-)İbn Hibban'ın Biyografisine Değınmeyen Kaynaklar:

Bu biyografi eserlerini de kronolojik olarak şöylece sıralayabiliriz.

1-Tarih-u Mevlidi'l-'Ulemâ-i ve Vefeyatihim, Ebû Süleyman, Muhammed b. 'Abdillah b. Ahmed er-Rib'î (ö. 379/989)

2- Ez-Zeyl 'Ala Kitabi't-Tarihi'l-Kebir li'l-Buhârî, Ebu'l-Hasen ed-Dâ'akutnî, (Ö. 385/995),

3- Et-Târîh, İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Şâhîn el-Vâiz (Ö. 385/989),

4- Es-Sikât, İbn Şâhîn (Ö. 385/989),

5- Tarihu Curcân, Hamza b. Yûsuf es-Sehmî (Ö. 427/1036),

6- Zikru Ahbâri Esbahân, Ebû Nuaym, Ahmed b. 'Abdillah el-Esbehânî (Ö. ?)

7- Tarihu Bağdât, el-Hatfıbu'l-Bağdâdî, (Ö. 463/1071),

8- El-Muntazam Fı Târîhi'l-Mûlûk-i ve'l-Umem, Ebu'l Ferac, Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzi (Ö. 597/1201),

9- Et-Tedvîn Fi Ahbâri Gazvîn, Ebu'l-Kâsım, 'Abdu'l-Kerîm b. Muhammed er-Râfi'î, (Ö. 623/1226),

10- Mirâtu'z-Zemân, Sibte b. el-Cevzî (Ö. 654/1256),

11- Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân, Ahmed b. Muhammed b. Hallikân, (Ö. 681/1282),

Mümkün olduğunca bütün biyografi eserlerini gözden geçirmeye çalıştım. Saydığım biyografi eserlerini taradıktan ve tahlilden geçirdikten sonra şu sonuca vardım;

İbn Hibban'ın hal tercemesi geniş bir şekilde hicri dördüncü asra doğru te'lif edilmiş olan üç büyük kitap tarafından yapılmıştır. Fakat bu kitaplar günümüzde mevcut olmayıp kaybolmuştur. Bu eserlerdeki bilgileri, tali kitaplar nakil yoluyla muhafaza edip günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Bu kitaplar;

1- El-İdrîsi'nin, "Tarihu Semerkand" ı

2- El-Hâkim En-Neysâbüri'nin "Tarihu Neysâbüri",

3- Ğuncar (Muhammed İbn Ahmed el-Buhârî)'in "Tarihu Buhâra" sı.

Hicri Altıncı asırda İbn Hibban'ın hal tercemesine genişçe yer veren ve kendi çağından önceki, biraz önce saydığımız biyografi kitaplarındaki bilgileri toplayıp günümüze ulaşmasını sağlamış olan İbn Asakir (Ö. 571/1175)'dir. Bu bilgileri "**Tarîhu Dimeşk**" isimli eserinde muhafaza etmiştir.

İbn Hibban hakkında en kapsamlı ve geniş bilgiyi, hicri yedinci asırda yaşamış olan Yâkût el-Hamevî (Ö. 627/1230) "*Mucemu'l-Buldân*" isimli eserinde yer vermiştir. Bu müellifin İbn Hibban'a bu kadar çok değinmesinin sebebi, İbn Hibban'ın akla çok önem vermesi ve Allah (cc.)'ın bazı sıfatlarını akla dayanarak te'vil etmesi olabilir. Çünkü Yakut el-Hamevî Mu'tezile'ye meyilli, akla çok önem veren birisi olduğu bilinmektedir.

Görüldüğü gibi Hicri 4. asrın âlimlerinin çoğu, hicri 6. asır âlimlerinin de az bir kısmı İbn Hibban'a değinmiştir. Ancak hicri 8. asır âlimleri İbn Hibban'ı genişçe ele almaya başlamışlardır.

Hicri 4. asırda te'lif edilen eserlerin çoğu, kitaplarına koydukları şartlara rağmen, İbn Hibban'a yer vermemişlerdir. Hicri 5. asırda te'lif edilen kitaplarında çoğu şartlarına uymasına rağmen kitaplarında İbn Hibban'a yer vermemişlerdir. Bunlardan biri olan Hatib Bağdadî bilgi yetersizliğini ileri sürmüştür.

Hicri 6. asır biyografi eserlerinin de bir kısmı İbn Hibban'a değinmemiştir. Bunlardan biri olan Ebu'l-Ferac İbnu'l-Cevzi'dir. İbnu'l-Cevzi mutaassıb bir Hanbelî'dir. İbn Hibban'ın sıfatlarla ilgili te'villerinden dolayı kitabında zikretmemiş olabilir.

Hicri 7. asrın biyografi âlimlerinin de bazıları İbn Hibban'a değinmemişlerdir. Bunlardan biri olan, Sibte İbnu'l-Cevzi koyu bir hanefidir. İbn Hibban'ın İmam A'zam Ebu Hanife'yi (Ö. 150/767) aşırı şekilde tenkit etmesi, bu âlimin kitabında değinmeyişine sebep olabilir.

İbn Hibban'a değinilmemesinin sebebini şunlara bağlayabiliriz:

1- İbn Hibban'a yöneltilen ithamlar. Bu ithamlar sonucu "Zındık" diye vasıflandırılmış ası, biyografi âlimleri tarafından soğuk karşılanıp, ihmal etmelerine sebep olmuş olabilir. Zira önceki âlimler, zındıklıkla suçlanan birini kitaplarına aldıklarında, onların bu davranışı Cerh sebebi olarak kabul ediliirdi.

2- İbn Hibban, ilim tahsilinden sonra, İslam âleminin ilmi yönden en hareketli şehir ve kasabalarını terkedip, Afganistan'ın bir köşesindeki kasabasına yerleşmesi kendisiyle görüşülüp bilgi sahibi edinilmesini önlemiştir.

Bu bilgi azlığı veya yeterli bilgi olmayışı biyografî alimlerinin İbn Hibban'dan bahsetmemelerine sebebiyet teşkil etmiş olabilir. Hatib Bağdâdî (Ö.463 / 1071)'nin " Tarihu Bağdâd " isimli eserinde İbn Hibban'a değinmeyişinin gerekçesinde budur. Zira bu gerekçesini diğer bir kitabında beyan etmiştir. 1

3- İmam-ı Âzam Ebû Hanife (r.a.)'ı (Ö. 150 /763) sert bir dille tenkid etmesi, kendisine soğuk bakılmasına sebep olmuş olabilir. 2

Bu tezimizde esas aldığımız kaynaklar şunlardır ;

- 1- Mu'cemu'l-Buldân,
- 2- Tarihu Medinet-i Dımeşk,
- 3- Tabakâtu's-Şâfiyye el-Kübrâ,
- 4- Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ,
- 5- Tezkiretu'l-Huffâz,
- 6- Lisânu'l-Mizân

* * * * *

- 1-) Hatib Bağdâdî, Cami, 2 / 361,
- 2-) Bkz., İbn Hibban el-Busti, (Ö.354 / 965) Ma'rifetu'l-Mecrûhin Mine'l-Muhaddisine ve'd-duafâi ve'l-Metrûkîn (2.Baskı, Haleb, 1402 / 1982), 2 / 61-73.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

İBN HİBBAN'IN HAYATI, HOCALARI ve ÖĞRENCİLERİ

A - H A Y A T I :

1- İBNİ HİBBAN'IN İSMİ, KÜNYESİ ve NESEBİ :

İbn Hibban'ın ismi künyesi ve nesebi konusunda İbn 'Asakir'in (Ö.571/1175) "*Târîhu Medinet-i Dımeşk*" isimli eseriyle, Yakut el-Hamevî'nin (Ö. 627/1230) "*Mu' cemu' l-Buldân*" isimli eserlerini asıl kaynak olarak ele alacağım. Bu her ikisi, yaptıkları nakillerdende anlaşılacağı üzere İbni Hibban hakkındaki bilgilerin tamamına yakını, el-İdrîsi (Ö.405 / 1014), el-Hâkim en-Neysâbüri (Ö.405 / 1014) ve Ğuncar (412 / 1021) -Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Buhâri- dan nakletmişlerdir. Bu da şunu gösteriyorki, İbn Hibban hakkında bütün kaynakların dayandığı temel kaynak bu müelliflerdir.

İbn Hibban'ın isminin "Muhammed" , babasının isminin "Hıbbân" bin Ahmed b. Hibban, künyesinin ise "Ebû Hatim" olduğunda bütün biyografi müellifleri ittifak etmişlerdir.

İbn Kesir (Ö. 774/1372) , "*El Bidâye ve'n-Nihâye*" isimli eserinde İbn Hibban'ın babasının ismini Ahmed ¹ diye zikretmiştir. Bu da müellifin bir hatası olsa gerek.

İbn 'Asâkir "*Târthu Medineti Dımeşk*" isimli eserinde, El-İdrîsi'den senetle İbn Hibban'ın nesebini şu şekilde nakletmiştir: "El-İdrîsi Ebû Hatim İbni Hibban'ın nesebi şöyledir dedi:

"Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Muaz b. Murra b. Hediyye b. Sa'd b. Yezid b. Murra b. Zeyd b. Abdillâh b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temim b. Murr b.'Udd b. Tâbiha b. İlyas b. Mudar b. Nezâr b. Ma'd b. 'Adnân et-Temîmî Ebû Hâtîm el-Bustî. ²

El-İdrîsi (405 / 1014) şöyle dedi: "İbn Hibban'ın nesebini, Bust şehrinde en-Nadr b. Muhammed el-Hayyât el-Büstî bana söyledi." ³

İbn 'Asâkir (Ö. 571/1175) O'nun nesebini Ğuncar tarıkıyla şöyle nakleder:

"Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Muaz b. Ma'bed b. Saîd b. Şehîd et-Temîmî. Diğerleri ma'bed'e kadar İbn Hibban'ın nesebine mavafıktırlar." Sonra şöyle dedi:

1-) İbn Kesir ed-Dımeşki,(Ö.774/1372) *El Bidâye, ve'n-Nihâye* (Beyrut-1977) 11/259,

2-) İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım'Ali b. el-Hasen ed-Dımeşkî (Ö.571 / 1175) *Târîhu Medineti Dımeşk*, (Kahire, el-Kutubu'l-'İlmiyye Kütüphanesi Nr. 492, Yazma) 10.vd.501a.

3 -) İbn 'Asakir, Aynı yer.

" İbn Hediye b. Murra b. Sa'îd b. Yezid b. 'Abdullah b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd Menât b. temim b. Murr b. 'Udd b. Tâbiha b. İlyas b. Mudar b. Nezâr b. Ma'd b. 'Adnân." ¹

Görüldüğü gibi Ğuncar ile el-İdrisî arasındaki ihtilaf ma'bed'den Abdullah b. Darim'e kadardır. el İdrisi ve Ğuncar'la birlikte bütün biyografi müellifleri İbn Hibban'ın nesebinde ma'bede kadar 'Abdullah b. Dârim'den de 'Adnan'a kadar ittifak içindedirler.

El-İdrisi ile Ğuncar arasındaki fark Muaz'dan sonra başlayıp Abdullah b. Darim'de bitmektedir. Diğerlerinde müttefiktirler. El-İdrisi Muaz'ı Murra b. Hediye'nin oğlu olarak zikreder, Ğuncar ise Muaz'ı, Ma'bed b. Sa'id b. Şehid b. Hediye'nin oğlu olarak zikrediyor, böylece Ğuncar el-İdrisi'ye nisbetle muaz'a üç dede ziyade etmiş oluyor, onlar ise, Mabel, Sa'id ve Şehid'dir.

El-İdrisi Hediye'yi Sa'd b. Yezid b. Murra b. Zeyd b. Abdullah b. Darimî'nin oğlu olarak zikrederken, Ğuncar ise, Hediye'yi Murra b. Sa'id b. Yezid b. Murra b. Yezid b. Abdullah b. Darim'in oğlu olarak naklediyor. buna göre Ğuncar ilk "Murra" yı ziyade etmiş oluyor ve Sa'id'i Zeyd yerine, Yezid'i de Zeyd yerine zikrediyor.

Buraya kadar, İbn Hibban'ın nesebi konusunda, Muhammed b. Ahmed el-Buhari (Ğuncar) ile el-İdrisi arasındaki farkı görmüş olduk.

İbn Hazm'ın (Ö.455 / 1062) "*Cemheratu Ensâbi'l-Ârab*" isimli kitabında, Abdullah b. Darim'in çocuklarını araştırdığımızda, Abdullah b. Darim'in Yezid diye bir çocuğu olmadığını, Zeyd isminde bir çocuğu olduğunu tesbit ediyoruz.² Bu gerçek şunu gösteriyor ki, Ğuncar'ın Yezid diye zikrettiği Abdullah b. Darim'in oğlu hakikatte Zeyd'dir. Ğuncar'ın Zeyd'in yerine Yezid'i zikretmesi bir tashif olabilir. Çünkü doğru olan Zeyd'dir. Buna göre İbn Hibban, Zeyd b. Abdullah b. Darim'in zürriyetindedir.

İbn Hazm, Abdullah b. Dârim'in çocuklarını şöylece sıralamıştır: "Zeyd, (annesi Hanzale kabilesindedir)'Umeyye, Muâviye, Gutte, Vehb, 'Abd.(anneleri beni Temimdedir) ³ Bundan anlaşılıyor ki 'Abdullah b. Darim'in Yezid diye bir oğlu yoktur.

İbn Hazm, Zeyd b. 'Abdillah'ın çocuklarını da şöyle sıralıyor: 'Ades, Hakk, Hârise, Cenab, 'Abdullah, Mâlik, Murra.⁴

1- İbn Asakir, 10/Vr.501, a,b, -Yakut Hamevi, 1/415.

2- Ebu Muhammed, Ali İbn Ahmed İbn Sa'id İbn Hazm el-Endelusi Ez-Zahiri (Ö. 459/1062), Cemheratu Ensabil Arab (Beyrut, 1403/1983), s.231,

3- İbn Hazm, s.231,

4- İbn Hazm, s. 232.

Görüldüğü gibi Zeyd b. Abdillâh'ın Said diye bir çocuğu yoktur. Bilakis Murra diye bir oğlu vardır.

İbn Hazm'ın, arapların nesebi konusundaki bu eseri, İbn Asakir'in ve Yakut el-Hamevi'nin terceme kitaplarından daha güvenilirdir.

İbn Hibban'ın nesebi konusunda Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Buhari (Ğuncar)'nin rivayetini daha isabetli buluyoruz. Zira Ğuncar, İbn Hibban'ın öğrencisidir.

Öğrenci hocasını ve hocasının nesebini daha iyi tanır. İbn Asakir'de kitabında Ğuncar'ın rivayetini tercih etmiştir. Yalnız Abdullâh b. Darimi'nin çocukları ve torunları konusunda İbn Hazm'ın kitabını esas alacağız. Ğuncar'ın rivayetinde yaptığımız düzeltmede sonra İbn Hibban'ın nesebini şöylece sıralayabiliriz:

Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Muaz b. Ma'bed b. Said b. Sehid b. Hediyye b. Said b. Murra b. Zeyd b. Abdullâh b. Darim b. Malik b. Hanzale b. Malik b. Zeyd Menat b. Temim b. Murr b. Udd b Tabiha b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Ma'd b. Adnan et-Temimi, Ebu Hatim El-Busti.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İbn Hibban vatan yönünden Afganlı, neseb yönünden Kureyş'lidir. Bu kendi araştırmamızın sonucu ulaştığımız bir neticedir. İbn Hibban doğma ve büyüme Afganlı olsa da soy yönünden Kureyş'in temim boyundandır. Temim oğullarından gelen İbn Hibban'ın âilesinin Afganistan'a nasıl yerleştiğini tarih kaynaklara dönerek tesbit edeceğiz.

Farisilerle müslümanlar arasında hicri 20 yılında Nehavend şavaşı vuku' bulmuş ve müslümanlar galib gelmişti. Bu zafer Sasanilerin Irak toprakları üzerinde hakimiyet kurmalarını önlediği gibi, Sasanilerin topraklarında müslümanların yayılmasını kolaylaştırmıştır.¹

Ebu Musa el-Eş'ari (r.a.) (Ö.46/666) komutan el-Ahmet b. Kays et-Temimi (Ö.71/690)'yi Kum 2 ve Kaşân 3 şehirlerini fethetmesi için göndermişti. Bu temim kabilesinden olan komutan iki şehri de hicri 23 yılında fethetti.²

1-) Bkz. Dr. Naci Hasan, El-Kabailu'l-Arabiyye F'l-Meşrik, İskenderiyye-1984, s.163,

2-) Bu şehir İran sınırlarında bulunmaktadır.Bkz. Yakut el-Hamevi, 4/397,

3-)KAŞAN, İsbahan yakınlarda bir şehirdir, Kum şehriyle birlikte zikredilir. Yakut, el-Hamevi, 4/296,

4-) Naci Hasan, el-Kabail, s.166,

Böylece Temim oğulları çok önceden bu topraklara yerleşmeye başlamışlardır. Bu da Temim oğullarının çok güçlü ve kalabalık olduklarına delalet eder. Feth bedeli olarak elde ettikleri ganimet ve arazileri de hesaba katarsak, bu kabile fertlerinin kısa zamanda çok zengin ve varlıklı olduklarını tahmin edebiliriz. Bu da İbni Hibban'ın âilesinin çok zengin olduğuna bir delildir.

Sicistan bölgesinin fethine gelince, Sicistan'ın fethi için Abdullah b. Amir (Ö. 59/679) er-Rıb'i b. Ziyad el-HÂRİSİ'yi görevlendirmişti. İbn Ziyad el-Harisi ise, Sicistan bölgesindeki Zalik, Şervaz ve Naşruz şehirlerini fethetti. Hicri 30 yılında da bütün Sicistan bölgesi fethedildi. Sicistan'ın fethi tamamlandıktan sonra İbn Amir mahiyetinde el-Ahmet b. Kays et-Temimi ile birlikte Horasan bölgesinin fethine yöneldi. Heratlılarla karşılaştılar ve onları yenerek Herat'ı fethettiler. Böylece Horasan diyarı da islam devleti topraklarına katılmış oldu.

Hicri 81 / M.700 yılında doğu seferini yapan islam ordusu komutanı 'Abdurrahman b. el-Eş'as Sicistan üzerinde idi. Haccac'ın Sicistan üzerindeki otoritesine son verdi ve halkı ona karşı savaşa teşvik etti. Bu büyük komutan Irak'a geri dönmek istediğinde, Bust şehrine İ'yad b. Hemyân el-Bekrî'yi, Zernec şehrine de, 'Abdullah b. Âmir et-Temimî'yi Vali olarak tayin etti.¹

Bu verilen tarihi bilgiler, Sicistan ve Horasan bölgesinde Temim oğullarının bizzat varlığına şahitlik etmektedir. Temim oğullarının büyük çoğunluğunun Horasan'da olması da bu hakikatı kuvvetlendirir.²

Kaynakların büyük bir kısmı Temim oğullarının bu mıntıkadaki hakimiyet ve eserlerinin çokluğuna değinmesine rağmen, Temim oğullarından olan İbn Hibban'ın âilesinin sosyal ve kültürel durumundan bir kelime dahi bahsetmemektedir. Bütün bunlar, İbni Hibban'ın âilesinin ilmi bir kariyerinin olmadığını göstermektedir. İbn Hibban'ın babası ilimle iştigal etmemiştir. Yalnız, oğlunu ilim talebi için uzun bir yolculuğa uğurlayan babanın, ilme büyük bir saygı duyduğu âşikardır.

1- Ebu Cafer, Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarihu'l-Muluki ve'l-Ümem, (Kahire, 1977-1982) 6/336.

2-Dr.Naci Hasan, a.g.e. s.187,

Temim oğullarının bu mıntıkayı fethetmeleri toplumdaki yerlerini yükseltmişti. Buradan çıkarak, İbn Hibban'ın âilesini, zengin, varyetli toplumdaki saygınlığı büyük olan bir âile olarak vasıflandırabiliriz.

İbn Hibban'ın dedelerinden de hiç birinin biyografisine rastlayamadım. Bu da İbn Hibban'ın dedelerinin ilmi çalışmalarla uzaktan yakından alakalarının olmadığını göstermektedir.

2. DOĞUMU ve VEFATI

Kaynaklar İbn Hibban'ın doğum yerinin "*Bust*" şehri olduğunda ve çocukluğunu burada geçirdiğinde hem fikirdir.

Tarih ve biyografi kitapları İbn Hibban'ın doğum tarihi konusunda hiç bir bilgi vermemektedir. Yalnızca Fuat Sezgin¹ kitabında İbn Hibban'ın doğumunu 270 / 883 olarak almışlar ve kaynak ta göstermemişlerdir. Bu da onların tahmini bir rakam söylediklerine delalet ediyor. Bu ise isabetli bir rakam değildir.

Ez-Zehebi (Ö. 748/1347) İbn Hibban'ın doğum yılına delalet eden bazı işaretlerde bulunmuştur. Bunları şöylece sıralayabiliriz.

1- "İbn Hibban, hicri 270 / 883 küsür yılında doğmuştur." ²

2- "Hicri 354 yılında zamanın alimi Ebu Hatim Muhammed b. Hibban et-Temimi el-Busti vefat etmiştir. Bir çok eser sahibiydi. Seksen yaşına yaklaşmıştı." ³

3- "Ebu Hatim b. Hibban hicri 354 / 965 yılının Şevval ayında vefat etmiştir. Yaşı ise seksen dolaylarındaydı" ⁴

Ez-Zehebi'nin sözüne göre, İbn Hibban Hicri 354 / 965 yılında vefat ettiğinde yaşı seksen'e iyice yaklaşmıştı. Buradan çıkarak İbn Hibban'ın doğumunu tahmini olarak tesbit edebiliriz. Şöyleki, İbn Hibban 80 yaşına iyice yaklaştığına göre 75 yaşını geçmiş olmalıdır. Buna göre İbn Hibban hicri 275 / 888 ile 279 / 892 yılları arasında, Buhara şehrinin Bust kasabasında dünyaya gelmiştir.

1- Sezgin, Fuat, Tarihu't-Turasi'l-Ârabiyy (Haydarabad, 1393/1973), 1/164,

2- Zehebi, Siyer, 16/93,

3- Bkz. Zehebi, Muhtasarü'd-Düveli'l-İslâmî, 1/172,

4- Zehebi, Tezkire, 3/922,

İbn Hibban'ın doğum yeri Bust şehridir. Bust şehri Kabil'e bağlı Gazne ile Herat arasında kalmaktadır. Bugün Afgan sınırları içindedir. Hicri 4. asırda büyük bir şehirdi. Çok yeşil, ağaçları ve suları bol olan bir yerleşim yeri idi. ¹

Kaynaklar İbn Hibban'ın, hicri 354 / 965 yılı Şevval ayında vefat ettiği konusunda ittifak etmiştir. İbn 'Asakir (Ö. 571 / 1175), İbn Hibban'ın vefatı konusunda Buharalı Muhmmad b. Ebi Bekr'den şunakilde bulunmuştur: "Ebu Hatim b. Hibban hicri 354/965 yılında Sicistan'da vefat etmiştir." ² Ahmed b. Muhmmad b. Ali et-Tiybi'den de senedle şu nakilde bulunmuştur: "Üstad Ebu Hatim b. Hibban hicri 354 yılında, Şevval ayının bitimine sekiz gün kala, Cuma gecesi Bust şehrinde vefat etmiştir." ³ Senedle el-Hakim en-Neysaburi (Ö.405 / 1014)'den de önceki nakle benzer bir nakilde bulunmuş ve şu ziyadeyi nakletmiştir. "İlim talebeleri için kurduğu medreseyle yanyana olan evinin yakınına defnedildi. Bugün medresesi, fıkıh ve hadis ehlinde olan talebeler için barınak olarak kullanılmaktadır. Bu talebeler masraflarını medresenin vakıf gelirlerinden karşılamaktadırlar." Hakim hocasının durumunu en iyi bilendir. Bu sebeple sözü tercih edilir. bu konuda Yakut el-Hamevi'de senediyle Hakim en-Neysaburi (Ö.405/1014) şu nakilde bulunmuştur: "Ebu Hatim b. Hibban, evi günümüzde, ilim ehli için medresedir, Hadis ve fıkıh talebi için gelmiş garibler için barınaktır. Medresenin ve ilim talebelerinin giderini Medreseye has vakıfların gelirleriyle karşılamaktadırlar.⁴ Medresede İbn Hibban'ın bir vasiye emanet ettiği bir kütüphane vardır. Vasiye, kitapları istinsah etmek isteyen kütüphane dışına çıkarmamak şartıyla vermesini vasiyet etmiştir..." ⁵

Görüldüğü gibi kaynakların büyük bir çoğunluğu İbn Hibban'ın Bust şehrinde vefat ettiğine işaret etmektedir. Yalnız, İbn Hibban'ın talebesi Ğuncar (412 / 1021)'dan yapılan nakilde ⁶ İbn Hibban Sicistan'da vefat ettiğine değinilmektedir. Ğuncar'ın bu sözü İbn Hibban'ın Bust şehrinde vefat ettiğini haber veren nakillere muarız değildir. Çünkü Sicistan'la bölge kastedilmiştir. Bust ise Sicistan bölgesinin bir şehridir ve Sicistan'a aittir. Sicistan'ı şehir olarak alanlar ise, önce Sicistan şehrinde vefat etmiş, daha sonra cenazesi Bust şehrine taşınmıştır⁷ diyerek bu ihtimale yer vermektedirler.

1- İbn 'Asakir, 1/ Vr.413-414 a,b, İbnü'l-Esir el-Cezeri, (Ö.630 / 1233) El-Lübab Fi Tehzibi'l-Ensab (Beirut, 1407/1987), 1/115,

2- İbn 'Asakir, 10/ Vr.502 b.

3- İbn 'Asakir, 10/ Vr.502 b., Yakut el-Hamevi, 1/419,

4- İbn 'Asakir, 10/ Vr.502 b.

5- Yakut el-Hamevi, 1/418,

6- Yakut el-Hamevi, 1/419,

7- Yakut, el-Hamevi, 1/419,

Yakut el-Hamevi (Ö.627 / 1230) Mucem'in de bu ihtimale değinmiştir. Fakat Bust şehrinde vefat ettiğini tercih etmiştir.

İbn Hibban'ın Sicistan şehrinde vefat etmiş olması ihtimali uzak bir ihtimaldir. Çünkü kaynakların çoğu, İbn Hibban'ın hayatının sonuna doğru memleketi Bust'a döndüğünü ve ilim talebelerinin, kitaplarını okumak ve yazmak için Bust'a seyahat ettiklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda kaynaklar Bust şehrine dönüşünü hicri 340 dolaylarında göstermektedir. Hiçbir kaynakta bu tarihten sonra Bust şehri terkettiğini zikretmemektedir. Kaldı ki evinin yanına medrese bina etmiş ve kitaplarını bu medreseye vakfetmiştir. İlim talebeleri de kitaplarını kendisine okumak için bu medreseye gelmişlerdir. Bütün bunlar İbn Hibban'ın Bust şehrinde ayrıldığına delalet etmektedir. Sicistan şehrinde vefat ettiği görüşünü çürüten ikinci bir delil de, Sicistan'dan İbn Hibban'ın tard edilmesidir. Zira İbn Hibban Allah için sınırı (Hadd) reddetmiş ve bu sebeple Sicistan'dan mücessime tarafından kovulmuştu. ¹ El-Yafiî ise Mir'atu'l-Cinan isimli kitabında şöyle der: "Semerkant kadılığına getirildi, sonrada Nesa kadılığına, uzun bir müddet vatanından uzak kaldı, sonra Bust şehrine geri döndü ve orada vefat etti."² Buda İbn Hibban'ın Bust şehrinde vefat ettiğine açıkça işaret etmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İbn Hibban Sicistan'ın Bust şehrinde hicri 354 /965 yılında, Şevval ayının bitmesine sekiz gün kala, Cuma gecesi vefat etmiştir. Cuma namazından sonra, cenaze namazı kılınp, evinin yanına yaptırdığı medresenin avlusuna defnedilmiştir.³

* * * *

1- Zehebi, Siyer, 16/97, Mizan, 3/507,

2. Abdullah b.Es'ad El-Yafui (Ö. 768/1366), Mir'atu'l-Cinan,(müessesetu-Risale, tarihsiz) 2/357,

3. Yakut el-Hamevi, 1/419,

3. İLMİ SEYAHATLERİ :

Muhaddisin hayatında ilim seyahatlerinin (rıhle) büyük önemi vardır. Hadis öğrenmek için seyhate çıkmak, hadis ehli için ilmi bir metod olmakla birlikte mesleki bir gelenek kabul edilirdi. Musa (a.s.) dahi kendinden daha fazla ilme sahip olanlardan ilim öğrenmek için yolculuk yapmıştı. ¹ Bir kısım sahabi de hadis ve ilim talebi arzusuyla seyahatlere çıkmışlardır. ²

Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'ın (Ö.32 / 652) bu konuda şöyle söylediği nakledilmiştir. "Kur'an da nazil olan bütün âyetleri çok iyi biliyorum. Eğer yeryüzünde kendisine devenin ulaşabileceği Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen birini bilseydim kesinlikle ona giderdim..." ³ Medine dışında ikamet eden sahabilerin büyük çoğunluğu, belli zamanlarda, Allah Rasûlüyle görüşmek ve dini bilgilerini kendisinden almak için seyahatler düzenlerlerdi. ⁴

Tabiiler de Hadis öğrenmek için uzun seyahatlere çıkmışlardır. Said b. el-Müseyyib bir hadis öğrenebilmek için, günler ve gecelerce yolculuk yapmıştır. ⁵ Ebu Osman en-Nehdi bir hadisi Ebu Hureyre'(r.a.)dan (Ö.58 / 678) duyabilmek için sefer yapmıştır. ⁶ Said b. Cübeyr ise ibn Abbas (r.a.) teammüden adam öldüren katilin cehennemde ebedi kalacağına delalet eden ayet hakkında sormak ve öğrenmek için seyahat etmiştir. ⁷

Etbau't-Tabiin'e gelince, onlar da hadis tahsili için, kendilerinden öncekiler gibi uzun ve yorucu yolculuklara çıkmışlardır. Etbau't-tabiiiler kendi beldelerindeki alimlerden hadis öğrenmekle yetinmemişler diğer islam beldelerine ve şehirlerine uzun yolculuklara çıkmışlardır.

İbn Hibban, hadis tahsili için seyahat etmenin zaruret ve önemini şöyle dile getirmektedir. "Rasulullahın sünnetini tahsil için, dünya nimet ve zevklerini bir tarafta bırakarak, islam belde ve şehirlerine uzun ve meşakkatli seyahatler yapanlar işte bunlar, müslümanlara dinlerini muhafaza ederek onları doğru yola irşad eden hadis ilminin

-
- 1- Hatib Bağdadi, er-Rihletu Fi Talebil -Hadis,(Beyrut-Tarihsiz) s.97,
 - 2- Hatib Bağdadi, Rihle, 109 ve sonrası.
 - 3- Hatib Bağdadi, a.g.e. s.95,
 - 4- Hatib Bağdadi, a.g.e. s.187,
 - 5- Hatib, Bağdadi, a.g.e. s.127,
 - 6- Hatib Bağdadi, a.g.e. s.132,
 - 7- Hatib Bağdadi, a.g.e. s.138,

hakiki süvarileridir. Bunlar yolculuk ve seyahatler vasıtasıyla sünneti cem ettiler ve bütün islam diyarlarını dolaştılar. Hatta bazıları bir hadisi dinlemek ve öğrenmek için aylarca yol katetmişlerdir. Diğer bazıları da bir kelime öğrenebilmek için günlerce yolculuk yapmışlardır. Bütün bunlar sapık ve zındıkların sünnete bir şey sokarak onunla müslümanları sapıtmasını diye yapılmıştır ve böylece bu din muhafaza edilmiştir. İşte bu ilmin süvarileri Allah'ın Rasülü (s.a.v.)'e uydurulan yalanları bertaraf etmek suretiyle islam dinine en büyük yardımı gerçekleştirmişlerdir.”¹ İbn Hibban bu sözünden sonra, ilim talebi için gerekli olan seyahatin zaruret ve gereğine delalet eden rivayetleri nakletmiştir.

İbn Hibban'ın da belirttiği gibi din düşmanlarının ve sapıkların bu dine sapıtıcı şeyler sokmalarının önlenmesi, eğer soktularsa bunların izale edilmesi için ilmi seyahatler vazgeçilmez tek yoldur. İşte ilmi seyahatin önemini çok iyi kavrayan İbni Hibban, hayatının büyük bir kısmını ilmi seyahatlerle geçirmiştir. İlim talebi için yapılan seyahatlerin, yüce hedefleri olduğu gibi sayılamayacak kadar büyük faydaları vardır. ²

İbn Hibban ilk önce Kur'an'ı öğrenmiş ve belki de hıfz etmiştir. Çünkü bu bölgelerde çocuklara ilk öğretilen şey Kur'an-ı Kerim idi. Kur'an'ı öğrendikten sonra hadis, fıkah, lugat ve edebiyat öğrenmeye başlamıştır.

İbn Hibban ilk ilmi tahsiline Bust şehrindeki alimlerden başlamıştır. Zira, bu çağlarda adet, kişinin ilim tahsiline ilk önce bulunduğu şehirden başlamasıydı. İbn HİBBAN hadis, fıkah ve diğer şer'i ilimleri kendi beldesi “Bust” şehrindeki alimlerden öğrenmiştir. Bu alimleri şöylece sıralayabiliriz; İshak b. İbrahim b. İsmail el-Kadi (ö. 307/919), Muhammed b. Abdilllah b. El-Cüneyd et-TUSTERİ,³ ABDULLAH B. MUHAMMED B. HIND, VE EBU ALI MUHAMMED B. ÖMER b. Ali. ⁴

Tarih ve biyografi kitapları ibni Hibban'ın, Irak, Şam, Mısır ve Arap yarımadasına yaptığı seyahatlerin tarihini açık olarak vermemektedir. Yalnız ibni Hibban'ın ilk ve son seyahatinin tarihini Zehebi açık olarak vermiştir. Zehebi İbn Hibban'ın ilim tahsili seyahatlerinin başlangıcını şöyle ifade etmektedir. Zamanının imamlarındandı. ilim talebine hicri 300 / M.912 lerin başında başladı” ⁵

1-) İbn Hibban, Mecruhin, 1/27 ve sonrası.

2-) Daha Geniş Bilgi için Hatib Bağdadi'nin Er-Rihle fi Talebi'l-Hadis, isimli eserinin baş kısmındaki Prof. Dr. Nureddin el-İtr'ın yazısına bakınız. s.16-23,

3-) Yakut el-Hamevi, 1/415,

4-) Yakut el-Hamevi, 1/415,

5-) Zehebi, Mizanu'l-İtidal Fi Nakdi'r-Rical (Darul-İhyai' l, Arabiyye,Tarihsiz), 3 / 506.

Yine ez-Zehabi (Ö.748 / 1347) el-Hakim en-Neysaburi (Ö.405 / 1014)'den, İbn Hibban'ın son seyahatini şöyle nakletmektedir. "Sonra bize (Neysabur'a) hicri 337 / M.948 yılında geldi. Hangah'ı¹ bina etti. Burada, kendisine, te'liflerinin hepsi okundu. Sonra Vatanı Bust'a hicri 340 / M.951 yılında döndü. Bundan sonra Bust şehrine seyahatler, kitaplarını dinlemek için yapılmıştır."²

Böylece, İbni Hibban'ın ilim tahsili seyahatlerinin müddetinin 40 yıl olduğu ortaya çıkıyor. İbni Hibban 23 veya 25 yaşları dolayında ilmi seyahatlere başlamıştır. Bu seyahatlere başlamadan önce Bust şehrinin en yaşlı ve en büyük alimi kadı İshak b. İbrahim el-Busti, (Ö. 307 / 919)'den ilim almıştır.³ Hicri 302 / M.914 yılından önce de Mısır'da dört Sünenden birinin sahibi en-Nesai ile karşılaşmıştır.⁴ Bura da da yaş bakımından en büyük hocası Ebu Halife el-Adl b. el-Hubab el-Cumahi (Ö. 305 / 917) ile görüşüp, hadis dinlemiştir.

Hicri 301/913 yılı Ramazan ayından önce Harran'da idi,. Çünkü hocası İbn Naciye aynı yılın Ramazan ayında vefat etmiştir.⁵

Merv, Tus, Serahs, Buhara, Neysabur şehirlerine de hicri 305 / M.917 yılından önce gelmiştir. Dımeşk, Haleb, Mukrem 'Abdan ve Asker şehirlerine de hicri 305 / 917 yılından önce vasil olmuştur. Dımeşk, Haleb, Mükrem, 'Abdan ve asker şehirlerine de hicri 306 / 918 yılından önce seyahat etmiştir. Mekke ulemasıyla da hicri 308 / 920 yılından önce görüşmüştür. Nesa şehrine ise hicri 303 / 915 yılında seyahat etmiştir. Çünkü hocası el-Hasen b. Süfyan eş-Şeybani'nin aynı yıl cenazesinde bulunmuştur.⁶ Yine Mekke'ye hicri 314 / 926 yılında hac farızasını eda için tekrar gelmiştir. Beyt-i Makdisi hicri 310 / 922 yılından önce ziyaret etmiştir. Yine aynı yıllarda Askalan şehrinde ve Filistin'in beldelerinde bulunmuştur.

İbni Hibban'ın seyahatlerinin tarihçesini, hocalarının vefatlarını gözönünde bulundurarak tesbit etmeye çalıştık. Zira tarih kitapları İbn Hibban'ın her beldeye yaptığı seyahatlerin ayrı ayrı tarihlerini vermemiştir. Sadece bir kaç şehre uğradığı seneleri zikretmiştir.⁷

İbni Hibban İsficab ile İskenderiyye arasında defalarca seyahat etmiştir. İlim tahsili için çıktığı seyahatların sayısı tek değildir. Bu görüşün en büyük kanıtı, kaynakların verdiği bilgidir. Kaynaklar, İbni Hibban'ın İbni Huzeyme'nin yanında çok kaldığını, uzun

1. " Hanka ile kastedilen İbn Hibban'ın ilim talebeleri için yaptırdığı yatılı bir medresenin ismidir.
2. Zehabi , Siyer, 16/94,
3. Zehabi, a.ge., 14/133,
4. Zehabi, a.ge., 16/93,
5. Zehabi, a.g.e., 14/165,
6. Zehabi, a.g.e., 14/159-160,
7. Bkz., Yakût el-Hamevi 1 / 417, Zehabi Siyer 16 / 94.

müddet onunla birlikte kaldığını, seyahatlerde dahi yanından ayrılmadığını beyan etmektedir. Hocası İbni Huzeyme ise hicri 311/923 yılında vefat etmiştir. İbn Hibban'ın bu tarihten önce, Mısır, Şam, Arap yarımadası, Irak ve Filistin'e seyahatlerinden daha önce bahsetmiştik.. Bu da İbn Hibban'ın tek beldeye birkaç defa seyahat ettiğini göstermektedir. İbni Hibban kendi beldesinden çıkar çıkmaz Neysabur'a gelir. Neysabur'da İbn Huzeyme (Ö. 311 / 923)'den hadis dinler. Sonra yoluna devam eder ve Harran'a ulaşır. Harran'da sırayla Menbec, Haleb, Antakya, Dımeşk, Kudüs ve Askalan şehirlerine uğrar. Sonra Mısır'a yönelir ve Mısır'da imam en-Nesai (Ö.303 / 915) ile karşılaşır. en-Nesai Mısır'ı terkedinceye kadar yanında kalır. Ve kendisinden hadis dinler. en-Nesai Mısır'ı terkedince, İbn Hibban oradan İskenderiye'ye geçer ve en meşhur âlimlerinden hadis dinler. İskenderiye'den Nesa şehrine döner ve Hasen b. Süfyan ile buluşur. Hasen b. Süfyan'ın ölüm tarihi olan hicri 303/905 yılına kadar yanında kalmış ve ondan hadis dinlemiştir. Sonra ikinci defa Neysabur'a döner ve hocası İbni Huzeyme ile tekrar buluşur ve vefatına kadar yanından ayrılmaz. Hocasının vefatı ise hicri 311/923'tür.

İbni Hibban bu minval üzere tekrar, tekrar seyahatlere çıkarak büyük alimlerle buluşur, görüşür ve onlardan hadis dinler. Bu hal hicri 325/937 yılına kadar devam eder. Zira hicri 325 yılında en meşhur hocalarından, Muhammed b. Abdirrahman ed-Duğuli ve Ebu Hamid Ahmed b. Muhammed b. eş-Şarki'den hadis dinler . Bu en son iki hocasıyla vedalaşarak, Sicistan diyarına geçer. Hicri 329/941 yılında Semerkant şehrine gelir. ¹Semerkant Kadılığına getirilir. Bir müddet Semerkant kadılığı yapar.² Hicri 334/945 yılında Neysabur şehrine gelir ve bu şehrin de kadılığına getirilir. ³ Bir müddet bu şehrin kadılığını yaptıktan sonra, Nesa şehrine gelir. Bu şehrin de kadılığına getirilir. ⁴ Bu şehirde de hicri 337/948 yılına kadar kadılık yapar ve aynı yıl, Neysabur şehrine tekrar döner. Halka fihhi dersler vermeye başlar, Burada meşhur "Hanka" medresesini kurar, bu medresede kendisine eserleri okunur⁵. Sonra hicri 340/951 yılında Neysabur'dan ayrılır ve Sicistan bölgesinin başkenti durumunda olan "Sicistan" şehrine geçer.⁶ Burada eğitime başlamıştır, Sicistan ulemasıyle münakaşaya girmiştir. Özellikle bazı itikadi konularda şiddetli tartışmalara girmesi sebebiyle bazı itikadi görüşlerini beğenmeyen Sicistan uleması, onu Sicistan'dan kovarlar.⁷

1. Yakut el-Hamevi, 1/419,

2. Yakut el-Hamevi, 1/418, Zehebi, Siyer, 16/94,

3. Yakut, el-Hamevi, 1/417,

4. Zehebi, a.g.e. 16/94,

5. Yakut el-Hamevi, 1/417, Zehebi, a.g.e. 16/94,

6. Zehebi, a.g.e. 16/94,

7. Bkz. Zehebi, a.g.e. 16/97,

Hicri 340 / M.951 yılında vuku bulan bu talihsiz olaydan dolayı İbni Hibban, Sicistan şehrini terketti ve doğum yeri olan "Bust" şehrine bir daha ayrılmamak üzere döndü.¹ Bust şehrinde evinin yanında bir medrese inşa etti ve ölüm tarihi olan Hicri 354 / M.965 yılına kadar bu şehirde ikamet etti. Yazdığı eserler için bir kütüphane yaptırdı ve kütüphaneyi vakfetti.²

İbni Hibban'ın ilim tahsili için seyahat ettiği şehirlerin sayısı oldukça çoktur.³ Bu beldelerin en meşhurlarını şöylece sıralayabiliriz.⁴

Bust: Doğum yeri olan bu şehrin 10 âliminden rivayette bulunmuştur.

Tuster: Bu şehrin yedi âliminden rivayette bulunmuştur.

Curcân: Bu şehirde de altı meşhur alimden rivayette bulunmuştur.

Er-Rayy : Burada da yedi alimden rivayette bulunmuştur.

Semerkant: Bu beldenin altı aliminden rivayet etmiştir.

Merv: Bu beldenin de 11 aliminden rivayet etmiştir.

Nesâ: Bu beldenin 11 aliminden rivayette bulunmuştur.

Neysâbûr : Bu beldenin de 9 aliminden rivayette bulunmuştur

Herat: Bu belde de beş alimden rivayette bulunmuştur.

Mekke ve Medine: Hicaz beldesinin bu iki büyük şehrinde yalnızca 12 alimden rivayette bulunmuştur.

Bağdat : İbni Hibban'ın yaşadığı sırada, İslam aleminin başkenti durumunda olan bu şehrin yalnızca 17 aliminden rivayette bulunmuştur.

Basra: Bu beldenin de 34 hocasından rivayette bulunmuştur.

Musul : Bu şehrin de 8 aliminden rivayet etmiştir.

Kûfe: bu beldenin yalnız bir aliminden rivayette bulunmuştur.

1- Zehebi, Siyer, 16/94,

2- Yakut el-Hamevi, 1/418-19,

3- İbn Hibban'ın ileride sıralayacağımız hadis merkezleriyle birlikte bu merkezlerin civarındaki şehir ve kasabalara da uğradığını farzederek seyahat ettiği şehir ve kasabaların sayısı yüzlerle ifade edilebilir.

4- Bu şehirler için Bkz. Yakut el-Hamevi, 1/415-16,

Vâsıt : Bu beldenin 23 aliminden rivayette bulunmuştur.

'Askalân : Bu şehrin 3 aliminden rivayette bulunmuştur.

Dımeşk (Şam): 16 aliminden rivayet etmiştir.

Haleb: 2 alimden rivayet etmiştir.

Humus: 6 alimden rivayet etmiştir.

Antakya : 7 alimden rivayet etmiştir.

Harran: 9 alimden rivayet etmiştir.

Er-Rikka : 6 alimden rivayet etmiştir.

Tarsus : 11 alimden rivayet etmiştir.

Missîsa : 7 alimden rivayet etmiştir.

Kâhire (Eskilerde Fustat veya Mısır diye anılırdı): İbni Hibban bu şehirde de 10 alimden rivayette bulunmuştur.

Beyrut : Bu şehirden yalnızca bir alimden rivayette bulunmuştur.¹

el-Beytu'l-Makdis: Yalnızca bir alimden rivayette bulunmuştur.

Buraya kadar İbn Hibban'ın seyahat ettiği en meşhur beldeleri ve bu beldelerdeki rivayette bulunduğu hocalarının sayısını tesbit etmeye çalıştık.

Buradan çıkan gerçek şu ki, İbni Hibban ilim uğruna pekçok meşakketlere katlanmış ve böylece sabrın sınırını zorlamıştır. İslam tarihinde, İbn Hibban kadar çok beldeye seyahat edip binlerce alimden ilim tahsil eden ve bu uğurda 40 yıl gibi uzun bir müddet o beldeden bu beldeye defalarca yolculuk eden bir alime az rastlanır. Zira ömrünün yarısına yakını ilim tahsili seyahatlerinde geçirmiş, beşyüz küsur beldeye uğramış ve iki bin alimden ilim almıştır. Ne büyük bir talihsizlik ki bu kadar üstün meziyetlere sahip ve çok kıymetli olan bu şahsiyeti, islam âlemi değer vermezcesine ihmal etmiş ve eserleri yetim bırakılmış, eserlerinin yüzde doksanına yakını bu lakaytsızlık sonucu kaybolmuştur.

* * * *

1- Bkz. Yakut el-Hamevi, 1/415-16.

B. HOCALARI

1-SAHİH'İNDE ÇOK RİVAYETTE BULUNDUĞU HOCALARI

İbni Hibban'ın da belirttiği gibi¹, görüştüğü ve kendilerinden hadis dinlediği hocalarının sayısı iki binin üzerindedir. En meşhur hocalarını, oturdukları beldelere göre şöyle sıralayabiliriz.

Bağdat: Ahmed b. el-Hasen b. Abdulcebbar b. Raşid el-Bağdadi es-Sufi el-Kebir (Ö. 306/918),

Musul: Ahmed b. Ali b. el-Müsenna (Ö. 308/920),

Tuster : Ahmed b. Muhammed b. Yahya b. Züheyr (Ö. 310/922)

Bust: İshak b. İbrahim b. İsmail el-Busti (Ö. 307/919),

Neysâbûr: İbrahim b. İshak el-Enmati ez-Zahid,(Ö. 303/915),

Haraşket: İbrahim b. Huzeym b. Gumeyr, (Ö. 318/930),

Dimeşk(Şam): İbrahim b. Abdi'l-Vahid el-Absi (Ö. 311/923),

Bağdat: İbrahim b. Ali b. İbrahim el-Amri, (Ö. 306/913),

Dimeşk: Hacib b. Erkim el-Fergani, (Ö. 306/ 913),

Nesâ: el-Hasen b. Süfyan eş-Şeybani, (Ö. 303/915),

Rakka: el-Huseyin b. Abdillâh b. Yezid ele-Kâttan, (Ö.310/ 922),

Sinc : el-Hüseyn b. Muhammed b. Mus'ab es-sinci, (Ö. 315/917),

Basra: Zekeriyya b. Yahya es-Saci (Ö. 307/919),

Harran: Ebu A'rube, el-Huseyn b. Mevdud el-Harrani, (Ö. 318/930),

Beyti'l-Makdis: Abdullâh b. Muhammed b. Selm (Ö. 310/922),

Harran: Abdullâh b. Muhammed b. Naciye el-Harrani, (Ö. 301/913),

'Askermukrem: Abdullâh b. Ahmed el-Ehvazi el-Cevaliği,(ö.306/918)

Menbic: Ömer b. Said b. Ahmedb. Sa'd b. Sinan el-Menbeci et-tai,(Ö.304/916),

Buhâra: Ömer b. Muhammed b. Buceyr el-Hemadani, es-Semerkindi,(Ö.311 / 923)

¹- Emir el-Fârisi, Alau'd-Din, Ebu'l-Hasen, Ali İbn Belban İbn Abdillâh el-Fârisi (Ö.739/1338), el-İhsan Fi Takribi Sahihi İbn Hibban (Medine, 1408/1988) 1/82.Bu eser İbn Hibban'ın Sahihi'nin Fıkıh bablarına göre düzenlenmiş şeklidir

Curcân : İmran b. Musa b. Necaşi es-Sehtiyani (Ö. 305/917),

El-Basra: Ebu Halife, el-Fadl b. El-Hubab el-Cümehi (Ö.305/917)

Mekke: Muhammed b. İbrahim b. el-Munziren-Neysaburi (Ö. 3118/930),

'Askalân: Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe el-Lahmi el-Askalani (Ö. 310/ hicri)

Nesâ: Muhammed b. Ahmed b. Ebi Avn er-Rayyani (Ö. 313/925),

Beyrut: Muhammed b. Abdullah b. Abdisselam (Mekhul) el-Beyruti (Ö. 321/933),

Mekke: el-FAdl b. Muhammed el-Cundi (Ö. 308/ 920), Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hammad ed-Dulabi (Ö. 310/922),

Mısır: Ahmed b. Şuayb en-Nesai,(ö.303/915),

Neysâbûr : Muhammed b. İshak es-Sekafi es-Serrac, (Ö. 313/925),

Diğer meşhur hocaları ise, el-Hafız Muhammed b. el-Huseyin b. el-Bağdâdi, (Ö. 309/921), el-Hâfız Ahmed b. Muhammed b. eş-Şarkî,(Ö. 325/937), el-Hafız Ebû 'Avâne, Yakub b. İbrahim el-Isferâyînî (Ö. 316/928),

İbn Hibban'ın saymış olduğumuz bu meşhur hocalarının hepsi de en az hafız derecesinde çok kıymetli kişilerdir.

2- MESHUR HOCALARI

Birde ibni Hibban'ın en çok rivayette bulunduğu en meşhur hocaları var ki, biz bunların sırayla biyografilerine kısaca değineceğiz. İbn Hibban, "*El-Müsned es-Sahih 'ala't-tegâsim ve'l-enva*"nın önsözünde şunu söylüyor: "Biz bu kitabımızda (sahihini kasederek) aşağı yukarı 150 raviden rivayette bulduk. En çok rivayette bulunduğumuz hocalarımız ise yirmi dolaylarındadır ve kitabımızdaki rivayetlerin büyük bölümü bu yirmi dolaylarındaki hocalarımızdan alınmıştır."¹İbni Hibban'ında belirttiği gibi, bu ilmi yönleri en yüksek ve en meşhur hocalarını, rivayet ettiği hadislerin sayısına göre şöyle sıralayabiliriz:

1. Emir el-Fârisi, 1/82,

a) **Ebû Ya'la el-Mevsilî (Ö.307/919)** : Ahmed b. 'Ali el-Müsenna el-Mevsilî, Musul şehrinin bu muhaddisi sika ve sebt ravilerden biridir ve âli isnad kendisinde son bulmuştur. İsnadı en-Nesai'nin isnadından daha âlidir. Hadisciler onun dindarlığında ve sikalığında icma etmişlerdir. Hicri 210 / 835 yılının Şevval ayının üçüncü günü dünyaya gelmiştir. Hicri 307 / 919 yılında vefat etmiştir.

Ebû Ya'la küçük yaşında ilim tahsili uğruna meşakkatli yolculuklara çıkmış, büyük alimlerden hadis dinlemiştir. Müsned ve Mu'cem isimlerinde iki kıymetli eser te'lif etti. Ebu Abdurrahman en-Nesâî (Ö. 303 / 915) kendisinden rivayette bulundu. Yahya ibni Main ve Iraklı muhaddislerden hadis dinledi. Yezid b. Muhammed el-Ezdi "*Tarihu Mevsil*" isimli kitabında Ebu Ya'la'nın müsnedinden daha güzel bir müsned işitmedim. Çünkü O, Allah için hadis rivayet ederdi." ¹ Ez-Zehebi (Ö.748 / 1347) de:"âli isnad Ebu Ya'la'da son buldu" demiştir.

İbni Hibban ise Ebû Ya'la'nın biyografisine değinirken şöyle der:"Rivayet konusunda itkan sahibi, dinine ve taatine düzenli olarak riayet eden takva birisidir. Biz onu dördüncü tabakaya dahil ettik. Çünkü kendisiyle Allah Rasülü (s.a.v.) arasında üç kişi vardır." İbn Hibban Sahih'inde kendisinden 1174 hadis rivayet etmiştir.² Ayrıyeten "es-Sikat" isimli kitabında da yüzden fazla yerde kendisinden nakilde bulunmuştur. *Ravdatu'l-Ukala*, isimli kitabında da keza çok rivayette bulunmuştur.

İbni Hibban "Sahih"inde 7495 hadis rivayet etmiştir. En çok rivayette bulunduğu muhaddis ise daha önce de söylediğimiz gibi Ebu Ya'la el-Mevsilî'dir.

b) **El-Hasen b.Süfyan eş-Şeybânî (303/915)**: İmam Hafız, Sebt Ebu'l-Abbas el-Hasen b. Süfyan b. Amir b. Aziz b. en-Numan b. 'Adî eş-Şeybani el-Horasani en-Nesevi, Müsned sahibi.

Hicri 280 / 893 yılından sonra doğdu ³. Memleketlisi imam Ebu Abdurrahman en-Nesai (Ö.303 / 915)'den daha yaş bakımından daha büyüktür. İkisi de hicri 303 / 915 yılında vefat etmiştir. İbn Hibban vefatiyla ilgili şöyle der. "303 / 915 yılı Ramazan ayında defninde hazır bulundum.El-Vezz'de (kasabasında) öldü, Yüce Allah rahmet etsin." ⁴

1- Bkz. Zehebi, Siyer, 14/174, 79, Tezkire, 2/707,

2- Şuayb, Mukaddime, 12,

3- İbn Hibban, es-Sikat,(Hindistan -1973) 8/15,Zehebi, Siyer, 14/157,

4- Zehebi, Siyer, 14/159,

İbni Hibban ölünceye kadar yanından ayrılmadı ve kendisinden hadis dinledi.

Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi “Hasan’ın dünyada benzeri yoktur Müsned’indeki hadislerin çoğunu imam İshak b. Râhuveyh’den işitti” demiştir.

Hakim en-Neysaburi (Ö. 405 / 1014) ise hakkında şöyle der: “El-Hasen b. Süfyan çağında Horasan’ın muhaddisi idi, hadis fıkıh ve edebiyat ilminde çok ileri idi.”¹

İbni Hibban, Sahih’inde bu hocasından 815 hadis rivayet etmiştir². Sikat ve Ravdatu’l-Ukala isimli kitaplarında da bir çok rivayette bulunmuştur. *El-Mecruhin*, isimli kitabında ise yüzlerce yerde kendisinden rivayette bulunmuştur.

c) Ebû Halife El-Cumehî : (Ö. 305/917)

Allame muhaddis, edebiyatçı, zamanının hocası, Ebû Halîfe el-Fadl b. el-Hubâb b. Muhammed b. Şuayb b. el-Cumehî el-Basrî el’a’mâ.

Hicri 206 / 821 yılında doğdu. 220 / 835 yılında hadis dinlemeye başladı. İlim tahsili için yolculuklar yaptı, büyük alimlerle buluşup onlardan hadis dinledi ve yazdı. Bir çok ilim dalında üstad durumundaydı. Hicri 305 / 917 yılında Basra’da vefat etmiştir. Ez-Zehebi (Ö.748 / 1347), O’nun hakkında şöyle der:”Sika Saduk ve Me’mun idi. Fasih ve açık konuşan bir edebiyatçı idi.”

Uzak memleketlerden, hadis talebi için kendisine gelirdi. Yüz yaşını doldurmaya bir kaç ay kala vefat etmiştir.

Birçok hadis hocasından hadis yazdı. Hatta talebesi Ebu’l Kasım et-Taberani’den bile hadis yazdı.

İbni Hibban bu hocasından çok etkilendi ve rivayetlerine ehemmiyet gösterdi. Zira Ebu Halife hem yaş bakımından en yaşlı hocasıydı, hem de en âli isnadları bu hocası vasıtasıyla gelmiştir.³

İbni Hibban bu hocasından “*Ravdatu’l-Ukala*” isimli kitabında birçok nakilde bulunmuştur. *El-Mecrûhîn*, isimli eserinde ise kendisinden çok az rivayette bulunmuştur. *Sahih’* inde, 732 hadis rivayet etmiştir.⁴

1- Zehebi, Siyer, 14/159,

2- Şuayb El-Arnaut, el-İhsan kitabına yaptığı Mukaddime (Beyrut-1408), 1/13,

3- Bkz. Zehebi, Siyer, 14/8-9,

4-Şuayb, Mukaddime, 13,

ç) **Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muhammed el-Kureşi.**

En-Neysaburi,(Ö.305/917). Birçok te'lif sahibidir. İbn Şîraveyh adıyla şöhret bulmuştur.

El-Hakim en-Neysaburi O'nun hakkında şöyle der: "Neysabur (Ö.405 / 1014)'un büyük fakihlerinden biriydi. Adaletine ve doğruluğuna delalet eden bir çok eseri vardır. Beldemizin birçok hafızları kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ve hadislerini delil olarak kabul etmişlerdir. Hicri 305 / 1014 yılında vefat etti." ¹

İbni Hibban, Sahih'inde bu hocasından 463 hadis rivayet etmiştir.²

d) **Ebu'l-Abbas, Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe b. Ziyade el-Lahmi el-Askalani (Ö. 310/922):** Filistin'lilerin itimad ettiği bir alimdi. Bilgi ve sıdk sahibiydi. Ez-Zehebi vasıtasıyla ilgili şöyle dedi. Hicri 310 / 922 veya civarında vefat ettiğini zannediyorum" kendisinden İbn Hibban, İbn Adiy ve Ebu Ali en-Neysaburi rivayet ettiler. ³ Özellikle İbni Hibban *Sikat* kitabında çok rivayette bulunmuştur. *Sahih* 'inde ise kendisinden 464 hadis rivayet etmiştir.⁴

e) **Ebû Hafı, Ömer b. Muhammed b. Buceyr el-Hemedânî el-Buceyri es-Semerkandi. (Ö. 311/923).** İmam Hafız, Sebt ve Seyyah'tır. Hicri 223 / 838 yılında doğdu. Babasıyla birlikte ilmi seyahatlere çıktı. Maveraünnehr'in muhaddisi ünvanını aldı. Meşhur "*El-Müsned*" , "*es-Sahih*", ve "*Et-Tefsir*" isimli eserlerini yazmıştır. Ez-Zehebi büyük ilim hazinesi '(allâme ev'iyeti ilm) olarak vasıflandırmıştır. Ebu Said el-İdrisi ise, "Faziletli hayır sahibi, hadisde sebt birisidir. İlim talebi ve ilmi seyahat konusunda zirveye ulaşmıştır." ⁵ demiştir.

İbn Hibban bu hocasından, "Es-Sikat" ve "Ravdatu'l-Ukela" isimli kitaplarında çok rivayetlerde bulunmuştur. Sahih'inde ise kendisinden 357 hadis rivayet etmiştir. ⁶ Hicri 311 yılında vefat etti.

f) **Ebû Muhammed, 'Abdullah b. Muhammed b. Selm el-Makdisi.** Hicri 313-310/925-931 yılları arasında vefat etmiştir. Muhaddis, abid, imam ve sika birisiydi.⁷ İbni HİBBAN'ından çok rivayetlerde bulunmuştur. Rivayet ettiği hadis sayısı 313'tür.⁸

1- Zehebi, Siyer, 14/166, Tezkire, 2/705,

2- Şuayb, Mukaddime, 13,

3- Zehebi, Tezkire, 2/764, Siyer, 14/293,

4- Şuayb, Mukaddime, 13,

5- Zehebi, Tezkire, 2/719, Siyer, 14/402,

6- Şuayb, Mukaddime, 13,

7- Zehebi, Siyer, 14/306,

8- Şuayb, Mukaddime, 14,

g) Ebû Bekr, Muhammed b. İshak b. Huzeyme b. el-Muğira b. Salih b. Bekr es-Sulemî en-Neysabûrî eş-Şafîî (Ö.311 / 923. Hafız, hüccet, fakih idi. Hadis imamlarının başıydı. Birçok eser sahibidir.

Hicri 223 / 838 yılında doğdu. Küçük yaşta hadis ilmine ciddi bir şekilde yöneldi. Fıkhu's-sünne konusunda otorite duruma geldi. İliminin çokluğunda o kadar büyük şöhrete ulaştı ki, hadis ve fıkıh ilminde darb-ı mesel (Örnek verilen kişi) olarak verilmiştir.

Bu hocası hakkında ibni Hibban şöyle der: “Yeryüzünde hadis sanatına en güçlü şekilde vakıf olan, sahih hadis metinlerini ve ziyadelerini en iyi şekilde ezberleyen ibni Huzeyme gibisini görmedim. Sanki bütün sünnet metinleri gözünün önündeydi.”¹

El-Hakim en-Neysaburi'de ibni Huzeyme hakkında şöyle der: “İmamların imamı ibni Huzeyme'nin faziletleri ile ilgili yanımda bir top yazılı evrak var. Mesail ile ilgili kitapları hariç tasnif ettiği kitab sayısı 140'ı aşmaktadır. Mesail ile ilgili tasnifi ise 100 cüz'dür. Hureyre'nin hadisininin fıkıhı ile ilgili tasnifi ise üç cilttir.”²

İbni Hibban bu hocasının yanında uzun yıllar kaldı ve kendisinden hadis ve hadis fıkıhını aldı. Es-sikat, isimli kitabında bu hocasından çok rivayette bulundu. Sahih'inde de bu hocasından 301 hadis rivayet etti.³ Hicri 311 yılında vefat etti.

İbni Hibban, bu hocasını çok severdi ve kendisinden çok etkilendi. Üzerindeki bu etki o kadar büyüktü ki, hocasının ağzından çıkan her sözü yazardı. Yakut el-Hamevi senediyle Ebu Hamid Ahmed b. Muhammed b. Said en-Neysaburi'den bu konuda şu olayı nakletti: “İbni Huzeyme ile birlikte Neysabur'dan yolculuğa çıkmıştık, Yolculuk esnasında beraberimizde Ebu Hatim el-Busti'de vardı. Ebu Hatim, İbni Huzeyme'ye çok soru sorarak onu rahatsız ediyordu. O'nun bu durumu üzerine İbn Huzeyme kendesine kızarak şöyle dedi: “Ey soğuk, benden uzak dur. Bana eza etme..” İbni Hibban hocasının kendisine söylediği bu sözünü de kaydetti. Bunun üzerine kendisine: Bunuda mı yazıyorsun ? diye sorulduğunda: “Evet, söylediği her şeyi yazıyorum” diye cevapladı.⁴

İbni Hibban hocası ibn-i Huzeyme'den “Sikat” isimli kitabında çokça nakilde bulunmuştur. “El-Mecruhin” isimli kitabında ise kendisinden çok az nakilde bulunmuştur. Sahih'inde kendisinden rivayet ettiği hadis sayısı ise “301” dir.⁵

1- İbn Hibban, Mecruhin, 1/93,

2- Bkz. Zehebi, Siyer,14/376-382, Tezkire, 2/720,

3- Şuayb, Mukaddime, S.14,

4- Yakut el-Hamevi, 1/419,

5- Şuayb, Mukaddime, S.14,

ğ) - **Ebû Bekir Ömer b. Saïd b. Ahmed b. Saïd b. Sinân et-Tâi el-Menbici**, (Ö. 306/918), İmam, Muhaddis ve âbidir. "Müsned" isimli bir eseri vardır. Kendisinden Taberani, İbn-i Hibban, İbn-i Adi Abd b.Humeyd el-Menbici ve başkaları rivayette bulunmuşlardır. Hicri 306 yılından sonra vefat etmiştir. ¹

İbni Hibban bu şeyhinden kitabı es-Sikat'ta çok rivayette bulunmuştur. Sahih'inde kendisinden rivâyette bulunmuştur. Kitabı "Mecruhin" ve "Ravda" da ise çok az nakilde bulunmuştur. Sahih'inde kendisinden rivayet ettiği hadis sayısı ise "232" dir.²

h) **Ebû İshak 'Umran b. Musa b. Mucaşi' el-Cürcanî es-Sihtiyânî**. (Ö. 305/917), "Müsned" isimli kitabın musannıfıdır. Hicri 210 / M.825 dolaylarında doğdu, Yine hicri 305 /M.917 yılında Cürcan şehrinde vefat etti. Vefat ettiğinde yüz yaşlarındaydı.³ Bu muhaddis hakkında Nişaburlu Hakim şöyle der: "Muhaddis, sebt, ve makbul birisidir. Birçok kitap tasnif etmiş, hadis talebi için uzun yolculuklara çıkmıştır."⁴

İbn Hibban'ın bu hocasından rivayet ettiği hadis sayısı 232'dir.⁵

i) **Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Mihran, Ebu'l-Abbas es-Serrâc es-Sekafi**. (Ö. 313/925). Horasan diyarının muhaddisidir. "El-Müsnedu'l-Kebir" isimli kitabın müellifidir. Hicri 313 yılında Nişabur'da vefat etti.⁶

İbn Hibban, bu hocasından 173 hadis rivayet etmiştir.⁷

i) **Ebû 'Arube el-Hüseyn b. Muhammed b. Ebi Ma'ser b. Hammad es-Sülemi, el-Harrani** (Ö. 318/930) ; Harran müftüsü idi. "Et-Tabakat" ve "Tarihu'l-Cezira" isimli kitapların musannıfıdır. Hicri 220'den sonra doğdu. Hicri 318 yılında vefat etti. ⁸

Ebu Ahmed el-Hakim, *el-Küna* isimli kitabında "Hıfz ve Sebt yönünden karşılaştığımız hocaların en üstünü ve iyisi idi." diyerek övgüde bulunmuştur.⁹

İbn Hibban bu hocasından *Sahih* 'inde 167 hadis rivâyet etmiştir.

1-) Bkz. Zehebi, Siyer, 14/510,

2-) Şuayb, Mukaddime, 14,

3-) Bkz. Zehebi, Siyer, 14/136,

4-) Zehebi, Siyer, 14/136,

5-) Şuayb, a.g.e. 1/14,

6-) Bkz. Zehebi, Siyer, 14/388-89,

7-) Şuayb, Mukaddime, 15,

8-) Bkz. Zehebi, Siyer, 14/510-512

9-) Zehebi, Siyer, 14/511,

- Kendilerinden rivayette bulunduğu diğer hocalarını kısaca şöyle sıralayabiliriz.

j) Ebû 'Ali, el-Hüseyn b. İdris b. Mübârek, 310/922 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 136 hadis rivayet etti.

k) Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdirrahman b. es-Sâmî el-Heravî. Hicri, 301/913 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 112 hadis rivayet etti.

l) Ebû Cafer, Muhammed b. Ahmed b. Ebî 'Avn en-Nesevî er-Rayyânî, Hicri 313/925 yılında vefat etti. İbn Hibban, bu hocasından 99 hadis rivayet etmiştir.

1) Ebû 'Ali, el-Hüseyn b. 'Abdillah b. Yezid el-Kattân, Hicri 310/922 dolaylarında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 90 hadis rivayet etti.

m) 'Abdân, 'Abdullah b. Ahmed b. Musa b. Ziyad el-Ehvezî. Hicri 306/918 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 89 hadis rivayet etmiştir.

n) Ebu'l-Hüseyn, Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. el-Cüneyd er-Razi. Hicri, 347/958 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 91 hadis rivayet etti.

o) Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahya b. Züheyr et-Tüstüri, Hicri 310/922 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 75 hadis rivayet etti.

ö) Ebu Abdillah, Ahmed b. el-Hasen b. Abdilcebbar b. Raşid el-Bağdadi. Hicri 306/918 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından 70 hadis rivayet etti.

p) İshak b. İbrahim b. İsmail el-Busti. Hicri 300/912 dolaylarında vefat etti. İbn Hibban memleketlisi olan bu hocasından 69 hadis rivayet etti.

r) Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Neysâbüri . Hicri 318/930 yılında vefat etti. İbn Hibban bu hocasından da 9 hadis rivayet etti.

C - ÖĞRENCİLERİ

1- Meşhur Öğrencileri :

İbn Hibban'ın öğrencileri hakkında en geniş bilgiyi bize ulaştıran Yakut el-Hamevi'dir. Zira "*Mu'cemu'l-Buldan*" isimli kitabında öğrencilerini zikrederek günümüze kadar isimlerinin muhafaza edilmesini sağlamıştır. Semerkand ve Nesa şehirlerinde uzun müddet kadılık görevi ifa ederken Fıkıh ve hadis alanında dersler vererek birçok öğrenci yetiştirdi. Nesabur'da ikameti esnasında da dersler verdi ve öğrenciler yetiştirdi. bu konuda Nişaburlu Hakim şöyle der: "Hicri 337 / M.948 yılında Neysabur'a geldi. Ve bu beldemizde ikamet etti. "El-Hanka" isimli medreseyi kurdu. Tasniflerinin çoğu bu medresede kendisine dinletildi." Daha sonra memleketi Bust şehrine geri döndü. Bust şehrindeki evinin yanı başına bir medrese ve kütüphane kurarak ölünceye kadar, 14 yıl müddetince talebe yetiştirdi. Nisaburlu Hakim, "Bundan sonra (Bust'a döndükten sonra) kendisine yapılan yolculuklar kitaplarını dinlemek içindi."¹ diyerek ilim talebi için Bust'a yolculukların yapıldığına işaret etmektedir.

İbn Hibban'ın çağdaşı olan terceme yazarlarının, İbn Hibban hakkındaki gafletleri veya ihmalleri sonucu bu âlimin öğrencilerinin büyük bölümünün isimleri zamanımıza kadar korunamamıştır. Ancak Yakut el-Hamevi, İbn Asakir ve ez-Zehebi gibi biyografi yazarları ancak 13 öğrencisinin isimlerini günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Bunlardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz.

a) **Ebu'l-Hasen, 'Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî Ed-Dârakutnî.** Hicri 4. asrın, hadis, Fıkıh, Edebiyat ve hadis usulu alanında imamı durumunda idi. Hicri 306/918 yılında Bağdat'da doğdu. Hicri 385/995 yılında vefat etti. "Es-Sünen" ve "El-İ'lel" isimli kitapların müellifidir.²

b) **El-Hâkim, Ebû 'Abdillah en-Neysâburî.** Hicri 321/933 yılında doğdu, babası ve dayısının teşvikiyle küçük yaşta hadis talebine başladı. Hicri, 330/942 yılında hadis dinlemeye başladı. 20 yaşında Irak'a sefer yaptı. Daha sonra h a c farızasını eda etti. Sonra Horasan ve Maveraünnehr beldelerini dolaştı. 2000'e yakın hadis şeyhinden hadis talep etti. Hicri 334/945 yılında İbn Hibban Nisabur'a geldiğinde O'ndan hadis yazdı, o esnada 13 yaşındaydı. Hocası İbn Hibban'dan etkilenerek, O'nun gibi sahihleri içeren bir kitap tasnif etmeye karar verdi ve "El-Müstedrek ala's-Sahihayn" isimli kitabı yazdı. Hicri, 405/1014 yılında vefat etti.³

1-) Zehebi, Siyer, 16/94,

2-) Bkz. Zehebi, Siyer, 16/449-461,

3-) Bkz. Zehebi, Siyer, 16/449-61,

c) **Ğuncar, Ebu Abdillan, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Buhârî**, “Tarihu Buhara” kitabının yazarıdır. Hicri 412/1021 yılında vefat etti. Maveraünnehir ve Buhara alimlerinin biyograafisini içeren kitabı “Tarihu Buhara”, çok kabul görmüş ve istifade edilmiş bir eserdir. Biyografi konusunda, el-Hatibu’l-Bağdadi, İbn Makula, Yakut el-Hamevi, es-Semani, es-Subki, ez-Zehebi, İbn Kesir ve İbn Hacer bu kitaba itimad etmişler ve biyografide temel eser kabul etmişlerdir. ¹

ç) **Ebû ‘Abdillan, Muhammed b. Ebî Ya’kûb İshak b. Muhammed b. Yahya b. Mende el-Esbehânî el-A’bdî**. İbn Mende künyesiyle meşhurdur. Hicri 310 yılında doğdu. “Ma’rifetu’s-Sahabe”, “Et-Tevhid” ve “El-Küna” isimli kitapların yazarıdır. Hicri 394 yılında vefat etti. ²

d) **Ebû ‘Ali Mansur b. ‘Abdillan b. Hâlid b. Ahmed ez-Zühlî el-Hâlidî el-Heravî**, Hicri 401/1010 veya 402/1011 yılında vefat etmiştir.

e) **Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Süleyman b. Ğayse En-Nukatî**. Hadisci ve edebiyatçı. Bir çok eser sahibi.. Hicri, 382/992 yılında vefat etti.

f) **Ebu’l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hârûn ez-Zûzenî**. İbn Hibban’ın Sahih’ini icazeten rivâyeten etmiştir.

g) **Ebû süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî el-Bustî**. Kaynak eserler bu âlimle İbn Hibban arasında hiçbir irtibattan bahsetmemiştir. Fakat aynı belde de olmaları ve kitaplarında İbn Hibban’dan etkilendiğinin açıkça görülmesi, O’nun talebesi olduğuna işaret eder.

2- Diğer Öğrencileri:

Biraz önce sıraladığımız Muhaddisler, İbn Hibban’ın en meşhur öğrencileridir. Diğer öğrencilerinden bazılarını da şöylece sıralayabiliriz.

a) Cafer b. Şuayb b. Muhammed es-Semerkandî. ³

b) el-Hasen b. Muhammed b. Sehl el-Fârisî. ⁴

1-) Bkz. Yakut, el-Hamevi, 1/355.

2-) Bkz. Zehebi, Siyer , 17/28-42.

3-) Yakut., el-Hamevi, 1/416,

4-) Yakut, el-Hamevi, aynı yer.

- c- Ebu Mesleme, Muhammed b. Muhammed b. Davud eş-Şafii¹
- d- Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed b. Abdillah b. Huşnam eş-Şeruti. ²
- e- Ebu'l-Fethi'l-Busti,³
- f- Muhammed b. Hamid.⁴

İbn Hibban'ın günümüze kadar isimleri muhafaza edilmiş olan öğrencileri bu kadardır. Daha ismi bilinmeyen bir çok öğrencisi olduğu aşikârdır.

* * * *

1- Yakut-el-Hamevi, 1/416
2- Bkz. Yakut el-Hamevi 1/17
3- Bkz. Hatib Bağdadi, Cami, 2/299
4- Hatib Bağdadi, a.g.e., 2/299

D- YAŞADIĞI DÖNEM ve ŞAHSİYETİ

1- Yaşadığı Çağın Siyasi-Ekonomik ve İlmî Durumu

a) Yaşadığı Çağın Siyasi Durumu :

İbn Hibban hicri 3. asrın son çeyreği ile hicri 4. asrın ilk yarısında yaşamıştır.

İbn Hibban'ın yaşadığı bu dönemde, Sicistan bölgesine göz attığımızda Samanoğullarının hakimiyetini görmekteyiz.

Sicistan vilayetine Samanoğullarından önce Saffariler hakimdi. Yakub b. el-Leys es-Saffar (Ö.265 / 878), hicri 254 / 868 yılında Sicistan bölgesini ele geçirmişti. Vefatından sonra kardeşi 'Amr bölgenin yönetimini ele almıştı. 'Amr, Abbasi devletine boyun eğdiğini söylese de bazı kişisel hareketlerinden dolayı Abbasi Halifesi rahatsız olmuştu. Abbasi halifesi, Saffari yönetimine son vermek için İsmail b. Ahmed es-Sâmâni komutasında bir ordu göndererek hicri 287 / Miladi 900 yılında Saffari yönetimine son vermiştir. Bundan sonra Abbasi Halifesi, Sicistan vilayetinin yönetimini Samanoğullarına vermiştir. ¹

Sicistan bölgesi hicri 389 / 999 yılına kadar Samanoğullarının hakimiyetinde kaldı. H.389 / 99 yılında Gaznelilerin bu bölgeye saldırması ve galibiyetiyle Samanoğullarının hakimiyeti sona ermiştir. Sicistan bölgesi böylece Gazne devletinin bir eyaleti durumuna geldi. ²

İbn Hibban'ın doğduğu Bust şehri tarihte birkaç defa tahrib edilmiştir. Bunlardan birincisi 6. asrın ilk yarısında vuku bulmuştur. Ordusuyla Orta Asyadan batıya doğru yönelen Alaaddin Hasn Cihan el-Ğuri (süz lakabıyla meşhurdu. Yani âlemi kasıp kavuran manasınadır). Gazne krallığını istila etti ve Gaznelileri mağlub etti. Böylece Gazne devleti de hicri 545 / 1150 yılında tarihe karıştı. ³

1- Zambâvir, Mu'cemu'l-Usrâti'l-Hâkime, Basım yeri yok.- 1951, s.302,

2- Zambâvir, a.g.e. s.302,

3- Zambâvir, a.g.e. s. 419,

Bust şehrinin ikinci defa tahribi Timur Lenk tarafından olmuştur. H. 8. asrın sonlarına doğru Hindistan üzerinden Sicistan bölgesini istila eden Timur Lenk, Bust şehrini yakıp yıkmıştır. ¹

Bust şehrinin uğradığı üçüncü tahribat ise hicri 1117/1738 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte Nadir Şah Bust şehrini harabeye çevirmiştir. Bu şehrin surlarının bir kısmı günümüzde ayakta durmaktadır. Şehrin kalıntıları da hala mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Bu kalıntılar çok geniş bir araziyi kaplamaktadır. Bu da şehrin ne derece büyük olduğunu göstermektedir. ²

Sicistan dışındaki diğer islam beldelerinin siyasi tablosuna baktığımızda şunları görmekteyiz. İspanya'da Endülüs Emevi Devleti, Kuzey Afrika'da, Fatimi Devleti, Mısır'da ahşidi devleti, Musul, Haleb ve Şam'da Hamdan oğulları Devleti. Aynı dönemde Selçuklular Buveyh oğullarının hakimiyetine son vermek için çabalamaktalar. Bu dönemde Abbasi Halifeliğin sadece adı vardır, başka hiç bir siyasi etkisi yoktur. İslam âlemi irili ufaklı parçalanmış durumdadır. Devamlı siyasi çalkalanmalar olmaktadır. ³

b) Yaşadığı Yörenin Ekonomik Durumu:

Bust şehri, Hilmeud ırmağı üzerinde bulunmaktaydı. Bu nehir belli bir mesafeden sonra Hindistan'a akan Erdoğdab nehriyle birleşmektedir. İbn Hibban'ın yaşadığı dönemde bu iki ırmağın ticari fonksiyonu vardı. Sicistan bölgesiyle Hindistan arasındaki ticaret bu nehirler üzerinden sağlanmaktaydı. Bust şehrinin bu ırmaklardan birinin kıyısında kurulmuş olması şehri ticari yönden çok geliştirmiştir ve bir ticaret merkezi durumuna sokmuştur. Aynı zamanda Bust şehri zirai yönden de çok verimli topraklara sahip bir beldedir. Nehir kenarında olması zirai yönünü geliştirmiştir. Bağları ve bahçelikleriyle de çok ünlü bir şehirdir. Bahçe ziraati çok gelişmişti. Üzüm, elma, hurma gibi birçok meyve yetişmekteydi. Bust isminin verilmesinin sebebi bağlık-bahçelik olmasındandır. Bust, farsça bir kelimedir, Bağlık, bahçelik, kendinden gül ve meyve kokuları gelen yer, demektir.

Bust şehrinin saymış olduğumuz özellikleri, bu şehrin sakinlerinin Ekonomik yönden çok zengin olduklarının bir belirtisidir. ⁴

1- Şuayb Arnaut, Mukaddime, s.419,

2- Şuayb Arnaut, a.g.e. s.419,

3- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, Mısır, Tarihsiz. s.421-22,

4- Şuayb, Mukaddime, s.8, el-ihsan kitabının tahkik ve tahririni yapan Şuayb, bu bilgileri Yakut el-Hamevi'nin "Buldanu'l-Hilafe eş-Şarkiyy" eserinin, 377,383,384. sayf. nakilde bulunmuştur. Yakut el-Hamevi'nin bu eserini elde edemediğim için tali kaynaktan nakilde bulunmak zorunda kaldım..

c) Yaşadığı Çağın Kültürel Durumu

Hicri 3. asırda Hadis altın çağını yaşamıştır. Tasnif son safhasına varmış, Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinin tamamına yakını kitaplara geçmişti. Kütüb-ü Sitte bu asırda te'lif edilmişti. Bütün muhaddisler bu çağda kendilerinden önce yazılmış eserlerden nakilde bulunmayıp rivayet yoluyla hadis eserlerini tasnif etmişlerdir. Yine bu çağda hadis ilminin (mustalah) temel kaide ve kuralları belirlenmişti. Sahih hadislere has eserler yine bu çağda yazılmıştı. Buhari Müslim ve İbn Huzeyme'nin Sahihleri gibi, 3. asrın muhaddisleri hıfzalarına itimat edip, başka eserlerden nakil yapmamışlardır. Hadisleri rivayet eden kişilerden, hadisleri dinleyerek ve ezberleyerek kitaplarını tasnif etmişlerdir. Yani hicri 3. asır rivayet asrıdır. 1

İbn Hibban'ın yaşadığı hicri 4.asra geldiğimizde görüyoruz ki bu çağda yaşamış olan hadiscilerin büyük bir kısmı hicri 3. asırdaki hadiscilerin izinden gitmişler, rivayet metodunu aynen yerine getirip, hadis talebi için uzun ve meşakkatli yolculuklara çıkmışlardır. Kendilerinden önce tasnif edilmiş eserleri alıp, onlardan nakillerde bulunmamışlardır. Hadisleri hıfzeden muhaddislerin memleketlerine gidip, onlardan bu hadisleri işiterek kitaplarına geçirmişlerdir. Bu da onların hicri 3. asırda olduğu gibi rivayet metodunu devam ettirdiklerini göstermektedir. Rivayet metoduna devam eden ravilerin varlığıyla birlikte, rivayetle uğraşmayıp, daha önce tasnif edilen eserlerdeki dağınık haldeki hadisleri toplamak veya kısaltmak, özetlemek, tertip ve tehzib etmek, isnadlar üzerinde çalışmalar yapmak gibi değişik bir metodu izleyen raviler de bulunmaktaydı.

Hicri 3. asırda olduğu gibi, Hicri 4. asırda da sahih hadislere has eserler tasnif edilmiştir. Bu eserlerden birincisi İbn Hibban'ın " El-Enva' ve't-Tekâsim " isimli eseri, ikincisi ise İbn Hibban'ın öğrencisi el-Hakim en-Neysâbüri'nin (Ö.405 / 1014) " El-Müstedrek 'Ala's-Sahîhayn " isimli eseridir.

Yine bu asırda cerh ve ta'dil ilmine dair çok kıymetli eserler yazılmıştır. İbn Hibban'ın " Es-Sikât " ve " Ma'rifetu'l-Mecrûhin..." i, ed-Dârakutnî'nin (Ö.385 / 995), " Kitabu'l-'ıllel " i, el-Hâkim en-Neysâbüri'nin " Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs " i gibi eserler.

3

1- Bkz.Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, el-Hadîs ve'l-muhaddisûn, s.423,

2- Bkz.Ebû Zehv, a.g.e. s.423-24,

3- Bkz. Ebû Zehv, s.424-427,

Yine bu çağda, Mu'cem tipi eserler tasnif edilmiştir. et-Taberânin (Ö.360 / 971) " El-Mu'cemu'l-Kebîr ", " El-Mu'cemu'l-Evsat " ve " El-Mu'cemu's-Sağîr " isimli eserleri gibi. 1

Bu çağda, hadisler arasındaki tearuza değinen ve tearuzu giderme yollarını açıklayan tipte eserler de yazılmıştır. Ebu Ca'fer et-Tahâvî (Ö.321 / 933), hadisler arasındaki tearuzu halleden ve muhaddisleri müdafa eden, hadislerde Nasih ile Mensuh'a değinen bir eser yazmıştır. Bu eserine de " Şerhu Meânîl 'Âsâr " ismini vermiştir. 2

Görüldüğü gibi hicri 4. çağın muhaddisleri değişik uslublarda eserler tasnif etmişlerdir. Hicri 3. asırdaki, hadis talebi için uzun ve meşakkatli yolculuklar yapmak, hadisleri rivayet ve hıfz yoluyla tasnif etmek, hadisleri sened tenkidinden geçirmek, sahih hadislerle has müstakil eserler tasnif etmek gibi metodları devam ettirmişler, Hadis, hadis usûlü ve hadis problemleri alanında çok kıymetli eserler yazmışlardır.

* * * * *

1- Ebû Zehv Muhammed Muhammed, El-Hadis ve'l-muhaddisun, 427-28

2- Ebû Zehv, a.g.e. s.429.

2- FIKİHÇİLİĞİ

a) İbn Hibban'ın Fıkî Mezhebi

İbn Hibban'ın fikhını anlamak için Sahih'ini incelemek yeterlidir. İbn Hibban'a göre sünnetin tanınması ve ezberlenmesindeki yegane sebep, Yüce islam dininin en iyi şekilde anlaşılması (fıkî) dir. İbn Hibban fakih olmakla birlikte aynı zamanda bir fıkîh usulcüsüdür. Buna en güzel delil, Sahih'ini fıkîh usulüne göre tertip ve düzenlemesidir.

İbn Hibban Şafî mezhebine mensub, müctehid bir imamdır. Usulde İmam Şafî'ye (Ö.204 / 819) tabii olmuştur. Buna en açık delil Şafî alimlerinin biyografilerine değinen tabakat eserlerinde isminin zikredilip biyografisinin yapılmış olmasıdır. 3

İbn Hibban İmam Şafî hakkında şöyle demektedir : " Merhum Şafî'nin üç sözü vardır ki, islam güneşi doğduğundan bugüne kadar bu sözleri kimse söylememiştir. Bu üç altın söz yalnızca O'na aittir :

Birincisi, " Size peygamber (s.a.v.)'den Sahih yolla bir hadis ulaşırsa, o hadisi alınız, benim görüşümü terkediniz."

İkincisi, " Hiç bir kimseyi yanıltma arzusuyla münazara etmedim."

Üçüncüsü, " İnsanların bu kitapları (kendi kitaplarını kastediyor) okuyup öğrenmelerini ancak bana nisbet etmemelerini o kadar çok isterdim. 4

3- Bkz.İbn Subkî, Ebû Nasr, 'Abdu'l-Vehhâb b. 'ali es-Subkî, (Ö.771 / 1369), Tabakâtu's-Şafîyyeti'l-kubrâ, Mısır, 1384/1965, 3 /123,

4- Emir el-Fârisî, 3 /435-436

İbn Hibban Şafii mezhebine mensub olmakla birlikte, fıkhî bir meslekdekibütün delilleri toplayıp, gözden geçirdikten sonra vardığı hüküm İmam Şafii'nin görüşüne muhalifse, bu durumda araştırması sonucu varmış olduğu hükmü alıp, İmam Şafii (Ö.204 / 819)'nin görüşünü terketmiştir. Bunu yaparkende gerekçesini açıklamaktan kaçınmamıştır. O'na göre bu tarz imam Şafii'ye muhalefet değil bilakis ona muvafakattır. Çünkü daha önce de naklettiğimiz gibi İmam Şafii'nin sözü bunu gerektirmektedir. Yani sağlam yolla gelmiş sahih bir hadisin hükmünü alıp bu hükme muhalif olan İmam Şafii'nin görüşünü terketmek Şafii olmanın gereğidir. Bu sebeple İbn Hibban'ı bazı fıkhî meselelerde İmam Şafii'ye muhalefet etti diye suçlamak gelişigüzel bir suçlamadır ve yanlıştır. Çünkü İbn Hibban müctehid derecesinde fakih bir alimdir. İbn Hibban bu konuda yanlış anlaşılmasını bertaraf etmek için şöyle demiştir : “ Aralarında tezat olduğu sanılan rivayetleri bir araya getirip aralarını uzlaştırdıktan sonra vardığımız hüküm, İmam Şafii' (r.a.) nin görüşüne muhaliftir gibi bir yanlış anlam çıkartılmasın. Çünkü ben hocam İbn Huzeyme'den o da el-Müzeni'den o da İmam Şafii'den şöyle söylediğini naklettik. “ Size Sahih bir hadis ulaştığında onu alınız, benim görüşümü (fetvamı) bırakınız “. Şafii Allah Rasulü (s.a.v.)'in sünnetlerine çok önem veren ve müdafaa eden birisidir. O sebeple ben O'nun bu nasihatine uyarak hareket ettim.” 1

Biz burada, İbn Hibban'ın İmamı Şafii'ye muhalefet ettiği bir kaç meseleye kısaca değineceğiz.

1- İbn Hibban, Büsra Binti Safvân'ın rivayet ettiği “ Kim tenasül uzvuna eline değerse abdest alsın.” 2 hadisini zikrettikten sonra, bu rivayetteki bütün problemleri ve çelişkileri ortaya koyarak hadisin hüccet olamayacağını isbatlamıştır. Bilindiği gibi İmam Şafii, tenasül uzvuna (zeker) el sürüldüğünde abdestin bozulacağına ve abdest alınması gerektiği doğrultusunda görüş beyan etmiştir. İbn Hibban ise derin araştırmasından sonra İmam Şafii'nin hükmünü isabetli olmadığını ifade etmiştir. Yalnız sözünün sonunda yanlış anlaşılmasını önlemek için gerekli açıklamayı yapmıştır.

İbn Hibban, hadisin bazı varyantlarında Mervan b. el-Hakem el-Ümevi'nin bulunduğunu belirttikten sonra şöyle demiştir. “ Mervan b. el-Hakem ve benzerlerinden rivayette bulunmaktan Allah'a sığınırım.” 3

(1) Emir el-Fârisi, 3/235

(2) Bkz.Şafii, Muhammed b. İdris (Ö.204 / 819), el-Umm I-VIII, Mısır, 138/196, 1/20. Emir el-Fârisi, 2/315, Mâlik b.Enes, el-Muvatta, I-II, Beyrut, tarihsiz, 1/42, Ebdu Dâvud, Süleyman b.Eş'as es-Sicistani, Sünen, I-IV, Humus, 1389/1969, nr.181, Nesâi, Ebu Abdirrahman Ahmed b.Suayb, Sünen, Kahire, Tarihsiz, 1/100, Ahmed b.Hanbel, Müsned, I-VI, Beyrut, 1398/1978, 6/406, 407, Beğavi, el-Hüseyin b.Mes'ud, Şerhu's-Sünne, I-XVI, nr.165,

(3) Bkz.Emir el-Fârisi, 2/315,

İbn Hibban sikât'ında da dört halife döneminden bahsedip, emevilere gelindiğinde onlardan halife değil, sultan devletlerinden de saltanat diye bahsetmiştir. Bu da O'nun Emevilere karşı siyasi bir nefreti olduğunu ortaya koyar. Bu sebepten olsa ki Mervan b. el-Hakem'den rivayette bulunmamıştır. Çünkü Mervan Emevilerin Medine Valisi idi.

2- İmam Şafiî deve eti yemenin abdest gerektirmeyeceği fetvasını vermiştir. İbn Hibban ise deve eti yemenin abdesti gerektireceği görüşündedir. Bu görüşü ile İmam Şafiî'ye muhalefet etmiştir. Bu konuda Câbir b.Semurâin hadisini zikretmiş ve karşı tarafın delillerindeki Sened-Metin kusurlarını beyan etmiştir.¹

3- Cemaatle Namazın Vacip Oluşu :

İmam Şafiî Cemaatle namazın Farz-ı Kifâye² olduğuna, vacib olmadığına işaret etmiştir. İbn Hibban ise Cabir (r.a.)'in hadisini³ zikrettikten sonra, hadisteki emrin vücûba delâlet ettiğini savunmuştur.⁴

İbn Hibban'ın hüküm çıkarmada şart koştuğu kaynaklar sırayla şunlardır :

- 1- Kur'ân-ı Kerim, 5
- 2- Sünnet-i Mutahhara, 6
- 3- İcma 7
- 4- Kıyas 8

İbn Hibban bir âlim kişinin ictehad edebilmesi için kayıtsız şartsız muhaddis olması şartını koşturmuştur. Bununla ilgili şunu der : “ Mustafa (s.a.v.)'in sünnetlerini ezberlememiş olan, hadisin hangisinin sahih hangisinin zayıf olduğunu ayırdedebilmek için yeterli hadis usûlü bilgisi olmayan, ravilerin sika olanlarıyla zayıf ve metruk olanları tanımayanlar...Müfesserle mücmeli, nasihle mensuhu, hasla umûma delalet eden rivayetleri bilmeyen...bütün bunlardan haberdar olmayan...nasıl olur da bunlardan haberdar olmayan ve bazan hata edip bazan isabet eden kişiyi taklid ederek, haramı helal helalı haram olarak iletir ? Rasulullah'ın sünnetine en iyi şekilde vakıf

(1) Bkz.Şafiî, 1/21 el-Fârîsi, 2/322-327, A.b.Hanbel, 5/102, 105,

(2) Bkz.Şafiî, 1/150-204, İbn Hacer el-'Askalani (Ö.852/1448), Fethu'l-Bâri, Bi Şerhi Sahih-il-Buhâri, I-XIV, Kahire, 1407/1986, 2 /126,

(3) Emir el-Fârîsi, 2/386, A.b.Hanbel, 3/367, Ebu Davud, nr. 553, Nesâi, 2/110

(4) Bkz.Emir el-Fârîsi, 3/377-78,

(5) İbn Hibbân, Sikât, 1/6,

(6) Bkz.İbn Hibbân, a.g.e. 1/7,

(7) Bkz.Emir el-Fârîsi, 3/417,

(8) Bkz.Emir el-Fârîsi, 1/469,

Olmadan ve hadis sanatını en iyi şekilde bilmeden fetva veren hevasından konuşmayanın (peygamberi kastediyor) sözünü reddetmiş demektir. Halbuki peygamber (s.a.v.) hevasından konuşmaz, O'nun söylediği kendisine vahyedilen bir vahiydir." 1

İbn Hibban, yukarıda neklettiğim görüşü neticesinde İmam-ı A'zam'ı (Ö.150 / 767) fıkıh ve hadisciliği yönünden tenkit etmiştir. 2

b) Naslardan Hüküm Çıkarma San'atı, (İstinbat) :

İbn Hibban delillerden hüküm çıkarma (istinbat) ve Fıkhu's-sünen konusunda hocası İbn Huzeyme (Ö.311 / 923)'den çok istifade etmiştir. Özellikle Sünnet .den hüküm çıkarma konusunda hocasının metodunu tamamen almıştır. 3 Fıkıh sanatında tam ehilleşince, Sicistan Vilayetinin en büyük şehirlerinden olan Semerkand, Neysabur ve Nesa'da 4 uzun müddet kadılık yapmıştır. Alimlerle dolu böyle büyük şehirlere kadı tayin edilmesi, O'nun fıkıh ve fetva sahasında ne kadar ehil kişi olduğuna en sağlam delildir. Çünkü yaşadığı asırda, ancak fıkıh ilminde derinleşmiş ve ehilleşmiş kişiler kadılığa tayin edilirdi.

Lugat ve kelâm 5 ilmine vakıf olması naslardan isabetli hükümler çıkarmasına te'sir etmiştir. Kelam ilmi vasıtasıyla, naslardaki gizli manaları, kelimelerin hakiki ve mecazi manalarını, yine arap lugatında kelimelerin delalet ettiği değişik manaları, temsil için kullanılan lafızları istiâreyi tam manasıyla kavramıştır.

Hadisleri zikrettikten sonra, kelimeleri ve delalet ettiği manaları zikreder daha sonra bu lafızlarla ilgili dil bilgisi kaidelerini zikreder.

İbn Hibban, bir kişinin müctehid olabilmesi için bilmesi gereken bütün ilimleri yeterince bilen bir şahsiyettir. Hatta tıp ve astronomi 6 ilmini bilmekteydi.

1- İbn Hibban, Mecrûhin, 1/13,

2- Bkz.İbn Hibban, a.g.e. 3/61-73,

3- Yakut el-Hamevi, 1/415,

4- Bkz.Yakut el-Hamevi, 1/417,

5- Bkz.Suyuti, Tedrib, 1/109,

6- Bkz.Yakut el-Hamevi, 1/418,

3) AKİDESİ

Araştırmamızda gördüğümüz kadarı ile İbn Hibban itikadi konularda çok ihtiyatlı davranmış, bu ihtiyatı neticesinde hadiscilerle kelamcılar arasında bir yol izlemiştir.

İbn Hibban, Allah (c.c.)'ın, Yed, Kadem, Rıcl, 'Isbe', Nuzül, Dahk, 'Aceb, Nefis, Semi, Basar gibi sıfatları konusunda iki yol takip etmiştir.

Birincisi : Bu tür sıfatlarda teşbih ve teccim ihtimali olduğu için ilk önce bu sıfatların lugat manalarına baş vuruyor. Eğer bu kelimelerin lugatta hakiki manalarının dışında mecazi manaları varsa, hakiki manalarını bırakıp mecazi manalarını alıyor. Bu da O'nun teşbih ve teccim'e düşülmemesi için ihtiyatlı davrandığını ve bu metoduyla kelamcıların izinden gittiğini gösteriyor.

İkincisi : Eğer bu sıfatların lugatte mecaz manaları yok ise, bütün manalar sıfatın, hakiki sıfat olduğuna işaret ediyorsa bu durumda, kelamcılarının metodunu (yani te'vil etme metodu) terkedip, hadiscilerin metoduna sarılıyor. Sıfatı hakiki manasında alıp, keyfiyetini Allah (c.c.)'a havale edip, teşbih ve teccimden kaçınıyor.

Bu kısa açıklamadan sonra bunlara birkaç örnek verelim :

a- İman Konusundaki Mezhebi

İbn Hibban imanın tarifi, artıp eksilmesi konusunda Hadiscilerin mezhebini benimsemiştir. O'na göre iman, kalb ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla tatbik (amel)dir. 1

İbn Hibban, Ebû Hüreyre (r.a.) vasıtasıyla merfu olarak rivayet ettiği " iman yetmiş küsür (Bid') şubedir..." 2 hadisinin hemen akabinde, şöyle bir açıklamada bulunmuştur : " İmanın yetmiş küsür şube olduğuna dair hadis sahihdir. Bu konuda bizim mezhebimiz, Peygamber (s.a.v.) bir faideye binaen konuşur, hadislerinde manası anlaşılmayan hiç bir söz yoktur. Bir müddet imanın yetmiş küsür şube olduğu konusunda düşündüm, sonra araştırmaya koyuldum. Kendi görüşüme göre imandan olan amelleri saymaya başladım. Bir de gördüm ki Peygamber (s.a.v.)'in verdiği sayıyı oldukça aşıyor. Bunun üzerine hadislere döndüm, hadislerde zikredilen imandan olan amelleri saydım. Sonuçta yetmiş küsürden az olduğunu gördüm. Rasulullah (s.a.v.)'in

1- Emir el-Fârîsi, 1/125,

2- Emir el-Fârîsi, 1/217-18, Müslîm, Ebu'l-Huseyin, Müslim b.Haccac el-Kuşeyrî (Ö.261/875), el-Camiu's-Sahih, I-V, Mısır, 1374/1955, nr.35-85, İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b.Yezid, (Ö.209/824) Sünen, I-II, Kahire-tarihsiz, nr: 57, Ebu Davûd, nr.4676,

sünnetlerinde de istenen sayıyı bulamayınca, Allah (c.c.)'in kitabında bulurum arzusuyla, Kur'an'daki imandan olan bütün amelleri saydım, yine yetmiş küsürden az olduğunu gördüm. Bunun üzerine Allah'ın kitabındaki imandan olan amelleri, Rasulullah (s.a.v.)'in sünnetindeki imandan olan amellere ilave ettim. İki tarafda da zikredilen amellerden birini düşürdüm, bir de gördüm ki, Allah'ın kitabındakilerle, Rasulullah (s.a.v.)'in kitabındaki imandan olan amellerin sayısı yetmiş dokuz şube, ne bu sayıdan bir fazla, ne de bir eksik. Sonra anladım ki, Rasulullah (s.a.v.)'in kasdı, sünnetteki ve Kur'an'daki imandan olan ameller yetmiş küsür şube. Bu meseleyi tafsili olarak "Vasfu'l-İmani ve Şu'abihi" isimli kitabımda zikrettim. ¹

Görüldüğü gibi İbn Hibban, Allah Rasülü (s.a.v.)'in sözlerinin ilk önce hakiki manalarını araştırıyor. ilmi çalışmalar ve araştırmalar nefislerine ağır gelen te'vilciler ve yorumcular gibi mecaza dayalı yorumlara kaçmıyor. Yetmiş küsür'le kastedilen sayı değil çokluktur, diyerek kesdirip atmamıştır. Allah Rasülü (s.a.v.)'in verdiği sayının kesin doğruluğuna inanmış bunu isbatlamak için de biraz önce değindiğimiz gibi, yorucu bir çalışmaya girmiştir. Niyeti halisane olan bu insana Allah (c.c.) araştırmasını kolaylaştırmış ve sonuçda, verilen sayının eksiksiz ve noksansız tam olduğunu isbatlamıştır.

b-) Kur'ân Konusundaki Mezhebi.

İbn Hibban Kur'an'ın mahluk olup olmadığı meselesinde muhaddislerin mezhebini benimsemiştir. Kur'an Allah'ın lafzıdır ve yaratılmamıştır.²

İbn Hibban, Kur'an'ın hiç bir süresinin diğerinden efdal olmadığını, bu konuda gelen rivayetlerin "Mükafat bakımından en efdal" manasına geldiğini belirtmiştir. ³

c-) Allah (c.c.)'in Görülmesi.

İbn Hibban, âhirette Allah (c.c.)'in görülmesi imkansız görerek inkar eden mu'tezile ve benzerlerini sert dille eleştirmiştir.⁴

1- Emir el-Farisi, 1/219,

2- Bkz. Emir el-Farisi, 1/187,

3- Bkz. Emir el-Farisi, 2/107,

4- Bkz. Emir el-Farisi, 9/259,

İbn Hibban, Allah'ın (c.c.) kıyamet günü mü'minler tarafından ahiret gözü ile görüleceğine, fakat ihata edilemeyeceğini, idrak etmekle nazar etme arasında fark olduğunu, idrak etmenin ihata etme manasını içerdiğini, ama nazar etmenin ihata manasını içermediğini, bu sebeple ahirette Allah (c.c.)'ın ihata edilmeksizin görülmesinin mümkün olduğunu isbatlamıştır. 1

d- Sıfatullah Konusundaki Mezhebi

İbn Hibban'ın Allah (c.c.)'ın zatına tealluk eden bazı sıfatlarıyla ilgili görüşlerinden birkaç tanesine değinelim.

1- Yed Sıfatı :

İbn Hibban, Allah'ın Yed'i olduğuna taalluk eden hadisi 2 rivayet ettikten sonra şöyle demiştir.

" Hadis sanatını tam olarak kavramamış kişiler hadiscilerin, bu tür rivayetleri naklettikleri için müşebbihe'den olduklarına hükmetmişlerdir. Hiç bir hadiscinin aklına teşbih yapmak gelmemiştir. Bundan Allah'a sığınırım. Bu tür lafızlar temsîlî lafızlardır. İnsanların daha iyi anlamalarını sağlamak için, keyfiyet kasedilmeksizin bu tür temsîlî lafızlar kullanılmıştır. Allah hem zâtı hem de sıfatlarıyla mahlukata benzermekten uzaktır." 3

İbn Hibban, " Yed " lafzını hakiki el olarak değilde temsili el olarak almıştır. Kullanılış sebebinde insanların daha iyi kavramalarını sağlamak olduğunu belirtmiştir.

2- Kadem Sıfatı.

İbn Hibban bu sıfatla ilgili hadisi 4 naklettikten sonra şöyle bir açıklamada bulunmuştur. " Bu lafızda temsili olarak kullanılan lafızlardandır. Cehennem yutmak için daha fazlasını isteyince, Allah kafirlerin yaşamış oldukları yerleri (mevziu'l-Kuffar) de cehenneme doldurur. Bunun üzerine cehennem, yeter, yeter, der. Araplar kadem (ayak) kelimesini mevzi' yani ikamet edilen yer manasında kullanmışlardır. 5

1- Bkz.Emir el-Fârisi, 1/147-150,

2- Bkz.Emir el-Fârisi, 2/73,

3- Emir el-Fârisi, 2/73-74,

4- Emir el-Fârisi, 1/286,

5- Emir el-Fârisi, 1/286,

3- Nuzül Sıfatı.

İbn Hibban, Allah'ın her gece dünya semasına inişi (nuzül) hakkındaki hadisi naklettikten sonra, şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Allah'ın sıfatları keyfiyetsizdir, keyfiyet verilemez, insanların sıfatlarıyla da kıyaslanamaz. Allah, diş, dudak, dil gibi aletlerden müteşekkil bir âlet (uzuv)'le konuşmaz, insanlar ancak alet aracılığıyla konuşur. Allah ise alete ihtiyaç duymaksızın, aletsiz konuşur. Basar (görme) ve sem' (işitme) 'de böyledir. Allah, beyazı siyahı olan etrafı kapaklar ve kipriklerle çevrili bir gözle görmez, dilediği gibi, bir alete ihtiyaç duymadan görür. İşte Allah'ın gece dünya semasına inişi de böyledir, O bir alete ve vasıtaya ihtiyaç duymadan iner. Allah'ın inişini insanların inişine kıyaslamamak gerekir. Allah dilediği gibi iner ve inişi insanlara benzemez. O'nun inişi keyfiyet bakımından insanlara benzemez. İnsanlar aletle, hareketle ve yer değiştirmek suretiyle inerler. Allah ise aletsiz, hareketsiz, bir yerden diğer yere intikal etmeksizin dilediği gibi iner....”¹

Görüldüğü gibi, bazı lafızların lügatte başka manalara taşınması mümkün değilse, bu durumda İbn Hibban isbat yoluna gitmektedir.

e- İbn Hibban'a Yöneltilen İtikadi Tenkitler.

İslam alimlerinin büyük bir kısmı bazı itikadi ithamlardan kurtulamamışlardır. İbn Hibban'da bunlardan biridir.

Araştırmamız esnasında, İbn Hibban'ın itikadi konuda iki sözünden dolayı tenkit edildiğini gördük. Bunlar:

1 . Peygamberliğin İktisab yoluyla elde edilmesi.

Tarihçiler, İbn Hibban'ın çağdaşlarından yaptıkları nakilde, İbn Hibban'ın “Nübüvvet ilim ve ameldir” sözünden dolayı tenkit edildiğini ve zındıklıkla hükmedildiğini, daha sonra da bu durumun halifeye bildirildiğini, Halifenin de, İbn HİBBAN'ın öldürülmesiyle ilgili yazı gönderdiğini bildirmişlerdir.²

İbn Hibban'ın hiç bir eserinde böyle bir sözüne rastlamadığımız gibi, uzaktan yakından bu sözün manasına delalet eden başka bir söze de rastlamadık. Bilakis eserlerinin çoğunda Peygamberimizin seçilmişlik sıfatına işaret eden " Mustafa "¹ ismini kullanmaktadır. Eğer peygamber, Allah

1- Emir el-Farisi, 2 / 195-196

2 - Bkz., İbn Hacer el-Askalânî, Lisan, 5 / 113.

indinden seçilerek olmayıp, kazanma (kesb) yoluyla olsaydı, İbn Hibban peygamberimizin Mustafa ismini bu denli çok kullanmazdı.

“Peygamberlik çok ilim ve çok amelle elde edilir” sözünün İbn Hibban’a nisbetinin doğru olmadığına ikinci delili ise Zehebi’nin bu konudaki sözüdür. Zehebi, “İbn Hibban’dan nakledilen haber, garib bir haberdir. Çünkü İbn Hibban büyük imamlardandır. Hatadan ma’sum olduğunu iddia etmiyoruz, ama bu sözü söyleyen kişiye bakarız. Müslüman söyler birşey kasdeder, zındık (felsefeci) söyler başka bir şey kasdeder. Müslüman bir şahsın bu sözü söylemesi doğru olmaz.

Ama eğer söylemiş ise bu durumda onu mazur görür ve deriz ki, bu sözü söylerken, peygamberliğin, ilim ve amele indirgenmesi (hasrını) kasdetmemiştir. Peygamber (s.a.v.)’in “Hac Arefedir” sözü de bu kabildendir. Çünkü Arafat’da vakfe yapmakla kişi hacı olmaz. diğer farz ve vacibleri de yerine getirmelidir. Peygamber olmanın gereği de vahiyle bilgi sahibi olmak ve kendine öğretilenle amel etmektir. Eğer İbn Hibban bu sözü söylemişse, onu bu sözünde mazur görür ve bu sözle onun, zındığın kasdettiği manayı kasdetmediğine inanırız.¹

“Bu sözü söyleyen eğer filozof ise, bu durumda kasdettiği mana değişir. Filozofa göre, peygamberlik ilim ve amelle kazanılan bir şeydir. Bu söz inkardır. Küfre sokar. İbn Hibban bu manayı kasdetmiş olamaz.”² demişdir.

Zehebi, İbn Hibban’ın zındıklıkla suçlanmaması, için 2. bir kurtarıcı yorum getiriyor. o da peygamberliğin dayanağının ilim ve amel olması.³

Muallimi ise bu konuda şu açıklamayı yapıyor: “Eğer bu söz gerçekten İbn Hibban’dan çıkmış ise bu durumda başka bir mana kasdettiğini düşünürüz. İbn Hibban belki bu sözünü, Allah (c.c.)’in Peygamber (s.a.v.)’e vahyetmesinin kasdı, bilgi sahibi olması ve bildiğiyle amel etmesidir.”⁴

İbn Hibban’ın bu felsefi sözü söylediği kesin olmamakla birlikte, söylediğini farzederseniz, Zehebi’nin yaptığı gibi uygun bir yoruma gideriz.

1- Zehebi, Siyer, 16/96,

2- Zehebi, a.g.e. 16/96, 97,

3- Bkz. Zehebi, Mizan, 3/507-508,

4- Muallimi, Tenkil, S.437,

2- Allah'a Sınır (Hadd) İsnad Etme.

Zehebi, Ebu ismail, Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensari el-Heravi (Ö. 481/1088) kanalıyla, İbn Hibban hakkında şu sözü nakletmiştir. “Yahya b. ‘Ammar el-Vaiz’e (ö.422/1050) İbn Hibban’ı sordum, dedi ki, Biz O’nu Sicistan’dan çıkarmıştık. İlmî çoktu, ama itikadi çürüktü. Bize gelmişti, Allah’a sınır (had) isnad etmeyi inkar etti, bizde O’nu Sicistan’dan kovduk.”¹

İbn Hibban bu sözü söylemiş olma ihtimali çok büyüktür. Çünkü bu söze çok benzeyen aynı manayı ifade eden değişik bir sözü Sikat isimli eserine yazdığı mukaddime de yazmıştır. İbn Hibban hamdeleden sonra “Allah için çizilmiş bir sınır (had) yoktur”² demiştir.

İbn Hibban’ın yaşadığı çağda, Hanbeliler sıfatları isbat konusunda çok aşırı gitmişlerdir. Bu aşırılık sonucu bazı Hanbelililer Allah (c.c.)’in yürüdüğünü, Arş’da oturduğunu, Kayaya dayandığını, arşa oturup ayaklarını kürsiye koyduğunu söylemişlerdir. aynı çağda yaşayan bazı hadisciler de, Mu’tezile ve kelamcıların sıfatlarla ilgili gelişiğüzle te’villerinden çok rahatsız oldukları için, bu sıfatları isbatta aşırı gidip nassların zahirine körü körüne yapışmışlardır. İşte bu tip insanlardan rahatsız olan İbn Hibban, bu konuda konuşmak zorunda kalıp, Allah (c.c.)’in başlangıcı olmadığını Onu bir sınır ile sınırlandırmanın yanlış olduğunu, sınırlı olan şeyin mahluk olduğunu, Allah(c.c.)’in ise Hâlık olduğunu,hiç bir şekilde insana benzemediğini ileri sürmüştür.

İbn Hibban’ın bu sözü hakkında Zehebî şöyle der: “İki tarafta hatalıdır. (İbn Hibban’da O’na karşı gelenlerde) Çünkü haddî,ne isbat eden ne de nefyeden bir nass gelmemiştir. Kişinin iyi müslüman olmasının gereği malayaniyi terketmesidir.”³

Zehebi diğer bir yerde “İbn Hibban’ın söylediğine karşı gelip reddetmekte bid’attr. Çünkü Allah (c.c.) bu tür gaybi konularda (veya müteşabih meselelerde) konuşmaya ve fikir yürütmeye izin vermemiştir. Allah kendisine sınır isnad edilmesinden münezzehtir. Ancak kendi nefsinin vasıflandırdığıyla vasıflandırmalıyız...”⁴ demiştir.

Zehebi başka bir yerde de “sınırlandırılan (mahdud) mahluktur, Allah ise sınırlandırılmadan (hadd) münezzehtir.”⁵ demiştir.

1- Zehebi, Siyer, 16/97, Mizan, 3/507, Tezkire, 3/921,
2- İbn Hibban, Sikat, 1/1,
3- Zehebi, Tezkire, 3/921,
4- Zehebi, Siyer, 16/97,
5- Zehebi, Mizan, 3/507,

Zehebi (Ö.748 / 1347)'nin yukarıda sıraladığımız sözleri arasında tezad vardır. birinde Haddi isbat etmek bid'attır, diyor. Diğer yerde nefy etmek bid'attır, diyor. Bir başka yerde, "Allah hadd'den münezzehtir," demek bid'attır diyor. Diğer yerde Allah mahdud değil, diyor.

İbn Hibban'ı bu sözünden dolayı destekleyen ve öven alimler de olmuştur. Onlardan biri de Tâcî'd-Din es-Subki (ö. 771/1369)'dir. Subki cerhe, İbn Hibban'ın değil, O'nu Sicistan'dan çıkartanların lâıyk olduğunu belirtmiştir. ¹

İbn Hacer el-'Askalânî de (ö. 852/1448) İbn Hibban'ın haklı olduğunu ve Allah'a isnad edilen sınırı (hadd) reddetmenin Allah'ın ma'dum olmasını gerektirmediğini belirtmiştir. ²

1. Subkî, Tabakât, 3/132,

2. İbn Hacer el-'Askalânî, Lisan, 5/114.

4- İMAM-I AZAM Hakkındaki Tenkitleri:

İbn Hibban, üç konuda İmam-ı Azam (r.a.)'ı (ö.150/767) tenkit etmiştir. Bu tenkitlere geçmeden önce şunu belirtelim ki, imam-ı Azam Ebu Hanife'yi İbn Hibban'dan önce bazı alimler cerh etmişlerdir. Bu yüzden İbn Hibban İmam-ı Azam'ı tenkit eden tek kişi değildir.

a-) Hadis ve Hadis İlmi açısından Tenkidi: Hadis sanatını bilmemesi (Muhaddis olmaması) Ve Hadis rivayetinde zayıf olması.

İbn Hibban, "Ma'rifetu'l-Mecrûhîn..." isimli kitabında, İmam-ı Azam'ı hadis ilmini bilmediği gerekçesiyle tenkit etmiştir. Bu konuda İbn Hibban "Çok münakaşa eden, dıştan takvalı görünen bir adamdı. Hadis O'nun sanatı değildi. Senediyle 130 hadis rivayet etmiştir. Dünyada bildiği hadis bu kadardı. Bu Yüzotuz hadisin yüzyirmisinde hata etmiştir. Ya isnadlarını birbirine karıştırmış veya hadis ilmindeki bilgisizliğinden dolayı metinlerini değiştirmiştir. Hadis rivayetindeki yapmış olduğu bu hatalar, doğrularına galebe çalınca, rivayetlerini terk hak olmuştur." ¹

İbn Hibban, İmam-ı Azam'ı hadis konusundaki tenkidinde haklı ve isabetli olduğunu göstermek için, iki büyük eser yazmıştır. Bunlar:

1- "*İleli Menâkibi Ebî Hanîfe ve Mesâli bihi*" On cüz, ²

2- "*İleli Ma İstenede İleyhi Ebû Hanîfe*" On cüz, ³

Her iki eserde günümüzde mevcut değildir.

1- İbn Hibbân Mecrûhîn, 3 / 63,

2 - Bkz., Yâkut Hamevî, 1 / 417

3 - Bkz., Yâkut Hamevî, Aynı yer,

İbn Hibban'ın İmam-ı Azam (Ö.150 / 767)'ı tenkidi şu sebeplere bağlanmaktadır : ¹

1- Re'y ehline olan düşmanlığı,

2- Mezhebi taassubu,

3- Zamanındaki hanefilerle ciddi münakaşalara girmiştir. Mücessime ile münakaşalara girdiği gibi. Zamanındaki hanefilere olan kızgınlığından dolayı, İmamlarını cerh etmiş olabilir.

4- Hocası İbn Huzeyme'den etkilenmiş olabilir. Çünkü hocası İmam-ı Azam'ı vitir namazı konusunda sert bir şekilde tenkit etmiştir. ²

İbn Hibban, İmam-ı Azam'ı cerh konusunda tek kişi olsaydı, sözünü şazz kabul eder atardık. Ama kendi dışındaki büyük hadis imamlarının da İmam-ı Azam'ı hadis konusunda cerh etmeleri düşündürücüdür. Bu sebeple yapılacak en doğru şey, İmam-ı Azam'ın rivayet ettiği bütün hadislerin sened ve metinlerinin değerlendirmeden geçirilmesidir.

b. İmâm-ı Azam'ı İtikadi Yönden Tenkidi.

İbn Hibban İmam-ı Azam'ı mürcielikle suçlamıştır. Mecruhin isimli kitabında şöyle der: "Diğer açıdan, rivayetlerini delil olarak kullanmak caiz değildir. Çünkü O, mürcieliğe teşvik eden (Da'iyeye) birisi idi. bid'at olan inançlara çağırarak kişinin rivayeti, imamlarımızın tümüne göre hüccet değildir. Delil olarak kullanılamaz. Bu konuda aralarında bir ihtilaf olduğunu sanmıyorum. Bid'at ehlinin rivayeti konusunda "Et-Tenbih Ala't-Tenvih" isimli kitabımda geniş bilgi verdim." ³

Görüldüğü gibi İbn Hibban, İmam-ı Azam'ı irca ile suçlamıştır. Kelam ilmi tahsil etmiş bir alimin, ehl-i sünnet olan irca ile ehl-i bid'at olan irca'yı ayırtedemeyip karıştırması çok düşündürücüdür.

İbn Hacer el-'Askalani (ö. 852/1448) , " onların (hanefilerin) nazarında irca iki kısım"dır " ⁴ demiştir. Lugatte, irca, te'hir etmek, sonraya bırakmak, manasınadır.

1- Hz. Osman'dan sonra savaşan (sıffin savaşı kastediliyor) iki gruba, falan gurup haklı falan haksızdı şeklinde hüküm vermektan sakınmak ve doğrusunu Allah bilir deyip, bu konudaki hükmü Allah'a havale etmek.

Sahabenin hepsi de dinde adalet sahibidirler. Sahabiler arasındaki savaşları ve ihtilafları Allah (c.c.)'a havale edip bu konuda dilimize sahip olmak en ihtiyatlı yoldur.

¹- Bazı alimler İbn Hibban'ın İmam-ı Azam'ı tenkidini mezhebi taassubuna bağlamıştır. Bunlardan biri, İbn Hibban'ın Kitabü'l-Mecruhin isimli eserini tahkik eden müelliftir tahkik ettiği kitabın önsözünde bunu belirtmiştir.

²- İbn Huzeyme, Ebu Bekir, Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi en-Nesaburî (Ö. 311 / 923), I-III, Beyrut, 1971-1975, 2/137-138.

³- İbn Hibban, Mecruhin, 3 / 63-64.

⁴- Bkz., Leknevi, s.352-353 (Ebû Kudde'nin Talikin'den alınmıştır).

2- Büyük günah işlemiş veya farzları terketmiş kimseye, cehennemliktir gibi hükümden kaçınıp, durumlarını Allah'a havale etmektir. Çünkü onların (hanefilerin) nazarında İman, dil ile ikrar kalb ile tasdiktir. bu durumda farzları terketmek imana bir zarar vermez.

İmam-ı Azam (Ö.150 / 767)'ın Mürcielikle suçlanması sebebi, iman dil ile ikrar kalb ile tasdik demesi ve amelleri iman'a dahil etmemesidir. Yani ameli niyet ve itikattan te'hir etmesi (geciktirmesi) dir. Hadiscilere göre ise iman kalb ile tasdik dil ile ikrar ve azalar ile tatbik (amel) dir. Her iki tarafa göre de büyük günah işleyen imandan çıkmaz. Büyük günah işleyen kafir olmuyor ise, bu durumda aralarındaki ihtilaf teoriktir. Pratikte aralarında bir fark yoktur, bu sebeple imam-ı Azam Ehl-i sünnet'in irca kolundandır. İmam-ı Azam'ın iman, yalnızca tasdik ve ikrar demesinin sebebi, büyük günah işleyeni dinden çıkaran Haricilere cevap vermek içindir. ¹

İbn Hibban, İmam-ı Azam'ı irca ile suçlayan ilk kişi de değildir. İmam-ı Azam'ı irca ile suçlayanlardan biri de Abdu'l-Kadir Cîlânî'dir. ²

İbn Hibban, İmam-ı Azam'ın öğrencilerinden İmam Züfer b. el-Huzeyl'i sika ravilerden saymıştır. "Züfer iman konusunda hocasının (Ebu Hanife) yolunu tutmamıştır." ³ İmam Azam'ın öğrencilerinden Ebu Yusuf'u (ö.181/797) da Sikat'ın da zikretmiş ve "Hocasına (Ebu Hanife) Yalnızca furu da muvafakat etmiştir. İman ve Kur'an meselesinde ise O'na muhalefet ederdi" ⁴ demiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İbn Hibban İmam-ı Azam'ı itikadi konuda, mezhebi taassubundan dolayı cerh etmemiştir. Eğer mezhebi taassubundan dolayı cerh etseydi, İmam Ebu Yusuf ve İmam Züfer'i de cerh ederdi. Halbuki her ikisini de sika kabul edip övmüştür.

1- Bkz. Leknevi, s.352-363,

2- Bkz. Leknevi, s.362-63, Oz

3- İbn Hibban, Meşahir, s.170, Sikat, 6/339,

4- İbn Hibban, a.g.e. s.171, Sikat, 7/645-647,

5) AHLAKİ ŞAHSİYET

1- İbn Hibban'ın Akla Verdiği Önem

İbn Hibban akla çok önem veren muhaddislerden biriydi. Bu vasfa sahip muhaddis az bulunur. İbn Hibban'ın akla verdiği önemi anlamak için eseri Ravza'yı okumak yeterlidir.

İbn Hibban akıllı, dünyada kişiyi hayra ulaştıran en büyük meike olarak görmektedir. O'na göre akıl, Allah'ın kula bahsettiklerinin en faziletlisidir. 1

İbn Hibban'a göre Akıl elli şubedir 2 kitabı Ravza'yı bu elli şube üzerine yazmıştır. Doğruyu yaşayıp tanımak ve yanlıştan sakınmak 3 İbn Hibban'ın nazarında gerçek akıldır. Şehvi arzulardan uzak durmakta O'na göre akıllılığın gereğidir. 4

" Şehirlerde dolaşmak (insanların arasına girmek), Allah'ın yarattıkları üzerinde düşünmek, kişinin aklını ziyadeleştirir " 5 diyen İbn Hibban,insanlardan ve doğadan uzaklaşıp köşelere çekilmenin akıllı kişinin işi olmadığını vurgulamıştır.

İbn Hibban'ın akılla ilgili bazı sözleri :

- a- " Kişinin en büyük serveti aklıdır." 6
- b- " Fazla zenginlik aklın afetidir." 7
- c- " Akıllı insan hiç kimseyi hakir görmez; sultanı hakir gören dünyasını, takva sahibini hakir gören dinini, müslüman kardeşlerini hakir gören mürüvvetini, halkı (avam tabakası) hakir gören de emniyetini (güvencesini) kaybeder."
- d- " Akıllı kişi üç şeyden sakınır : 1- Çok gülmek, 2- Çok temenni de bulunmak, 3- Sebatsızlık." 8

1- İbn Hibban, Ravza, s.25,
2- İbn Hibban, a.g.e. s.26,
3- İbn Hibban, a.g.e. s.16,
4- İbn Hibban, a.g.e. s.14-15,
5- İbn Hibban, a.g.e. s.18,
6- İbn Hibban, a.g.e. s.20,
7- İbn Hibban, a.g.e. s.21,
8- İbn Hibban, a.g.e. s.23,

e- " Eğer aklın ebeveyni (anne ve babası) olsaydı, biri sabır diğeri de sebat olurdu." 1

Zannedersem bu sözler İbn Hibban'ın akıl anlayışını ve akla verdiği önemi göstermektedir.

2- Vefakârlığı :

İbn Hibban çok vefakâr birisiydi, hocalarına karşı hiç bir şekilde vefasızlık yapmamıştır. Hocalarından azar işitse dahi vefasızlık yapıp hocasını terketmiyor, kendisine yöneltilen azarı bir tenkit unsuru yapmıyordu. Hocası İbn Huzeyme'ye karşı davranışı bunun en açık şahididir. Yolculuk esnasında İbn Hibban hocası İbn Huzeyme (Ö.311 / 923)'yi çok soru sorarak rahatsız etmişti, hocası da ona " soğuk adam benden uzak dur, bana eziyet etme " demişti. İbn Hibban hocasına olan vefasından dolayı O'nu bu sözünden kırılmadığı gibi, O'nu terketmedi de. Bilakis söylediği azar sözü de defterine kaydetti, yanındakiler ona " azarladığı sözü de mi yazıyorsun ?" dediklerinde " Evet, duyduğum her şeyi yazıyorum " demişti. 2 Vefasının bir diğer delili ise, hocası İbn Huzeyme'nin biyografisini yaparken gösterdiği vefadır, biyografisinde " Gök kubbe altında hadis sanatını İbn Huzeyme'den daha iyi bilen yoktur ..." 3 demiştir.

İbn Hibban vefa hakkında, " Akıllı kişi, Allah kendisine müslüman bir kardeşine sevgi besleme ve dost edinme gibi güzel bir nimetle rızıklandırırsa bu durumda o kişiye, oluşan sevgi ve dostluğu muhafaza etmesi gerekir. Kardeşi alakayı kesse de onun kesmemesi, yardım etmese dahi yardım etmesi, uzaklaşsa dahi uzaklaşmaması, kendisini, sevdiği kardeşinin bir âzâsı gibi görmesi gerekir. Kişinin en büyük ayıbı sevgi beslediği dost ve kardeşine karşı devamlı değişmesidir. Akıllı kişi, kardeşine vefada kusur etmez. İki yüzlü olmaz, İçi ne ise dışı da öyle olur. Sözü fiilini tutar..." 4

Bu sözlerin hepsi de vefa üzerine söylenmiş sözlerdir. İbn Hibban'ın vefasını en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

1- İbn Hibban, Ravza, s.26,
2- Bkz. Yakut el-Hamevi, 1/419,
3- İbn Hibban, Mecruhin, 1/93,
4- İbn Hibban, a.g.e. s.103,

3- Cömertliği

İbn Hibban cömert birisiydi. Cömertliğine en güzel örnek, Neysabur'a geldiğinde ilim talebeleri için yaptırdığı Medrese (Hankah)'dir. 1 İbn Hibban bütün varlığını ilim talebelerine harcamıştır. Beldesi Bust'a döndüğünde evinin yanına, ilim talebeleri ve garipler için bir barınak yaptırmıştır. Aynı zamanda evinin yanına bir kütüphane yapıp, bütün eserlerini vakfetmiştir. 2 Bütün bunlar İbn Hibban'ın cömertlik anlayışını ortaya koymaktadır. Gerçek cömertlik ilme ve ilim talebelerine karşı yapılan cömertliktir.

İbn Hibban'ın cömertlikle ilgili söylemiş olduğu bazı sözlerini zikretmekte fayda görüyoruz.

a- Örtülerin en güzeli cömertliktir... en yüce mertebe malından infakta bulunmadır. 3

b- Cimrilik dünyada ve Ahirette en çirkin şiardır. 4

c- İnsanların dostlarıyla hediyeleşmesini çok güzel buluyorum. Çünkü hediyeleşme sevgiyi celbeder, kin ve nefreti kaldırır. 5

d- İhvanın en kötüsü, diğer kardeşleri ihtiyaç içerisindeyken yardım elini uzatmayandır. 6

e- Misafire karşı güzel söz söylemek, güler yüzlü olmak, kendi eliyle hizmetinde bulunmak misafire ikramdandır. Misafire hizmette bulunmak zillet olmadığı gibi. hizmet görmekte izzet değildir. 7

İbn Hibban daha önce de değindiğimiz gibi, evinin yanı başında kimsesizler ve ilim talebeleri için bir yurt yaptırmıştı. Burada barınanlara öğretmenlik yaptığı gibi, aynı zamanda onları yedirir içirir ve giydirdi. Bundan daha güzel cömertlik olabilir mi ?

* * * * *

1- Bkz.İbn Hacer el-'Askalâni, Lisan, 5/114,

2- Bkz.Yakut el-Hamevi, 1/418,

3- İbn Hibban, Ravza, s.241,

4- İbn Hibban, a.g.e. s.242,

5- İbn Hibban, a.g.e. s.242,

6- İbn Hibban, a.g.e. s.247,

7- İbn Hibban, a.g.e. s.261, 244,

4- Zühd ve Takvası

İbn Hibban'ın biyografisine değinen kaynaklar onun fazileti 1 ve takva sahibi birisi olduğunu beyan etmişlerdir. İbn Hibban hadislerle veya ravilere hükmetme konusunda çelişkiye düştüğünde istiharede bulunurdu. " Falan konusunda Allah'a istiharede bulundum " diye bunu ifade ederdi. İstihare takvanın en belirgin göstergesidir. Çünkü kul istihareyle Rabbi ile arasındaki irtibatı daima yeniler ve koparmaz.

İbn Hibban'a göre zühd ve takvanın kaynağı (insanı zühd ve takvaya yönlendiren) akıldır. Bu konuda: " Akıllı kişi dünya ve dünyanın çiçeği mesabesinde olan güzelliklere aldanmaması ve bu güzelliklerin kendisini, ebedi olan ahiret ve daima olan nimetleri için çalışmadan alıkoymaması gerekir. Akıl sahibi dünyaya, ancak Allah'ın verdiği değer kadar değer vermeli, çünkü dünyanın akibeti fanilik ve yokolmadır, binaları harab olur, sakinleri ölür, güzelliği ve çekiciliği gider, yeşilliği solar, kibirli sultanları, yoksul, fakir ve hakirleri kalmaz, birer birer gider üzerine ölüm suyu dökülür. Hiç bu sıfatlara haiz olan bir şeye kalb mutmain olur mu ? Kalb ancak akıl ve hayaller üstü ve ebedi olan nimetlerle donatılmış olan cennetle mutmain olur. Dikkat et, faniye aldırma ! " 2 demıştır.

Bu sözleri duyduktan sonra, İbn Hibban'ın zühd ve takvası için söyleyecek başka bir söz bulamıyorum. İbn Hibban'ın zühd ve takva ile ilgili bazı sözlerini zikrederim.

a- " gerçekten akıl sahibi kişi, dünyaya, kıymeti kadar değer verir...Geçici ve aldatıcı olan dünya için uzun emel beslemez, çünkü uzun emel sahiblerini mahv ve perişan etmiştir." 3

b- " Akıllı kişi, kendisini adım adım takip eden ve kendisine çok yakın olan ölümü dâimâ hatırlamayı aklından çıkarmamalıdır...Ölüm nice kuvvet, kudret ve dünyalık sahibi olanları harcamıştır..." 4

c- " Gerçek zahid kişiyi belirleyen ikinci sıfat, dünyalık sahibi olmadan hırslı olmaması ve hırsı terketmesidir. Çünkü, zenginlerin en zengini hırsa esir olmayan, fakirlerin en fakiri de hırsa esir olandır. Korkaklığın öldürücü olduğu kadar, hırsta mahrum edicidir." 5

1- Bkz.Yakût el-Hamevi, 1/415,

2- Bkz.Ravza, s.278,

3- İbn Hibban, a.g.e. s.281,

4- İbn Hibban, a.g.e. s.285,

5- İbn Hibban, Ravza, s.130,

d- " Hırsda tek haslet (Özellik) vardır o da, kıyamet günü, topladıklarının uzun boylu hesabını vermesidir. Akıllı kişi hırsda ifrattan kaçınır." 1

İbn Hibban meşru olan hırsla, mezmum olan hırsı birbirinden şu sözle ayırmıştır. " Allah, insan fani dünyada hırslı olmasın diye kendisinde, hırs ve rağbet melekesi yaratmıştır. Dünya ebrarın diyarı, etkiyanın kazanç yeri, mü'minlerin azık hazırlama yeridir...dünyadan kendisine yetecek kadarını almalı, ahiret azığına ağırlık vermelidir. İhtiyaçdan fazla dünyalık kazanma hırsı, zem edilen hırsdır." 2

e- " Akıllı kişi, Allah'ın (c.c.) rızık sorununu hallettiğini ve kulun rızıkını teminat altına aldığını bilir...ve dünyaya değil, ahirete yatırımla meşgul olur."

5- İbn Hibban'a Yöneltilen Ahlâki Tenkitler

İbn Hibban'a Ahlaki yönden bir çok ithamlar yöneltilmiştir. Bu ithamların hepsi de uydurmadır, daha önce de belirttiğimiz gibi birçok ilim dalında üstad seviyesinde olan zâhitliği ve takvası ortada olan bir şahsiyetin, böyle aşağılayıcı sıfatlarla anılması. İftiradan başka bir şey değildir. Bu tür iftiraların atılış sebebini iki unsura bağlayabiliriz.

Birincisi İbn Hibban'ın itikada yönelik bazı beyanları, bu tür beyanlar, nassların zahirine yapışıp aklını çalıştırmayan bir takım kişilere ters geldiği için (akide farklılığı) O'nu Sicistan'dan kovup çıkarmışlar ve görüşleri kabul görmesin diye, bir çok iftira atıp halkın ve halifenin nazarından düşürmeye çalışmışlardır. İftiracılar bunda başarılı olmuşlardır. Belki de bu sebeple, eserlerine değer verilmediği için, büyük kısmı tarihe gömülmüştür.

İkincisi, İbn Hibban allâme birisi idi. Hadis, Hadis Usûlü, Fıkıh, Fıkıh usulü, Edebiyat, Kelam, Tıp, Astronomi gibi ilim dallarında uzmanlaşmış birisiydi. 3 Bilindiği üzere çok ilim sahibi kişiler her çağda haset edilmişlerdir. İbn Hibban'ın ilmî kariyerini hased edenler, O'nu halk nazarında küçük düşürmek için iftiraya baş vurmuşlardır. Bu konuda öğrencisi Hakim en-Neysaburi (Ö.405 / 1014) şöyle der : " İbn Hibban ilimde büyük biridir. Fazileti ve ileri seviyede ilme sahip olması sebebiyle haset edilirdi." 4

1- İbn Hibban, Ravza, s.130,

2- İbn Hibban, a.g.e. s.129,

3- Bkz. Yakut el-Hamevi, 1/415,

4- A.g.e. 1/419,

İbn Hibban'a yöneltilen fakat aslı olmayan ahlâki tenkitler şunlardır.

a- Yalancılıkla İtham edilmesi

Yakut el-Hamevi; (Ö.627 / 1230) Ebu Fazl, Ahmed b. Ali b. Amr es-Süleymani el-Bîkendî 1 (Ö.404 / 1052)'nin yalancı (kezzab) ravilerle ilgili bir eser yazdığı ve yazdığı eserde bine yakın kezzab ravi zikrettiğini, İbn Hibban'ın da bunlara dahil olduğunu belirtmiştir. Bîykendî'den şu sözü nakletmiştir : " Ebu Hatim İbn Hibban, sakın ondan bir şey yazma, çünkü O, yalancıdır " 2.

Görüldüğü gibi İbn Hibban hadis uydurdu diye suçlanmış ve cerh edilmiştir. Cerh eden ve edileni akide yönünden tanımamız gerekir. Bîkendi, isbatta aşırı giderek tecsim sınırına yaklaşmış birisidir. İbn Hibban'da O'nun tam tersini söylemektedir. Bu sebeple itikâdî farklılığı olan kişinin cerhi kabul edilmez. Bir de çağdaş olan kişiler, itikadi farklılıklar veya hased sebebiyle birbirlerini cerh etmişlerdir. Bu nedenle çağdaşın cerh eden kişi cerh sebebini zikretmedikçe cerhi kabul edilmez. 3 İbn Hibban'ı bu konularda cerh edenlerin tamamına yakını çağdaşlarıdır.

Yine Yakut el-Hamevi, Ebu 'Ali en-Neysaburi'den (Ö.349 / 960) şu nakilde bulunmuştur : "... O'nu (İbn Hibban'ı) gördüm. Yüzü yalancı yüzü, sözü yalancı sözü gibiydi." 4

Bîkendî (Ö.404 / 1052) hicri 4. asırda yaşamıştır ve Hanbelidir. 4. çağda yaşamış olan Hanbelîler sıfatlar konusunda isbata gitmişler ve bunda aşırı davranmışlardır. Bu durumda olan bir Hanbelinin İbn Hibban'ı cerh etmesi pek zor olmasa gerek.

b- Hadis Hırsızlığıyla (Başkalarının Hadislerini yazıp benim hadisim diye aldatma) Suçlanması

Bîkendî (Ö.404 / 1052) İbn Hibban'ı kitaplarını istinsah edip kendi hadisleriymiş gibi rivayet etmekle suçlamıştır. Bu konuda şöyle der : " (İbn Hibban) bana geldi, kitaplarımı istinsah etti, sonra da Hocalarımın kendi hocalarıymış gibi rivayet etti..." 5 Bîkendî İbn Hibban'ın talebesi mesabesinde, daha eserleri ortada yoktur ki İbn Hibban kitaplarını nakletsin.

1- Hicri 311/923 yılında Buhârada doğdu. Yöresindeki âlimlerden hadis ilmini tahsil etti. Bazı İslâm âlimleri Bîkendî'nin, büyük âlimlerle ilgili sözlerine itibar edilmemesini söylemişlerdir. Bkz.Zehebî, Siyer, 17 / 200-202.

2- Bkz.Yakut el-Hamevi, 1/419,

3- Bkz.Leknevi, s.409-432,

4- Yakut el-Hamevi, 1/419,

5- Yakut el-Hamevi, 1/419,

Yine Bîkendi ve yine aynı taassub, yine aynı kin ve nefret. Kin ve nefret dolu bir insanın, kin duyduğu kişiye karşı cerhi itibar görmez. Kaldı ki İbn Hibban, Yemen hariç tüm islam âlemini dolaşmış, kırk yıl hadis dinleyip yazmış ve ezberlemiş, iki bin hadis üstadından ilim almış bir kişinin başkalarının eserinden hadis çalmaya teşebbüs etmesi aklen mümkün değildir. Daha önceki saydığımız ahlaki vasıfları da bunu yapmasını engeldir.

İbn Hibban daha önceki konularda değindiğimiz gibi, hocası İbn Huzeyme'nin tüm hadislerini naklederek, hocasının hadisleriyle Sahih'ini yazdığı iddia edilmişti. ¹ Bu iddia geçersizdir. Çünkü İbn Hibban Sahih'inde 7495 hadis rivayet etmiştir. Sahih'inde hocası İbn Huzeyme (Ö.311 / 923)'den yalnızca 301 hadis rivayet etmiştir. Bu rakam iddiayı çürütmek için yeterlidir.

C- Karmatileri (Karamita) Desteklemesi

Bilindiği gibi Karmatiler, kominizm mantığına sahip, sapık kimselerdi. Her türlü haramı, helal kabul etmişler, müslümanların kızlarını ve hanımlarını kaçırarak yıllarca tecavüz etmişlerdi. İbn Hibban bu vasıflara sahip sefihleri övmeyecek kadar yüce ahlaka sahip birisiydi.

İbn Hibban, Sicistanlı iki hadis alimi tarafından Karmatileri öven eser yazmakla suçlanmıştır. Bu âlimler şunlardır :

1- Ebu'l-Fazl el-Bîkendî (Ö.404 / 1052) " İbn Hibban 330 / 942 yılında Semerkand'a geldi... Ebu Tayyibi'l-Mus'abî'ye karmatileri öven bir kitap yazdı, bunun üzerine Ebu Tayyib'il-Mıssîsi onu Vilayetinin yöneticiliğine (valilik) getirdi). Bu durumu farkedenden Semerkant ahalisi İbn Hibban'ı öldürmek istediler. Fakat O, Buhara'ya kaçmayı başardı..." 2 demiştir.

2- Ebu 'Ali en-Neysabûrî ³, (Ö.349 / 960) " (İbn Hibban) karmatileri öven kitabıyla Sicistan'a geldi. Kitabını, İbn Bâbû'ya (karmatilerin Lideri) sundu. Bu kitabından dolayı İbn Bâbû memnun kalıp, Sicistan vilayetinin yönetimini O'na devretti." ⁴

Bu iki tenkitte tarihî gerçeklerle bağdaşmaz. İbn Hibban Semerkand kadılığına ilmî kariyerinden dolayı getirilmiştir. Karmatiler hakkında hiç bir eserde yazmamıştır. Aynı şekilde İbn Hibban'ın yaşadığı çağda, Sicistan bölgesi Samanoğullarının yönetiminde idi. İbn Bâbû el-Karmati'nin bu devlet üzerinde hiç bir nüfuzu yoktu. Bu tarihi gerçekte iddiaların geçersizliğini ortaya koymuştur. Kaldı ki İbn Hibban Sicistan Valiliği gibi bir vazîfede bulunmamıştır.

1- Bkz.Şuayb, Mukaddime, s.43,

2- Yakut el-Hamevi, 1/419,

3- el-Hasen b.Ali b.Yezid b.Dâvud, Bkz.Zehabî, Siyer, 16 / 51

4- Yakut el-Hamevi, 1/419.

İKİNCİ BÖLÜM

- ESERLERİ -

A - Eserlerinin Listesi :

1- Hadis ve İ'lel İle İlgili Eserleri :

İbn Hibban eserlerinin büyük bölümünü Hadis, İ'lel ve biyografi (Rical) alanında kaleme almıştır. Bu sahadaki eserlerini matbu, el yazması ve mevcut olmayanlar olmak üzere sıralayacağız.

a-) El-müsnedu's-Sahîh 'Alâ't-Tekâsîmi ve'l-Envâ... (Sahih-i İbn Hibban) ismiyle meşhur olmuştur.¹

¹ İbn Hibban'ın bu eserinin tam adı, El-Müsnedu's-Sahîh 'ala't-Tekâsîmi ve'l-Envâ' min Kayri Vucûdi Kati'n Fi senedihâ Ve La Subûti Cerhin Fî Nâkilihâ."

İbn Hibban'ın bu eserinin birinci cildi, Kahire'deki Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye Kütüphanesinde 72 Varak olarak, 217 numarada mevcuttur. İkinci cildi ise, İstanbul, 3.ahmed Kütüphanesinde 222 varak olarak 347 numarada mevcuttur. Üçüncü ise yine 3. Ahmed kütüphanesi 222 Varak olarak 347 numarada mevcuttur. Üçüncü cilt ise aynı zamanda İstanbul Feyzullah Kütüphanesinde 255 varak olarak 524 numarada mevcuttur. Yine 1. cildin 45-49. varkları Berlin kütüphanesi 1268 numarada mevcuttur. Dördüncü cildin 151 sayfası Nasiriyye Kütüphanesinde mevcuttur. Bkz. Şuayb Arnaut, Mukaddime, 1/58-61, Sezgin Fuat, Tarihu't-Turas: 1/380-81, Bu asıl nüshaların hiçbiri de basılmamıştır. Hepsi de el yazması durumundadır Bkz., Sezgin, Fuat 1 / 381, Şuayb, mukaddime, 1 / 58-62.

İbn Hibban'ın bu eserini el-Emir, 'Alâu'd-dîn el-Fârisî hicri 8. asrın başlarında, Fıkıh bablarına tertip etmiş ve "El-Ihsan Fi Takribi Sahihi İbn Hibban" ismini vermiştir. Bu eserin birinci cildi, merhum Ahmed Şakir tarafından tahkik edilerek 1953 yılında Kahire'de basılmıştır. Diğer ciltleri tahkik edemediği Muhakkık vefat etti. Geri kalan ciltlerin tahkikine Prof. Abdurrahman Muhammed Osman devam etmiştir. Eserin bir bütün olarak birinci baskısı 1970 yılında Medine'de El-Mektebetu's-Selefiyye tarafından yapılmıştır. Yine aynı eser, 1988 Yılında hadisleri, Muhaddis Şuayb el-Arnaut tarafından tahrir ve tenkit edilerek 18 cilt halinde, Beyrutta müessesetu'r-Risale tarafından basılmıştır. Son iki cilt Fihristtir. Bkz. Şuayb, Mukaddime, 1/62-63.

İbn Hibban'ın Sahihindeki, kütübü Sitte'de bulunmayan hadislerini (Zevaid) Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî (Ö. 807/1405) "Mevâridü'z-zamân ila Zevâidi İbn Hibban" isimli eserinde toplanmıştır. Bu eser Muhammed Abdurrezzak Hamza tahkik edilmiş Kahire'de es-Selefiyye Matbaasında basılmıştır. Bkz. Sezgin Fuat, Tarihu't-Turas: 1/381, Şuayb, Mukaddime: 1/47.

Aşağıdaki Sıralayacağımız Hadis ve 'İlele ile ilgili Eserleri günümüze kadar ulaşmamıştır :

- a-) Şerāitu'l-Ahbār, ¹
- b-) El-Faslu Beyne'n-Nakale, ² (10 cüz)
- c-) Âdâbu'r-Rihle, ³ (2 cüz)
- d-) El-Faslu Beyne Haddesenâ Ve Ahbaranâ. ⁴ (1 cüz)
- e-) El-Faslu Ve'l-Vasl, ⁵ (10 cüz)
- f-) Vasfu'l-Muaddil ve'l-Muaddel, ⁶ (2 cüz)
- g-) Vasfu'l-Ulûmi ve Envâihî. ⁷ (30 cüz)
- h- İ'leli 'l-Ahbâr, ⁸
- i- İ'leli Evhâmi Ashâbi't-Tevârih. ⁹ (10 cüz)
- j-'İleli Hadîsi'z-Zührî. ¹⁰ (20 cüz)
- k- İ'leli Hadisi Mâlik. ¹¹ (10 cüz)
- l- İ'leli Menâkibi Ebî Hanîfe ve Mesâlibihî. ¹² (10 cüz)

1- İbn Hibban, es-Sikât, Haydarabad, 1393/1973, 7/384-85, Mecruhin, 2/209,

2- İbn Hibban, Sikât, 7/384-85, Mecruhin, 1/292, Yakut el-Hamevi 1/417,

3- Yakut el-Hamevî, 1/417, Hatib, Cami, 2/362,

4- Yakut el-Hamevî, 1/418,

5- Yakut, el-Hamevî, 1/417,

6- Yakut el-Hamevî, 1/418,

7- Yakut el-Hamevî , 1/418,

8- İbn Hibban, Mecrûhîn, 1/40,

9- Yakut el-Hamevî, 1/417,

10- Yakut el-Hamevî, 1/417,

11- Yakut el-Hamevî, 1/417,

12- Yakut el-Hamevî, 1/417,

- m- 'İleli Ma İstenede İleyhi Ebû Hanîfe,¹ (10 cüz)
- n- Garaibu'l-Ahbâr,² (20 cüz)
- o- et-Temyîz Beyne Hadîsi en-Nadr el-Haddânî Ve'n-Nadru'l-Hazzâz,³ (2 cüz)
- ö- el-Fasl Beyne Hadîsi Mekhûl eş-Şâmî ve Mekhûl el-Ezdf.⁴ (1 cüz)
- p- el-Fasl Beyne Hadîsi eş'as b. Mâlik ve Eş'as b. Sürâr.⁵ (2 cüz)
- r- el-Faslu Beyne Hadîsi Nur b. Yezîd ve Nur b. Zeyd.⁶ (1 cüz)
- s- Mevkifu Ma rufia,⁷ (10 cüz)
- ş- Ma inferade bihî Ehlu Mekke Mine's-Sünen⁸ (10 cüz)
- t- el-Mukillîne Mine'l-İrâkiyyîn,⁹ (20 cüz)
- u- Ma inferade Fihî ehlu'l-Medine Mine's-Sünen,¹⁰ (10 cüz)
- ü- Kitabu'l-Mukilline mine'l-Hicaziyyin,¹¹(10 cüz)
- v- El-Cem'u Beyne'l-Ahbârî'l-Mütedâdde,¹² (2 cüz)
- y- Hadisu'l-Akrân,¹³
- z- Ed-Dua'fâ'u Bi'l-İ'lel,¹⁴

1- Yakut el-Hamevi, 1/417,

2- Yakut el-Hamevi, 1/417,

3- Yakut el-Hamevi, 1/417,

4- Yakut el-Hamevi, 1/417,

5- Yakut el-hamevi, 1/417,

6- Yakut el-Hamevi, 1/417,

7- Yakut el-Hamevi, 1/417,

8- Yakut el-Hamevi, 1/417,

9- Yakut el-Hamevi, 1/417,

10- Yakut el-Hamevi, 1/417,

11- Yakut el-Hamevi, 1/417,

12- Yakut el-Hamevi, 1/417,

13- Emir el-Fârîsi, 1/193, 3/475, Bu eseri Zahiriye Kütüphanesinde mevcuttur. 53 varakdır. Bkz. Sezgin Fuat, 1/383,

14- İbn Hibban, Mecruhin, 2/209,

2 - Biyografi (Teracümü'r-Rical) ve Cerh-Ta'dil ile İlgili Eserleri.

a-) es,Sikat,¹

b-) Marifetu'l-Mecruhin mine'l-Muhaddisine ve'd-Duafai ve'l-Metrukin (el-Mecruhin adıyla şöhret bulmuştur.)²

c-) Meşahiru ulemai'l-Emsar,³

d- Esmau's-Sahabe,⁴

Aşağıdaki sıralayacağımız Biyografi ve Cerh-Ta'dil ile ilgili eserleri günümüze kadar ulaşmamıştır.

e- et-Tarihu'l-Kebir,⁵

f- Kitabu's-Sahabe,⁶ (5 cüz)

g- Kitabu't-Tabiin, 7 (12 cüz)

1- İbn Hibban'ın bu eseri, ilk olarak 9 cilt halinde Hindistan'ın Haydarabad şehrinde basılmıştır. Dairatu'l-mearifi'l-Osmaniyye matbasında 1973 yılında ilk cildi 1983 yılında da son cildi basılmıştır. Bkz. Şuayb, Mukaddime, 1/31-32,

2- İbn Hibban'ın bu eserinin birinci cildi, ilk olarak Hindistan'ın Haydarabad şehrinde es-Sabbah b. Muhammed tarafından tahkik edilerek, 1970 yılında Aziziyye matbaasında basılmıştır.

Bu eser bütün olarak 3 cilt halinde Mahmud İbrahim Zayid tarafından tahkik edilerek el-VA'y yayınevi tarafından Haleb'de 1402/1982 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. Bkz. Mahmud İbrahim Zayid'in bu esere yazdığı mukaddime, 1/Ze-Sin-Ra, Şuayb, Mukaddime, 1/33,

3- Bu eserin yazması tek nüshadır. Almanya'nın Lehipzig şehrinin üniversite kütüphanesinde 688 numarada bulunmaktadır. Varak (yaprak) sayısı 133'tür. Bkz., Sezgin, Fuat, 1 / 382 İbn Hibban Meşâhir-u ulemâ'l-Emsâr, Muhakkıkın mukaddimesi, s-d-e-h.

İbn Hibban'ın bu eseri bir cilt olarak 1959 yılında Kahire'de el-Kütübü'l-İlmiyye yayınevi tarafından ilk baskısı yapılmıştır. Tahkik ve neşreden müştşrik Marfred Fleischihammer'dir. Bkz. Sezgin Fuat, 1/382, Şuayb, Mukaddime, 1/33.

4- Bu yazma eser Medine'deki Şeyhu'l İslam kütüphanesinde 239 numarada 72 Varak olarak mevcuttur. Hicri 1165 tarihini taşımaktadır. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde ise 1101 numarada Varak 83'den 158'e kadar, 75 varak halinde mevcuttur. Hicri 1165 tarihini taşımaktadır.

5- İbn Hibban, Sikat, 1/1, Bu eser hem zayıf hem de sika olan ravileri içirmekteydi. İbn Hibban bu eserindeki gereksiz isnadları hafzederek kısalttı. ve sikat ve mecruhin olmak üzere iki eser haline getirdi. İbn Hibban'ın " et-Tarihu'l-kebîr " isimli bu eseri günümüzde mevcut değildir ama içindeki bilgilerin büyük çoğunluğu sikat ve mecruhin kitapları vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

6- Yakut el-Hamevi, 1/417,

7 - Yakut el-Hamevi, 1/417,

- ğ - Kitâbu Etbâit-Tâbiîn,¹(15 cüz)
h- Kitâbu Tebeu'l-Etbâ,² (17 cüz)
ı- Kitâbu Tubbeu't-Tebe, ³ (20 cüz)
i- Menâkibu Mâlik b. enes,⁴ (2 cüz)
j- Menâkibu's-Şâfiî,⁵ (2 cüz)
k- el-Mîzân, ⁶
l- el-Mu'cem A'la'l-Müdün, ⁷ (10 cüz)
m- et-Tenbîh 'Ala't-Temvîh,⁸
n- Fadâilu Sicistan, ⁹

3 - Fıkıhla İlgili Eserleri :

İbn Hibban'ın fıkıhla ilgili tüm eserleri günümüzde mevcut olmayıp (mefkut) kaybolmuş durumdadır. Bu eserleri şunlardır.

- a- Sifatü's-Salâh.¹⁰
b- Fusûlü's-sünen, ¹¹

1- Yakut el-Hamevi, 1/417,
2- Yakut el-Hamevi, 1/417,
3- Yakut el-Hamevi, 1/417,
4- Yakut el-Hamevi, 1/417,
5- Yakut el-Hamevi, 1/417,
6- Emir el-Fârisî, 3/362,
7- Yakut el-Hamevi, 1/417, .Yalnız İbn Hibban'ın bu eseri "Meşahir-i Ulemai'l-Emsar"
kitabınının aynı olması ihtimali büyüktür. Çünkü "Meşahir" kitabı belde isimlerine
göre düzenlenmiştir.
8- İbn Hibban, Mecrûhîn 3/64,
9- İbn Hibban, Sikât, 4/225,
10- Yakut el-Hamevi, 1/418, Emir el-Farisi, 3/260, .
11- İbn Hibban, Ravzatu'l'Ukala ve Nüzhetu'l-Fudalâ (Beyrut-1395/1975) s. 16, 208.

c- el-Hidaye ila ilmi's-Sünen,¹

d- Kitabu'l-İcma' ve'l-İhtilaf.²

4. Akaid'le İlgili Eserleri.

a- Vasfu'l-İmani ve Şua'bihi.³

5. Adâb, Ahlâk, Nefis Terbiyesi, Zühd, Takva ve Seyr-i Sülûk ile İlgili Eserleri:

a- Ravzatu'l-Ukala ve Nüzhetü'l-Fudala, ⁴

Aşağıda sıralayacağımız bu konudaki diğer eserleri günümüzde mevcut değildir.

b- Mahaccetu'l-Mübtediin,⁵

c- el-Alim ve'l-Müteallim, ⁶

d- Hıfzu'l-Lisan, ⁷

e- Muraatu'l-İhvan,⁸

f- el-Vedau ve'l-Fırah, ⁹

g- es-Sikatu Billah,¹⁰

1. Yakut el-Hamevi, 1/418, İbn Hibban'ın bu eseri eserlerinin en kıymetlisidir.

2. İbn Hibban, sikat, 8/28,

3. Yakut el-Hamevi, 1/418, Emir el-Farisi, 1/418, İbn Hibban'ın bu eseri . Akaid alanında müstakil olarak te'lif ettiği tek eseridir. Fakat İbn Hibban itikatla ilgili konularda Sahih'inin muhtelif yerlerinde çokça bahsetmiştir.

4. İbn Hibban'ın bu eseri ilk olarak tek cilt halinde Muhammed Abdur-Razzak Hamza tarafından tahkik edilerek 1328/1910 yılında Kahire'de basılmıştır. İkinci defa Muhyiddin Abdul-Hamid tarafından tahkik edilerek Mısır'da 1945'de basılmıştır. Eser üçüncü defa Beyrut'ta 1395/1975 tarihinde Muhammed Hamid el-Fakîy tarafından tahkik edilerek Basılmıştır. Bkz. Sezgin Fuat, 1/382, Şuayb, Mukaddime, 1/32-34,

5. İbn Hibban, Ravza, s.33,

6. İbn Hibban, a.g.e. s.41,

7. İbn Hibban, ag.e. s.50,

8. İbn Hibban, a.g.e. s. 182,

9. İbn Hibban, ag.e s. 114,

10. İbn Hibban a.g.e. s.132,

ğ- et-Tevekkül,¹

h- el-Fazlu Beyne'l-Ğinâ ve'l-Fakr,²

ı- Es-sehâ ve'l-Bezl.³

B. Önemli Eserlerinin Tanıtımı ve Tahlili

1- El-müsnedü's-Sahih 'Ala't-Tekasimi ve'l-Enva...

İbn Hibban'ın bu eseri, "Sahih-i İbn Hibban" adıyla şöhret bulmuştur. Bu eserin tam ismi, "El-Müsnedü's-Sahih 'Ala't-Tekâsîm ve'l-Envâ' min Gayri Vücûdi Kat'in Fi Senedihi ve Lâ Subûti Cerhin Fi Nâkilihi"⁴. İbn Hibban'ın Sahih'ine bu ismi vermesi meşhur hocası İbn Huzeyme'den (Ö. 311/923) etkilendiğini gösterir, Zira İbn Huzeyme Sahih'ine: "El-Müsnedü's-Sahihî'l-Muttasıl Bi Nakli'l-Adl 'A'ni'l-Adl Min Gayri Kat'in Fi's-Sened Ve la Cerhin Fi'n-Nakale " ismini vermiştir. İbn Huzeyme (ö.311 / 923)'nin bu eseri de " **Sahih-i İbn Huzeyme** " ismiyle meşhur olmuştur.

a-) İbn Hibban'ın Sahih'inin tertibi:

İbn Hibban kitabını, ne konularına (Fıkıh bablarına) ne Sahabi ismine ne de hocalarının isimlerine göre tertip etmiştir. Geçmişte hiç bir hadis âliminin uygulamadığı, garib bir uslub ihdas ederek "kısımlar ve nev'iler" şeklinde kitabını tasnif etmiştir.

1- İbn Hibban, Ravza, s.157,

2- İbn Hibban, a.g.e. s.224,

3- İbn Hibban, a.g.e s.229,

4- Bkz. Emir el-Fârisî, 1/91, İbn Hacer el-'Askalânî, en-Nüketu'z-Zirâf, 'Ale'l-Etrâf. Hindistan-1384/1964, 1/291,

İbn Hibban'ın kitabını hiç görülmemiş bir şekilde tasnif etmesinin sebebi, mukaddime'sinde söylediği gibi hadislerin ezberlenmesinin kolaylaşması içindir. Bu tertibi Kur'an'ın tertibinden etkilenecek yapmıştır. Kısımları Kur'an cüzlerine, nev'ileri de surelere, hadisleri de âyetlere benzeterek Kur'an-ı Kerim gibi Rasulullah (s.a.v.)'in sünnetlerinin de kolay hıfzedilmesini arzuladığını bu şekilde kitabını tasnif ettiğini söyler.¹

İbn Hibban'ın Sahih'indeki tertip ve düzen şekli iyice incelendiğinde, hadis sanatındaki dehası ortaya çıkar. Çünkü kısımların ve nev'ilerin başlıkları İbn Hibban'ın çok ince bir zekaya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca hiç görülmemiş bir tertiple kitabını düzenlemesi, O'nun taklitçi değil yenilikçi bir hadis sanatı ruhuna sahip olduğunu gösterir. Bu konuda Suyuti "İbn Hibban'ın Sahih'inin tertibi sonradan icad edilmiş bir tertiptir. Hadisleri konularına göre düzenlemediği gibi, Sahabi ismine göre de düzenlememiştir. Böyle bir yol izlemesinin sebebi ise, kelam, Nahv ve Felsefe ilmini bilmesidir."²

1- Emirler (el-evâmîr): Allah Rasûlü (s.a.v.)'in emirlerini içeren bütün hadislerini bu kısımda toplamıştır. Bu kısım da emir şekil ve ifadelerine göre 110 neviye (çeşide) ayırmıştır.

2- Yasaklar (Nevâhi): Peygamber (s.a.v.)'in yasaklarını içeren bütün Sünen'ini 110 nevi'de toplamıştır.

3- Peygamber (s.a.v.)'in, bilinmesine ihtiyaç duyulan luzumlu haberleri: İbn Hibban, Peygamberimizin haberlerini 80 nevi de toplamıştır.

4- Yapılması mübah olan şeyler:

İbn Hibban bu dördüncü kısımda Peygamber (s.a.v.)'in ibahata delalet eden bütün Sünen'ini 50 nevi de toplamıştır.

5- Peygamber (s.a.v.)'in fiilleri (Ef'âlu'n-Nebî):

İbn Hibban bu son kısımda, Peygambere has özel veya genel Fiilleri 50 nev'i altında işlemiştir. Bu kısım peygamber (s.a.v.)'in özelliklerini de içine almaktadır.³

1- Bkz. Emir el-Farisi, 1/23-24,

2- Suyûtî, Cemâlu'd-Din, 'Abdurrahman b.Ebî Bekr (ö.911 / 1505) Tadrîbu'r-Râvî Fî Şerh-i Takrîbi'n-Nevâvî, I-II, Riyad-Tarihsiz, 1 / 109.

3- Bkz. Emir el-Farisi, 1/25-79,

Görüldüğü gibi İbn Hibban değişik bir tertiple kitabını tasnif etmiştir. İbn Hibban'ın bu görülmemiş tertibi, hadis âlimleri tarafından tenkide uğramıştır. İbn Hibban çok zeki birisi olduğu için kitabını mantık metoduna (mantık usulüne) göre tertip etmiştir. Tenkit eden hadiscilerin geneli, hadislerin bulunmasının çok zor olduğu, bir hadisi bulabilmek için, bütün hadisleri gözden geçirmek gerektiği şeklinde tenkit etmişlerdir.

Zehebi (Ö.748 / 1347) bu konuda şöyle der: "İbn Hibban'ın da itiraf ettiği gibi Sahih'indeki bir hadisi bulmak için, Sahih'inin tümünün ezberlenmesi gerekir. Aynen Kur'an'dan bir âyetin yerini tesbit edebilmek için bütün Kur'an'ı ezberlemek gerektiği gibi..."¹

İbn Hibban'ın Sahih'ini konularına göre tasnif eden el-Emir Ala'ud-din el-Farisi de şöyle diyor: "Alışılmamış bir tertiple kitabını tasnif ettiği için hadislerin yerini tesbit etmek çok zor oldu. Bu sebeple kitabından istifade zorlaştı."²

Suyûti (Ö.911 / 1505) ise şöyle der: "kitabında hadisi tesbit etmek oldukça zor"³

Bu âlimlerin tenkidine hak vermemek elde değil. Bu tür bir tertip kullanılışı çok zor olduğu için kitaba rağbeti azaltmış dolayısıyla kitabın nüshaları da çoğalamamış, şerhi yapılamamıştır. Eğer İbn Hibban Sahih'ini Fıkıh bablarına göre tertip etseydi, kitabı Kütüb-ü Sitte gibi ilgi görürdü.

b-) Sahih'inin Şartları:

İbn Hibban Sahih'ine alacağı raviler için belli başlı şartlar koşmuştur. Bu şartlara uyan ravilerin hadislerini kitabına almış, uymayanlarınkini kitabına almamıştır. Aslında şartlarının bir kısmı kitabına verdiği isimde mevcuttur. Kitabına hadislerini aldığı raviler için Beş şart koşmuştur. Bu beş şartı tam olarak içeren raviler İbn Hibban'a göre sika'dır. İbn Hibban'ın kendi ifadesine göre şartları şunlardır.⁴

1- Dinde Adalet, (Şer'i adalet): İbn Hibban'a göre ravide adalet, ravinin hal, hareket ve yaşantısının çoğunun, Allah (c.c.)'a itaat olarak tezahür etmesidir. Eğer ravi için hiç günah işlememesini şart koşarsak, bu şart bizi dünyada adalet sahibi hiç kimsenin olmadığı görüşüne götürür ki, bu da yanlıştır.⁵

1- Zehebi, Siyer, 16/97,

2- Emir el-Farisi, 1/79,

3- Suyuti, Tedrib, 1 / 109,

4- Bkz. Emir el-Farisi. 1/81,

5- Emir el-Farisi, 1/81,

Görüldüğü gibi İbn Hibban değişik bir tertiple kitabını tasnif etmiştir. İbn Hibban'ın bu görülmemiş tertibi, hadis âlimleri tarafından tenkide uğramıştır. İbn Hibban çok zeki birisi olduğu için kitabını mantık metoduna (mantık usulüne)göre tertip etmiştir. Tenkit eden hadiscilerin geneli, hadislerin bulunmasının çok zor olduğu, bir hadisi bulabilmek için, bütün hadisleri gözden geçirmek gerektiği şeklinde tenkit etmişlerdir.

Zehebi (Ö.748 / 1347) bu konuda şöyle der: "İbn Hibban'ın da itiraf ettiği gibi Sahih'indeki bir hadisi bulmak için, Sahih'inin tümünün ezberlenmesi gerekir. Aynen Kur'an'dan bir âyetin yerini tesbit edebilmek için bütün Kur'an'ı ezberlemek gerektiği gibi..."¹

İbn Hibban'ın Sahih'ini konularına göre tasnif eden el-Emir Ala'ud-din el-Farisi de şöyle diyor: "Alışılmamış bir tertiple kitabını tasnif ettiği için hadislerin yerini tesbit etmek çok zor oldu. Bu sebeple kitabından istifade zorlaştı."²

Suyûti (Ö.911 / 1505) ise şöyle der: "kitabında hadisi tesbit etmek oldukça zor"³

Bu âlimlerin tenkidine hak vermemek elde değil. Bu tür bir tertip kullanılışı çok zor olduğu için kitaba rağbeti azaltmış dolayısıyla kitabın nüshaları da çoğalamamış, şerhi yapılamamıştır. Eğer İbn Hibban Sahih'ini Fıkıh bablarına göre tertip etseydi, kitabı Kütüb-ü Sitte gibi ilgi görürdü.

b-) Sahih'inin Şartları:

İbn Hibban Sahih'ine alacağı raviler için belli başlı şartlar koşmuştur. Bu şartlara uyan ravilerin hadislerini kitabına almış, uymayanlarınkini kitabına almamıştır. Aslında şartlarının bir kısmı kitabına verdiği isimde mevcuttur. Kitabına hadislerini aldığı raviler için Beş şart koşmuştur. Bu beş şartı tam olarak içeren raviler İbn Hibban'a göre sika'dır. İbn Hibban'ın kendi ifadesine göre şartları şunlardır. ⁴

1- Dinde Adalet, (Şer'i adalet): İbn Hibban'a göre ravide adalet, ravinin hal, hareket ve yaşantısının çoğunun, Allah (c.c.)'a itaat olarak tezahür etmesidir. Eğer ravi için hiç günah işlememesini şart koşarsak, bu şart bizi dünyada adalet sahibi hiç kimsenin olmadığı görüşüne götürür ki, bu da yanlıştır.⁵

1. Zehebi, Siyer, 16/97,

2. Emir el-Farisi, 1/79,

3. Suyuti, Tedrib, 1 / 109,

4. Bkz. Emir el-Farisi, 1/81,

5. Emir el-Farisi, 1/81,

2- Hadis rivayetinde doğruluğu (Sıdk) ile Meşhur olması.

İbn Hibban bu ikinci şartı rivayette adalet olarak nitelendiriyor. Kendisine göre, ravinin din yönünden adaleti yeterli değildir. Rivayette de ravinin adl olması gerekir. Ravinin rivayeti konusundaki adaletini ise, ancak hadis sanatında uzman olan hadis imamı tesbit edebilir.¹

3- Rivayet ettiği hadisi anlaması (Akletmesi).

Bu şartla İbn Hibban ravinin hem kelimelerin delalet ettiği sözlük manalarını karıştırmayacak derecede bilmesi aynı zamanda genel bir hadis sanatı bilgisi olmasını şart koşturmaktadır. Mürselle merfu, müsnedle mevkuf'u ayırdedecek kadar bilgiye sahip olması ve isimlerde tashif yapmaması gibi.

4- Rivayet ettiği hadisin fıkıh yönünden ifade ettiği manaları bilmesi. Bu şartla İbn Hibban Hadis fıkının yeterince bilinmesini şart koşturmaktadır.

5- Rivayeti tedliden uzak (mutearri) olmalı.

İbn Hibban, sika ve adl olan ravilerin tedlislerini, ancak semalarını açıkladıkları zaman kabul ediyor. Diğer durumlarda bu özelliğe sahip müdellislerin rivayetini reddediyor. sika olan bir müdellis, sika olandan başkasından tedlis yapmıyor ise, duyduğunu beyan etmese dahi İbn Hibban hadisini kabul ediyor.²

c- İbn Hibban'ın Sahih' ine yöneltilen övgü ve tenkitler.

1- Sahih'ine Yöneltilen Övgüler.

Araştırmam esnasında Sahih'ine fazla bir övgü yöneltildiğini görmedim. Bu konuda İbn Hacer (Ö. 852/1440) "İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın kitaplarındaki hadisler hüccettir. Çünkü hadisleri Sahih veya Hasen mertebesindedir. Sıhhatini giderici kusuru bulunan bazı hadisler hariç."³ demiştir.

Suyuti (Ö. 911/1505) ise bu konuda şöyle der: "İbn Huzeyme'nin Sahih'i, İbn Hibban'ın Sahih'inden sıhhat yönünden daha güçlüdür."⁴

1- Bkz. Emir el-Fârîsi, 1/82,

2- Bkz. a.g.e. 1/81, 89-91,

3- İbn Hacer el-Askalâni, (Ö. 852/1440). el-İfsâh 'An Nüketi İbni's-Salâh , Hindistan, tarihsiz, 1/410,

4- Suyûtî, Tedrîb, 1 / 109.

İbnu'l-'Imâd el-Hanbelî (Ö. 1089/1678) ise "Hadis tenkitçilerinin çoğu, İbn Hibban'ın Sahih'inin İbn Mace'nin Sünen'inden daha sahih olduğunda hemfikirdirler" ¹ demiştir.

Nevevi (Ö. 676/1277) ise İbn Hibban'ın Sahih'i hakkında şöyle der: "Ebu Hatim b. Hibban'ın Sahih'i, sıhhat yönünden Hakim'in Müstedrek'ine yakındır" ² Suyuti Nevevi'nin bu sözüyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Nevevi'nin bu sözünden, Hakim (Ö. 405/1014)'in Müstedrek'ini İbn Hibban'ın Sahih'ine tercih ettiği ve daha kuvvetli bulduğu anlaşılmaktadır. Gerçek ise tam bunun tersidir. Çünkü el-I'raki (Ö. 806 / 1403) bu konuda şöyle bir açıklamada bulunmuştur." Nevevi bu sözüyle kitablarını değil, gevşekliklerini (tesahül) kasetmiştir. Yani hadislere sahihlikle hükmetme konusunda (tashih) İbn Hibban Hakim'e yakındır. Hadislere sahihlikle hükmetme konusunda Hakim, İbn Hibban'dan çok daha gevşek davranmıştır. ³

El-Hazimi (Ö. 584/ 1188) "İbn Hibban tashih konusunda Hakim'den titiz davranmıştır." ⁴ diyerek İbn Hibban'ı Hakime tercih etmiştir.

2- Sahih'inin Tertip ve Düzenine Yöneltilen Tenkitler.

Zehebi (Ö.748/1347) bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: "İbn Hibban'ın da itiraf ettiği gibi Sahih'indeki bir hadisi bulmak için Sahih'inin tümünün ezberlenmesi gerekir. aynen kur'an'dan bir ayetin yerini tesbit edebilmek için bütün Kur'an'ın ezberlenmesi gerektiği gibi..." ⁵

İbn Hibban'ın Sahih'ini konularına göre tertip eden el-Emir 'Alau'd-Din el-Farisi (Ö. 739/1338)'de şöyle bir değerlendirmede bulunur, "Alışılmamış bir tertiple kitabını tasnif ettiği için hadislerinin yerine tesbit etmek çok zor olmuştur. Bu sebeple kitabından istifade zorlaşmıştır."

Suyuti (Ö. 911/ 1505) bu konuda şöyle bir tenkitte bulunur: "kitabındaki hadislerin yerlerini tesbit etmek gerçekten zordur.." ⁶

Ahmed Muhammed Şakir (Ö.1378/1958), el-İhsan Fi Takribi Sahih'i İbn Hibban'ın tahkik ettiği birinci cildine yazdığı mukaddime'de şöyle der: "İbn Hibban bu yeni tertibiyle hadislerin kolay ezberlenmesini hedeflemiştir. Ama bu hedefi asla gerçekleştirmemiştir. Bu tertibi bilakis kitabından istifadeyi zorlaştırdıkça zorlaştırmıştır " ⁷.

1- İbnu'l-'I'mâd, 'Abdu l-Hayy b. el-'Imâd el-Hanbelî, (Ö.1089/1678), Beyrut-tarihsiz, 3/16,

2- Suyûti, Tedrib, 1/108,

3- Suyûti, Tedrib, 1/108,

4- Hâzimi, Ebu Bekr, Muhammed b. musa, (Ö. 584/ 1188), Şurutu'l-Eimmeti'l-Hamse, Beyrut-tarihsiz, s.44,

5- Zehebi, Siyer, 16/97,

6- Suyûti, Tedrib, 1/109,

7- Ahmed Muhammed Şakir, Mukaddimetu'l-İhsân....Medine-1970. 1/16, Ahmed Şakir bu eserin ancak 1.cildini tahkik edebilmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Hibban'ın tertibi beğenilmeyip tenkit edilmiştir. Tenkitlerini naklettiğimiz büyük hadisciler bu görüşlerinde yalnızca bir yönden haklıdırlar. O da, kitabında hadislerin tesbitinin çok zor olmasıdır. Hakikaten kitabından bir hadisi bulmak istesek, oldukça zorlanırız. Çünkü kitabındaki bütün hadisleri gözden geçirmek zorundayız. Bu da nefse oldukça ağır gelen bir şeydir. İşte bu sebeple kitabından istifade azalmış, nüshaları çoğalmamıştır. Bu kitaba olan rağbet de, zikrettiğimiz zorluktan dolayı azalmıştır.

Bu zorluğu tesbit eden el-Emir, 'Alau'd-Din el-Farisi (Ö. 739/1338), bu eserdeki hadislerin kolay bulunabilmesi için fıkıh bablarına göre düzenlemiştir. Böylece İbn Hibban'ın Sahih'indeki bu problem son bulmuştur.

Şunu belirtmemiz gerekir ki, İbn Hibban'ın, Sahih'ine yöneltilen bu tenkit, Sahih'inin kıymetinden hiçbirşey azaltmaz. Bu tür tenkitleri, İbn Hibban'ın Sahih'inin kıymetini azaltmak ve terkedilmesini sağlamak için kullanmak doğru olmaz.

İbn Hibban Sahih'ini fıkıh usulüne göre tertip etmiştir. Yani, kitabında hadisleri, ifade ettikleri hükümlere göre tertip etmiştir. bu tür tertip ne kendisinden önce ne de kendisinden sonra hiç bir hadisci tarafından kullanılmamıştır.

İbn Hibban'ın kitabını fıkıh usulüne göre düzenlemesi O'nun Fıkıh ve Fıkıh usulündeki yerini ortaya koymaktadır.

İbn Hibban'ın tertip şeklini müdafa eden tek kişi Sahih'inin tahkik, tahrir ve tenkidini yapan Şuayb el-Arnâût'dur. İbn Hibban'ın Sahih'indeki kısım ve nev'ilerin sayısı ile Buhari'nin Sahih'indeki kitab ve babların sayısını mukayese edip, Kitap ve bab sayılarının çokluğu yönünden Buhari'nin Sahih'inin daha zor, İbn Hibban'ın Sahih'inin bu sayının azlığından dolayı daha kolay olduğunu savunmuştur.¹

3- Hadislerinin Değeri Konusundaki Tenkitler.

İbn Hibban'ın Sahih'indeki hadisler bazı âlimler tarafından tenkide uğramıştır.

¹- Şuayb, Mukaddime, 1/31.

İbn Hibban kitabına Hasen hadis aldığı için tenkit edilmiştir. Tenkit edenler, hem kitabına Sahih ismini veriyor hem de hasen derecesindeki hadisi Sahih diye hükmederek kitabına alıyor, diye gerekçe ileri sürmüşlerdir. Ravilere sikalıkla (tevsik) hükmetme konusunda çok gevşek davrandığı ve "Sadık" derecesindeki ravilere sikalıkla hükmederek hadislerini Sahih diye vasıflandırdığı, gibi tenkitler yapılmıştır. Bu tenkitlere en güzel cevabı Leknevi (Ö.1304 / 1887) vermiştir. Leknevi bu konuda şöyle der : Bu görüş zayıftır. Çünkü bazı alimler İbn Hibban'ı tashih konusunda titiz (Müteşeddit-Müte'annit) alimler arasında zikretmişlerdir. Bazı Sika ravilerde aşırı giderek onları cerhetmiştir. Böyle bir durumdaki kişiye nasıl olurda ravileri ta'dil yönünden gevşek davranmışlardır, denebilir ? Bu tür tenkitler, İbn Hibban ile başka hadis imamları arasındaki tearuzdan kaynaklanmaktadır.

Leknevi kitabının başka bir yerinde de " Eğer İbn Hibban'ın gevşekliği, kitabında hasen hadisin varlığından dolayı ise, bu geçerli değildir. Çünkü hasen hadisi Sahih hadise dahil etme yaygın bir ıstılahtır." 1 diyerek İbn Hacer el-'Askalani (Ö.852 / 1448)'nin görüşünü nakletmiştir.

Es-Sehavi ise İbn Hacer el-'Askalani'den şu nakilde bulunmuştur : " İbn Hibban'ın gevşeklikle itham edilmesinin sebebi, Sahih'inde hasen derecesinde hadislerin bulunması ise, bu geçerli bir itham değildir. Çünkü Hasen'inde Sahih addedilmesi yaygın bir ıstılahtır. İbn Hibban Hasen hadisi Sahih diye isimlendirmektedir. Eğer hadislerle Sahihlikle hükmetme konusunda gevşek davranmakla itham edilmesinin sebebi, koyduğu şartların hafifliğinden dolayı ise, İbn Hibban müdellis olmayan sika ravi, kendinden üsttekenden (hocasından) işitir, talebesi de kendisinden işitirse, senedde kopukluk veya irsal olmazsa, bu şartları taşıyan raviyi İbn Hibban sika, hadisini de sahih kabul etmiştir..." 2

İbn Hibban, hasen hadisi sahih sayar, çünkü koymuş olduğu şartlar hasen hadis ravilerini de içermektedir. Bu sebeple İbn Hibban koymuş olduğu şartlara tamamen sadık kalmıştır. Bu yüzden kitabında hasen hadisin bulunmasından dolayı yapılan bütün tenkitler geçersizdir.

Bir ravinin Sika olabilmesi için koymuş olduğu şartların yetersizliği yönünde yapılan tenkitlerde mu'teber değildir. Çünkü İbn Hibban kendi anlayışına göre şartlar koymuş ve bu şartlarına sâdik kalarak dışına çıkmamıştır. Kaldı ki Sahih'inde daha sika olan ravilerden rivayette bulunmuştur. Ama buna rağmen her hadiscinin uğradığı tenkide uğramıştır. Çünkü bu tür tenkitlere uğramayan hadisci yok denecek kadar azdır.

1- Leknevi, s.337,

2- Sehâvi, Muhammed b. 'Abdi'r-Rahmân (Ö.902 / 1496), Fethu'l-Muğis Şerhu elfiyeti'l-Hadis, Medine, tarihsiz, 1/36.

Hadis imamları İbn Hibban'ın Sahih'indeki bazı hadisleri tenkit etmişlerdir. Zehebi, (Ö. 748/1347), "İbn Hibban'ın Tekasim'inde (sahihinde), kabul edilemeyecek görüşler ve te'viller, garip ve münker hadisler vardır"¹ diyerek İbn Hibban'ın bazı hadislerini ve yorumlarını tenkit etmiştir. Yine Zehebi İbn Salah'dan (Ö. 643/1245) şöyle bir nakilde bulunmuştur: "İbn Salah, İbn Hibban'ın biyografisine "Tabakatu's-Şafiiyye" isimli kitabında değindi ve şöyle dedi: "Hadis konusunda çok bariz hatalar yapmıştır." - Zehebi bu nakilden sonra şöyle demiştir.- Ebu 'Amr (İbn Salah) çok doğru söylüyor. Gerçek şu ki İbn Hibban'ın hadis konusunda bir çok yanılısı (Vehm) vardır."²

İbn Hibban'a yöneltilen bu tür tenkitlere bir kaç örnek verelim.

a -) Visal Hadisi.

İbn Hibban kendi senediyle Enes b. Malik'den rivayet ettiği Visal * hadisinden sonra şöyle demiştir: "Bu rivayet, Peygamber (s.a.v.)'in açlığını hafifletmek için karnına taş koyarak sarmasıyla ilgili bütün rivayetlerin batıl ve gerçek dışı olduğuna delildir. "Hacer" le kastedilen "Hucez" dir. Yani 'elbisesinin kenarı' demektir. Allah (c.c.) Peygamberini yediriyor ve içiriyor ise, o halde peygamber (s.a.v.) niçin karnına taş bağlamaya ihtiyaç duyuyor ! karına taş bağlamanın açlığa ne faydası varmış ! ?"³

Zehebi (Ö. 748/1347) bu yorumundan dolayı İbn Hibban'ı tenkit etmiş, karına taş bağlamayla ilgili gelen bütün rivayetlerin Sahih ve sağlam olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda taş bağlamanın açlığa faydasını açıklamıştır. ⁴ Ebu Nasr es-Subki (Ö. 771/1369)'de İbn Hibban'ın karına taş bağlamakla ilgili hadislere gerçek dışı demesini şiddetle eleştirmiş, bu hadislerin bilakis Sahih ve sağlam yollarla geldiğini isbatlamıştır. Aynı zamanda "Hacer" kelimesinin taş manasında olduğunu elbisenin kenarı (Hucez) manasına olmadığını belirtmiştir. Zahirten aralarında tezat varmış gibi görünen rivayetlerin tearuzunu gidermiştir.⁵

1- Zehebi, Siyer, 16/97,

2- Zehebi, Mizan, 3/507,

* - Visal: iki gün veya daha fazla iftar etmeksizin oruca devam etmeye denir. Bkz., İbnu'l Esir (Ö. 606 / 1209) Ebu's Saâdâd el-Mübârek b.Muhammed el-Cezerî, en-Nihâye fi garibi'l hadis ve'l-Eser, I-V, Pakistan-Tarihsiz, 5 / 193.

3- Emir el-Farisi, el-İhsan Fi takribi sahihi İbn Hibban, I-XVIII, Beyrut- 1408/1988, Şuayb el-'Arnaut'un tahkik ve tahriçli baskısı, 14/ nr. 6414,

4- Bkz. Zehebi, Siyer, 16/198,

5- İbn Subki, Tabakât, 3/133-34,

b -) Peygamber (s.a.v.)'in yapmış olduğu umrelerin sayısı hakkında, İbn Hibban İbn Ömer'den bir hadis rivayet etmiştir. Bu rivayete dayanarak Hz. Peygamberin Receb ayında umre yaptığına işaret etmiştir. ¹

Zehebi İbn Hibban'ı bu görüşünden dolayı "Ebu Hatim (İbn Hibban) bu rivayetinde yanılmıştır. Çünkü peygamber (s.a.v.) Hudeybiye anlaşmasından bir yıl sonraki yaptığı umre hariç bütün umreleri Zilkaade ayında olmuştur. Çünkü hem Sahih-i müslim hem de Sahih-i Buhari'de ki rivayetler bunu isbatlamaktadır...."² diyerek tenkid etmiştir.

c-) İbn Hibban, Peygamber (s.a.v.)'in bir gece dokuz hanımını dolaşması ile ilgili hadisi rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: "Enes bu haberi peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye son gelişinde nakletmiştir. Çünkü son gelişinde dokuz hanımı vardı. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye ilk gelişinde ise nikahında Onbir hanımı vardı...."³

Zehebi ise, İbn Hibban'ın görüşünü tenkit ederek şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) Medine'ye ilk gelişinde nikahı altında tek hanımı vardı. Aynı anda nikahında onbir hanımı olmamıştır."⁴

Görüldüğü gibi Zehebi, İbn Hibban'ın yanlışlarını tesbit etmiştir.

4- Ravilerine Yöneltilen Tenkitler.

İbn Hibban'ın Sahih'inde kendilerinden rivayette bulunduğu bazı ravileri tenkit edilmiştir. bu ravilerin cerhine yönelik sözleri İbn Hacer'den (Ö. 852/1440) nakledeceğiz. İlk önce İbn Hacer'in verdiği vasıfları, bu vasıfların altında İbn Hibban'ın Sahih'indeki ravileri sıralayacağız.

İbn Hibban'ın cerh edilen ravilerini zikretmeden önce bu konudaki sözünü nakledelim. "Bu kitabımızda (sahih), hadis imamlarımızın cerh ettiği bir grub raviden rivayette bulunduk. Kendi şartlarıma göre sika olan ravilerden rivayette bulunurum, bu ravileri bazı imamlarımız cerh etse dahi, yine bazı imamlarımızın bazı ravileri sika kabul edip hadis rivayet etseler dahi, benim nazarımda sika olmadıklarına dâir deliller ortaya çıkarsa, onlardan hadis almam."⁵

1- Emir el-Farisi, 6/93,

2- Zehebi, Siyer, 16/101-102,

3- Emir el-Farisi, 2/371,

4- Zehebi, Siyer, 16/100,

5- Emir el-Farisi, 1/83,

İbn Hibban'ın bu sözünden üç şey anlaşılır. *Birincisi*, İbn Hibban'ın sika kabul edip Sahih'inde rivayette bulunduğu bazı ravilerin cerh edildiğinden gafil değil bilakis haberdar olması. Bu sebeple ravilerine yöneltilen cerh sebeplerinin kendi metoduna göre cerh sebebi olmadığını, ravinin adaletine kötü yönde te'sir etmediğini bu sebeple de bu tür ravilerden rivayette bulunduğunu ima etmektedir. *İkincisi*, sikat kitabına koyduğu metodunu benimsediğini ve bu metoda göre ravileri değerlendirdiği, *üçüncüsü*, İbn Hibban Sahih'inde 20.000. raviden adalet ve sikalık yönünden en kuvvetli ve sağlam ravileri seçmesi ve Sahih'ini bunlar üzerine bina etmesi.

İbn Hibban'ın, Sahihinde tenkit edilen ravileri vasıflarına göre şöylece sıralayabiliriz.

a-) Sadûkun Seyyiu'l-Hifz.

1-İbrâhim b. Abdurrahmân es-Seksekî,¹

2-İshâk b. Muhammed b. İsmâil el-Fervî²

3-Mûsa b.Mes'ûd en-nehdî³

4-en-Nu'mân b. Râşid el-Cezerî⁴

b-) Sadûkun Yehimu, Lehû evhâmun.

1- İbrahim b. Yûsuf b. İshâk es-Sebîî⁵

2-Ûsâme b. Zeyd el-Leysi,⁶

3-Hâtim b. İsmâil el-Medenî,⁷

c-) Sadûkun Yuhtiu.

1- Süleyman b. Hayyân el-Ezdî,⁸

2- Şeddât b. Saîd, Ebû Talha er-Râsibî,⁹

1. İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, Beyrut-1408/1988, Nr.204,

2. İbn Hacer, a.ge. nr.381,

3. İbn Hacer, a.g.e. nr.7010,

4. İbn Hacer, a.g.e. nr.7154,

5. İbn Hacer, ag.e. nr. 274,

6. İbn Hacer, a.g.e. nr. 317,

7. İbn Hacer, a.g.e. nr. 994,

8.İbn Hacer, a.g.e. nr. 2547,

9. İbn Hacer, a.g.e. nr. 2755,

d-) Sadûkun Teğayyera Bi Ahira.

1- Half b. Halife b. Said el-Eşceî',¹

2- 'Atâ b. Es-Sâib,²

3- 'Amr b. 'Îsâ Ebû Nuâme³

e-) Sadûkun Yuhâlifu, RubbemâHâlefe,

1- 'Abdurrahman b. Servan,⁴

2- 'Abudrrahman b. 'Atâ el-Kuraşî,⁵

f-) Leyyinu'l-Hadîs.

1- el-Hâris b. Ziyâd eş-Şâmî⁶

2- Süveyd b. 'Abdu'l-'Azîz es-Sülemî,⁷

3- Sâlih b. Yahyâ el-kindî.⁸

g-) Leyse bi'l-Kavî.

1- 'Ubeydu'llah b. 'Abdi'r-Rahmân b. Mevheb et-Teymî.⁹

ğ-) Zai'f.

1- İbrahim b. İsmâil el-Cevherî¹⁰

2- Dâvud b. Cemîl,¹¹

3- Beşşâr b. Kidâm es-Sülemî,¹²

1. İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, nr.1731,

2. İbn Hacer, a.g.e. nr.4592,

3. İbn Hacer, a.g.e. nr. 5089,

4. İbn Hacer, a.g.e. nr.3823,

5. İbn Hacer, a.g.e. nr. 3953,

6. İbn Hacer, a.g.e. nr. 1022,

7. İbn Hacer, a.g.e. nr.2692,

8. İbn Hacer, a.g.e. nr. 2894,

9. İbn Hacer, a.g.e. nr. 4314,

10. İbn Hacer, a.g.e. nr.146,

11. İbn Hacer, a.g.e. nr.1778,

12. İbn Hacer, nr.678,

4- 'Abdullah b. İsa el-Hazzâr. ¹

5- Eş'as b. Suvvâr el-kindî, ²

h-) Mestûr.

1- 'Abdullah b. 'Ali b. es-Sâibu'l-Matlabî.³

2- 'Ali b. Yezîd b. Rükâne.⁴

3- 'Umâra b. Sevbân,⁵

4- 'Amr b. 'Usmân b. Hani-i'l-Medenî. ⁶

i-) Mechûlü'l-Hâl.

1- 'Abdur-Rahmân b. Ebî Kerîme.⁷

i-) Mechûl.

1- İsmâil b. 'Abdillah b. Hâlit el-kureysî el-Cehmî,⁸

2- Büceyr b. Ebî Büceyr,⁹

3- Hacâc b. Haccâc el-Eslemî,¹⁰

4- Husayn el-Hımyerî el-Hubrânî.¹¹

j-) Metrûk.

1- 'İmrân b. Hittân es-Sedfî el-Hâricî.¹²

1- İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, nr.3523,

2- İbn Hacer, a.g.e. nr. 523,

3- İbn Hacer, a.g.e. nr.3485,

4- İbn Hacer,a.g.e nr.4815,

5- İbn Hacer,a.g.e. nr.4839,

6- İbn Hacer,a.g.e. nr.5078,

7- İbn Hacer, a.g.e. nr. 3990,

8- İbn Hacer, a.g.e. nr. 456,

9- İbn Hacer, a.g.e. nr.636.

10- İbn Hacer, nr.1122,

11- İbn Hacer, nr.1393,

12- İbn Hacer, a.g.e. nr.5152,

Biz , İbn Hibban'ın Sahih'indeki cerh edilen ravilerini saralarken, bütün cerh edilen ravilerini zikretmeyi hedeflemedik. Ancak gücümüz yettiğince ve bulabildiğimiz kadarını zikrettik. Bu raviler İbn Hacer (ö. 852/1448)'in nazarında cerh edilmiş ravilerdir. Daha öncede belirttiğim gibi, İbn Hibban bazı ravilerinin bazı hadis imamları tarafından cerh edildiklerini kendisi belirtmişti. Fakat bu raviler İbn Hibban'ın hadis metoduna göre sika ravilerdir. Diğer hadisçilerin nazarında cerh edilmiş (mecruh) olabilirler. Bu sebeple İbn Hibban kendi koyduğu cerh- ta'dil metodlarına uyma konusunda gevşek (mütesahil) davranmamıştır. Bilakis kendi koyduğu kaide ve kurallara tam olarak uymuştur. İbn Hibban'ın, cerh-ta'dil konusundaki gevşekliği, Buhari (Ö. 2561) Ebu Hatim ve Yahya b. Main gibi cerh-tadil konusunda titiz (Müteşeddid) olan hadis imamlarına nisbetledir. Yoksa cerh-tadil konusunda orta yol tutan (mutavassıt) hadis imamlarına göre İbn Hibban cerh-tadil'de gevşek değildir. Kaldı ki Buhari ve Müslim'in bazı ravileri de cerh edilmiştir. bu sebeple diyebiliriz ki İbn Hibban cerh ve ta'dil konusunda orta yolu tutanlardandır.

5- Diğer Tenkitler.

Yakût el-Hamevî (Ö. 627/1230) senediyle, Ebu Abdi'llah el-Hakim (Ö. 405/1014)'den şöyle bir nakilde bulunmuştur: "Ebu'l-Fazl, Ahmed b. Ali b. 'Amr es-Süleymaniye şöyle derken işittim. Sakın ha İbn Hibban'dan rivayette bulunma. Çünkü O bana geldi ve eserlerimi yazdı sonra hocalarımın işittim gibi rivayet ederek kitabımdan hadislerimi kopye etti." ¹

Es-Süleymânî, (Ö.404 / 1052) bu tenkidinde haklı değildir. Sözü şazzdır. Çünkü Muhaddislerin cumhuruna bu görüşüyle muhalefet etmiştir. İbn Hibban'ın tüm islam beldelerini dolaşması ve ikibine yakın hadis hocasından hadis tahsil etmesi ve bu konudaki alimlerin sözleri, es-Süleymani'nin sözünün iftira ve uydurma olduğunu ortaya çıkarma yönünden yeterlidir.

Muhammed b. İsmâil es-San'ânî (Ö. 1182/ 1768) "*Tevzihu'l-Efkâr Li Me'âni'l-Âsâr*" isimli eserinde İbnü'l-Mulakkin'den "İbn Hibban Sahih'indeki hadislerin büyük bölümünü hocası İbn Huzeyme (Ö. 311/923)'nin Sahih'inden kopye etmiştir" diye nakilde bulunmuştur. İbn Huzeyme İbn Hibban'ın en meşhur hocalarındandır. Fakat bu tenkit, tamamen ilmi gerçeğe aykırıdır. Çünkü İbn Hibban, Sahih'inde 7491 hadis rivayet etmiştir. Hocası İbn Huzeyme'den ise ancak 301 hadis rivayet etmiştir. Bu gerçek, İbnü'l-Mulakki'nin sözünü geçersiz kılmaya yeterlidir.²

1- Yakut el-Hamevi, 1/419,

2- Şuayb, Mukaddime, s.43,

د) SAHİH'İNDEKİ HADİSLERİN METİN VE SENED YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ, SAHİH'İNİN DİĞER SAHİH ve SÜNENLERLE MUKAYESESİ.

1- Sened Yönünden Değerlendirme :

İbn Hibbân'ın Sahih'inin tertibi olan "El-İhsân" kitabının tahrir ve tenkidli baskısından hadislerin tümünü sened yönünden inceleme imkânını bulduk. İbn Hibbân'ın Sahih'indeki rivâyet ettiği hadis sayısı 7491'dir. Bu hadislerin senedlerinin dereceleri şu şekildedir.

Buhâri ve Müslîm'in şartlarına uyan isnadlar,	: 2008,
Yalnızca Buhâri'nin şartına uyan isnâdlar,	: 635,
Yalnızca Müslîm'in şartına uyan isnadlar,	: 2114,
Muhaddislerin cumhûruna göre sahih lizâtihi derecesinde olan isnâdlar,	: 1764,
Muhaddislerin cumhûruna göre sahih li gayrihi derecesinde olan isnâdlar,	: 103,
Hasen li zâtihi derecesinde olan isnâdlar,	: 700,
Hasen li gayrihi derecesinde olan isnâdlar,	: 139,
Muhaddislerin cumhûruna göre zayıf olan isnâdlar,	: 128,

Yukarıdaki gerçek gösteriyor ki, İbn Hibbân'ın isnadlarının 3'de 2'si Buhâri ve Müslîm'in veyahutta her ikisinin şartlarına uygun düşmektedir. Senedlerinin % 98'i makbûl derecesindedir. Zayıf olan 128 hadis isnâdının tamamına yakını Şevâhid ve mutâbaatla zâfi giderilebilir, (müncebir) durumdadır.

2- Metin yönünden Değerlendirme :

Heysemî (Ö.807/1404), İbn Hibbân'ın Buhâri ve Müslîm'in Sahihlerinde bulunmayan hadislerini "Mevâridü'z-Zaman..." isimli eserinde tahrir etmiştir. Bu esere göre, İbn Hibbân'ın Buhâri ve Müslîm'in dışındaki hadislerin sayısı 2647'dir. Buna göre

İbn Hibbân'ın 7491 hadisinden 4844'ünün metinleri, Buhâri ve Müslim'in Sahihlerinde mevcuttur. Diğer 2647 hadis ise Sünen, Müsned ve Mu'cemlerde mevcuttur.

Bu gerçekten şu sonuç çıkmaktadır : İbn Hibbân'ın Sahih'indeki hadislerin metinlerinin tümü sahihtir.

3- Sahih'inin Diğer Sahih ve Sünenlerle Mukâyesesi :

Yukarıdaki gerçeği vurguladıktan sonra diyebiliriz ki, İbn Hibbân'ın Sahih'i, Hâkim ey-Neysâburi'nin Müstedrek'inden daha sahih ve daha sağlamdır. Çünkü Hakim, kitabını yazmadan önce koymuş olduğu kâide ve kurallara uymamış ve ileri derecede ihmal etmiştir. Hadislerin hepsinin Buhâri ve Müslim'in şartlarına uyduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra kitabı tedkik edildiğinde, hadislerinin sadece üçde biri'nin Buhâri ve Müslim'in şartlarına uyduğu ortaya çıkmıştır. Geri kalan hadislerin ancak dörtte biri Sahih veya Hasen durumundadır. ~~Diğer~~ : hadislerin hepsi de zayıftır, hatta epey mevzu hadis de vardır. 1 Bu sebeple İbn Hibbân'ın Sahih'i Hakim'in Müstedrek'iyle mukayese edilmeyecek kadar sahih ve sağlamdır.

Hocası İbn Huzeyme (311/923)'nin Sahih'i ile mukayesesine gelince, Bu konuda yalnızca Suyûti'den bir açıklama gelmiştir. Suyûti (911/1505), kitabı " Tedribu'r-Ravi " de, " İbn Huzeyme'nin Sahih'i İbn Hibban'ın Sahih'inde sıhhat yönünden daha kuvvetlidir. Çünkü İbn Huzeyme tashih konusunda çok titizdir. Ravi hakkında küçük bir kusur nakledildiyse, hadise sahihlikle hükmetmeyip suskunluğu tercih etmiştir." 2

İbnu'l 'Imâd el-Hanbeli (1089/1678) de, " Hadis usulcülerinin büyük bir çoğunluğu İbn Hibbân'ın kitabının, İbn Mâce' (209/824)'nin Sünen'inden daha sahih olduğunda hemfikirdirler." 3 demiştir.

(1) Bkz.Zehebi, Siyer, 17/175,

(2) Bkz.Suyûti, Tedribu'r-Râvi,

(3) Bkz.İbnu'l 'Imad el-Hanbeli, 3/16,

El-'Irâkî (Ö.806 / 1403) "Sahih Hadisler yalnızca sahih hadislere has te'lif edilmiş olan eserlerden alınır. İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın sahihleri ve Hakim'in Müstedrek'i gibi ki, Hakim kitabında tashih konusunda gevşektir" ¹ demiştir.

İbn Kesir (774 / 1372)'de "İbn Huzeyme ve İbn Hibban sıhhat şartlarına uymuşlardır. Kitapları Hakim'in Müstedrek'inden çok daha sahihtir. Metinleri ve senedleri kusurdan daha çok uzaktır" ² demiştir.

İbn Hacer (852 / 1448)'de İbn Hibban'ın tashih konusunda gevşek davranmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir: "İbn Hibban gevşek davranmamıştır. Bu konudaki tenkitler onun, Hasen hadisi sahih diye isimlendirmesinden dolayıdır. İbn Hibban şartlarına sadık kalmıştır. Hakim ise Müstedrek'te şartlarına sadık kalmamıştır."³

Daha önce naklettiğimiz görüşlerden sonra diyebiliriz ki, İbn Hibban'ın Sahih'i hocası İbn Huzeyme'nin Sahih'iyle aynı ayardadır. İbn Hibban'ın hadislerinin büyük bölümü Buhari ve Müslim'in sahihlik şartlarına uymaktadır. Bu özelliğiyle de dört sünenle boy ölçüşecek durumdadır. Bazı hadisleri dört sünendeki hadislerden çok daha kuvvetlidir. Bazı hadisleri de kuvvet bakımından sünenlerden daha düşüktür. Ama İbn Mâce'nin Sünen'inden daha kuvvetli ve daha üstündür.

İbn Hibban'ın Sahih'indeki zayıf hadislerin miktarı oldukça azdır. Ama bu hadisler kendi şartlarına göre değil başkalarının şartlarına göre zayıftır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İbn Hibban'ın Sahih'i, İbn Mace'nin Sünen'inin dışındaki üç sünen ayarında bir eserdir. Bu sonuca hadislerinin tümünün senedlerini tetkik ettikten sonra vardık. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.

1- Şuayb, Mukaddime, s.41,

2- Şuayb, a.g.e. s.41,

3- Hacı Halife, Keşf, 2/1075,

e- İbn Hibban'ın Sahih'i Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Bu yapılan çalışmaları vasıflarına göre sıralayalım.

1- Sahih'indeki ravilerin biyografilerinin (Teracümü'r-Rical) yapılması. El-'Iraki (Ö.806 / 1403) bu konuda " Ricâlu İbn Hibban " isimli eserini yazmıştır. Bu eser bize ulaşmamıştır. 1

2- Buhari ve Müslim'de olmayan hadislerinin tahriri.

İbn Hibban'ın Sahihayn dışındaki hadislerini (Zevâid), Moğoltay b. Kılıç el-hanefi (Ö.762 / 1361) toplamıştır. Bu eserde bize ulaşmamıştır. 2

İbn Hibban'ın Sahihayn dışındaki hadislerini ikinci defa toplayan Nuru'd-Din, Ali b.Ebi Bekr b.Süleyman el-Heysemi (Ö.807 / 1404) dir. Eserin adı " Mevâridü'z-Zaman ila Zevâidi İbn Hibban " 3

3- Sahih'inden Yapılan Nakiller.

Hadis âlimlerinin büyük bir çoğunluğu, İbn Hibban'ın Sahih'inden nakillerde bulunmuşlardır. El-Münzirî (Ö.606 / 1209) " Et-Terğîb ve't-Terhîb " isimli eserinde, İbn Dakîki'l-İyd (Ö.702 / 1302) " El-İlman Bi Ehadisi'l-Ahkâm " isimli kitabında, Zeyleî (Ö.762 / 1361) " Nasbu'r-Raye..." isimli eserinde, " Irakî (Ö.806 / 1403) " Tahrîc-i ehâdîsi İhyâi Ulûmi'd-Dîn " ve " Erbâûn Buldaniyye " isimli eserinde, İbn Hacer (Ö.852 / 1448), " Nasbu'r-Râye," " Tahrîc-i Ehâdîsi'l-Keşşaf " " Ed-Dirâye Fî Tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye " isimli eserlerinde İbn Hibban'ın Sahih'inden bir çok nakillerde bulunmuşlardır. Diyebiliriz ki, İbn Hibban'ın Sahih'indeki hadislerin büyük çoğunluğu daha sonra te'lif edilen hadis eserlerinde yaygın halde bulunmaktadır.

Liste uzatılabilir. İbn Hibban'dan nakledenler bundan ibaret değildir, ama biz meşhurlardan örnek verdik.

4- Sahih'ini Fıkıh bablarına (Konularına) göre, tertip ve düzenleme çalışması yapanlar.

Bu çalışmayı gerçekleştiren âlimler şunlardır.

1- İbn Fehd, Lahzu'l-Elhâz, s.232,

2- Bkz.Şuayb, Mukaddime, 1/47,

3- Bkz.Şuayb a.g.e. 1/47, Eser Muhammed b.Âbdi'r-Razzâk tarafından tahkik edilerek Mısır'da basılmıştır.

a-) Hafız Moğoltay b. Kılıç el-Hanefî (Ö. 762/1361)

İbn Hibban'ın Sahih'ini fıkıh bablarına göre düzenlemiştir. Ama eseri bize kadar ulaşmamıştır.¹

b-) Muhammed b. 'Abdur-Rahman b. Muhammed (İbn Züreyk künyesiyle meşhurdur). (Ö. 803/1400). kitabı bize kadar ulaşmamıştır.²

c-) El-Emîr 'Alau'd-dîn el-Fârîsî el-Hanefî (739/1338).

Bu alim İbn Hibban'ın Sahih'ini Fıkıh konularında tertip ettikten sonra eserine "El-İhsan Fi takribi Sahihi İbn Hibban" ismini vermiştir. Bu eserle ilgili bilgileri daha önce vermiştik.

2- ES- S İ K A T.

İbn Hibban'ın sika ravilerle ilgili yazmış olduğu bu eseri birkaç açıdan inceleyeceğiz.

a- Kaynakları:

İbn Hibban'ın bu eserini inceledikten sonra, kendinden önce te'lif edilmiş yalnızca bir kaynaktan alıntılarda bulunduğunu tesbit ettim. O da İbn Ebi Hatim er-Razi (Ö. 327/939)'nin babası Ebu Hatim er-Razi'nin görüşlerini içeren "El-Cerhu ve't-Ta'dil" isimli eseridir. İbn Hibban'ın en çok istifade ettiği eser bu eserdir. Aşağıdaki ravilerin biyografilerine her iki tarafda da bakıldığında kuvvetli bir benzerlik olduğu görülür.

'Abdu'l-Melik b. İbrâhîm b. Gâriz³

'Abdu'l-Melik b Ebî Bekir b. 'Abdi'l-'Azîz,⁴

'Abdu'l-melik b. Câbir b. 'Uteyk,⁵

'Abdu'l-Melik b. el-Hâris. ⁶

1-İbn Fehd, s.139,

2- İbn Fehd, s.196,

3- Bkz. İbn Hibban, Sikât, 5/116, İbn Ebi Hatim er-Razi, Abdurrahman, el-Cerhu ve't-Ta'dil, Beyrut tarihsiz, 5/341,

4- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 5/117, İbn Ebî Hatim, a.g.e 5/344,

5- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 5/117, İbn Ebî HAtim, a.g.e. 5/345,

6- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 5/117, İbn Ebî Hatim, a.g.e. 5/346,

b- Tertibi

İbn Hibban kitabı " Es-sikât " ı dört tabaka üzerine tertip etti :

Birinci tabaka : Sahabe,

İkinci Tabaka : Tabiîn,

Üçüncü tabaka : Etbâu't-Tâbiîn,

Dördüncü tabaka : Tebeu etbâi't-Tâbiîn.

İlkönce Peygamber (s.a.v.)'in doğumu, Peygamber olarak gönderilişi hicreti ve vefatını, kısaca Peygamber (s.a.v.)'in siretine değiniyor. Peygamber (s.a.v.)'in hayatı " es-Sikat " ın birinci cildini tamamen ikinci cildinden 150 sayfa yer işgal etmiştir.

Daha sonra sahabe tabakasına geçerek, bu tabakaya Hz.Ebu Bekr'in halife seçimiyle başlıyor, Hulefa-i Raşid'in ve Aşere-i Mübeşşere ile devam ediyor. İlk zikrettiği sahâbî Es'ad b.Zürâre el-Ensârî, son zikrettiği sahâbî ise Varaka binti Hamza b. 'Abdu'l-muttalib.

Yaptığımız tesbitlere göre İbn Hibban yalnızca Peygamber (s.a.v.)'den rivayette bulunanları kitabına alıyor ve isimlerini, ilk harfleri gözeterek alfabetik bir sıra ile sıralıyor. Bu tabakadaki sahâbî sayısı, Aşere-i Mübeşşere ile birlikte 1609 Sahâbî ve Sahabiye'dir. Sahabe tabakası iki ve üçüncü ciltleri kapsamıştır. İbn Hibban'ın nazarında bir kişinin Sahâbî olabilmesi için, Peygamber (s.a.v.)'i görmesi yeterlidir. Sahabi olduğunda ihtilaf edilen kişileri hem sahabe hem de tabiin tabakasında zikretmiştir. 1

İbn Hibban 4. cilde tabiiler ile başlıyor. Onun nazarında tabii, bir kişi de olsa sahabi ile görüşüp konuşan kimsedir. Eğer ravinin tabii olduğu ihtilafli ise bu durumda onu etbâu't-tabii tabakasında zikreder. Sika olmayan tabiiyi kitabına almamıştır.

Peygamber (s.a.v.) ile kendi arasında iki kişi bulunan her raviyi İbn Hibban etbau't-Tabii'den sayar. İbn Hibban'ın nazarında etbaut-Tabii, Tabii ile görüşen, ondan hadis dinleyen ve azda olsa rivayette bulunan her kişi etbau't-Tabiidir. Kitabına alması için sika olması şartını koşmuştur.

İbn Hibban'ın nazarında tebeu etbâi't-tabii, etbaut tabii ile görüşen Ondan hadis dinleyen ve azda olsa rivayette bulunan kişidir.

İbn Hibban " sikat " isimli kitabının sonunda şöyle der : " Hatırıma gelen her tebeu etbâi't-Tabii'yi, Allah'ın yardımıyla kitabıma yazdım. Hamd Allah (c.c.)'a mahsusdur." 2

1- İbn Hibban, Sikât, 3/330, s.297,

2- İbn Hibban, es-Sikât, 9 / 293,

C- Muhtevası:

Kitabın isminden de anlaşıldığı gibi, Tabiî, etbau't-tabii ve tebeu etbai't-tabii'lerden sika olan ravilerden bahseden bir eserdir. ¹

İbn Hibban'ın nazarında sahabenin hepsi adl'dır. Sahabilerden, rivayette bulunanları kitabına almaktadır.

İbn Hibban kitabına alacağı raviler için beş şart koşmuştur. Bu beş şarta uygun olan ravileri kitabında zikreder. Bu şartlar:

- 1-Ravinin, rivayette bulunduğu hocasının sika olması.
- 2-Ravinin, kendisindenrivayette bulunan öğrencisinin sika olması.
- 3-Rivayetinin mürsel olmaması, merfu olması,
- 4-Rivayetinin munkatı olmaması, muttasıl olması,
- 5-Senedinde müdellis bir ravinin bulunmaması.²

İbn Hibban eserinde sadece hal tercemelerine değinmekle kalmayıp, edebi ve tarihi konulara değindiği gibi, itikadi, fıkhî konulara da değinmiştir. Fadail ve nevadir gibi konuları da işler. Bazan senedleriyle hadisler zikreder ve seneddeki kusurları bir bir sayar. bazan da ravinin kusurlarını belirtir. Ravinin zühd ve takva yönüne de değindiği olur.

İbn Hibban genellikle kısa ve özet bir tercemeyi tercih ediyor. Tercemelerinin büyük çoğunluğu üç satırı geçmemektedir. Çoğu tercemeler bir satırdan ibarettir. İyas b. 'Abdullah ³ ve İyas b. 'Amr el-Eslemî' ⁴nin tercemeleri bu kabildendir.

On satırı geçen tercemeleri de vardır. Fakat bu tür tercemeler çoğunlukta değildir. İbrahim en-Nehaî ⁵ ve İsmail b. 'Abdi'r-Rahmân el-Ensârî ⁶'nin tercemesi gibi.

1. İbn Hibban, es-Sikât, 1/11,

2. İbn Hibban, a.g.e. 1/12,

3. İbn Hibban, a.g.e. 4/34,

4. İbn Hibban, a.g.e. 4/37,

5. İbn Hibban, a.g.e. 4/8,

6. İbn Hibban, a.g.e. 4/18,

Nadirende terceme yirmi satıra ulaşmaktadır. Abdullah b. el-Mübarek¹, İmam Malik b. Enes², el-Evzai'³ nin tercemeleri gibi.

d- İbn Hibban'ın Kendi Hükmünü Bildiren Tevsik Lafızları.

İbn Hibban'ın tevsik lafızları çok çeşitlidir. Bu lafızları şöylece sıralayabiliriz.

1- Kâne hâfızan, mutkinen, verean, fakîhen...., ⁴

2- Mustakîmu'l-Hadîs, ⁵

3- Mustakîmu'l-Hadîs cidden, ⁶

4- Mine'l-Huffâzi'l-Mutkinîn,

5- Kâne Sadûkan, ⁷

6- Kâne mutkinen, ⁸

7- Kâne verean, fakîhen, fâdılan,

8- Kâne, min efâdili ehl-i Zemânihî.

9- Kâne min hiyâri'ibâdillâh, ⁹

10- Kâne sikaten,

11- Mustakîmu'l-Hadîs-i rubbernâ ahtae.

12- Lem era fi hadîsihi şey'en yünkerü.

13- Lem era fi hadîsihi illâ el-İstikâme,

14- Lem era fi hadîsihi ma yehuttuhû ile'l-Mecrûhîn,

e- Taz'if ihtimali taşıyan Lafızlar.

Bu tür lafızlar ravinin zayıf olduğu ihtimalini taşımaktadır. Bu tür lafızları şöylece sıralayabiliriz. Bu lafızlar İbn Hibban'ın kendi görüşünü bildiren lafızlardır, bu tür ravileri tamnsın diye kitabına almıştır.

1- Yervî el-Mekâti', ¹⁰

1- İbn Hibban, Sikât, 7/7-8,
2- İbn Hibban, a.g.e. 7/459
3- İbn Hibban, a.g.e. 7/62
4- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 18,
5- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 13,
6- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 113, 226.
7- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 192,
8- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 15,
9- İbn Hibban, a.g.e. 7 / 619,
10- İbn Hibban, a.g.e. 8 / 131, 152.

- 2- Yervî el-merâsîle, ¹
- 3- Yervî el-merasîle ve'l-Mekâtia,
- 4- Yervî'an fulânin velem yerahu.
- 5- Rubbemâ vehime,
- 6- Rubbemâ vehime fe efhaşe,
- 7- Yehimu ve yağribu,
- 8- Yuhtiu ve yehimu, ²

f- Ravinin zayıflığına (tad'if) ve cehaletine delalet eden Lafızlar.
Bu tür lafızları da şöylece sıralayabiliriz.

- 1- Yuhtiu kesfran,
- 2- Fî rivâyetihî ızdırâb,
- 3- Fî rivâyetihî menâkîr,
- 4- Lâ edrî men hüve,
- 5- Lestü a'rifuhû velâ a'rifu ebâhu. ³
- 6- La a'lemu lehû illâ râviyen vâhiden,
- 7- Lem yervi illâ an mechûl,
- 8- İn lem Yekun fulânen felâ edrî men huve. ⁴

İbn Hibban kitabı "Es-Sikât" e zayıf olan ravileri de almıştır. Mukaddimesinde belirttiği gibi, beş şartına uyan raviler sika, uymayanlar zayıf ravilerdir. bu sebeple yanlış anlaşılmasını önlemiştir. Çünkü bu raviler başka hadisciler tarafından sika olarak bilinen kişilerdir. ⁵

g- "Es-sikât" kitabına Yöneltilen Tenkitler.

Muhaddislerin büyük çoğunluğu İbn Hibban'ın bu eserini tenkit ettiler. Bu tenkitlerin en barizi:

1- İbn Hibban, Sikât, 7 / 616, 8 / 59.
2- İbn Hibban, a.g.e., 7 / 614, 8 / 131, 202.
3- İbn Hibban, a.g.e., 8 / 41-42.
4- İbn Hibban, a.g.e., 8 / 41-42.
5- İbn Hibban, a.g.e., 1 / 13

1 -Kitabına bir çok meçhul raviyi almıştır: İbn Hibban'ın tenkit edilen ravilerinin büyük çoğunluğu "Meçhulü'l-Hal" sıfatıyla cerh edilmişlerdir.Halbuki İbn Hibban,hocası ve öğrencisi sika olan fakat adaleti bilinmeyen raviyi sika kabul etmiştir.

2- Çoğu ravileri her iki tabakada da zikretmektedir: Halbuki bir ravi ya sahabidir veya tabiidir. Her iki tabakadan da olması muhaldir. Misal: Ferve bin Nevfel, ¹ hem sahabe hemde tabiin tabakasında zikretmiştir. Bu türde bir çok ravi vardır. Yalnız İbn Hibban bu durumdaki ravilere gerekli açıklamayı getirmiştir.

3- Bir raviyi hem "Es-Sikat" kitabında hem de "El-Mecruhin" kitabında zikretmektedir., diye eleştirilmiştir. Biz bu eleştiriye şöylece cevap verebiliriz:

Ya Sikat'ında zikrettiği ravileri tanınsınlar diye zikretmiştir. Veya başka hadis imamlarının nazarında o raviler cerhedilmiştir, o yüzden kitabına almıştır. Veya sikatını önce te'lif ettiği için, daha sonra mecruhini yazarken sikatındaki bazı ravilerin zayıf olduğunun farkına varmış ve sonrada o ravileri sikat'ından çıkartmaya vakit bulamamıştır.

Hem es-Sikat, hem de el-Mecruhin kitabında zikrettiği ravilere örnek olarak şu ravileri verebiliriz.

1- Hişâm b. Lâhik,²

2- Mahraz b. 'Abdillah, Ebî Racâ el-Cezerî,³

3- Mus'ab b. Sâbit b. 'Abdillah b. ez-Zübeyr,⁴

Bu türde ravi sayısı 140 dolaylarındadır. Bunun sebebi, ya ravinin cerh veya ta'dilindeki tereddüdünden veya dalgınlık olsa gerek.

ğ- Ravilerin Ta'dil Yönünden Mertebeleri:

Muhaddis Abdurrahman el-Muallimi el-Yemani "Et-Tenkil" isimli eserinde, İbn Hibban'ın "Es-Sikât" isimli eserindeki ravileri sikalık yönünden beş gruba ayırıyor.⁵

1- İbn Hibban, a.g.e. 3/3305/297,

2- Bkz. Es-Sikât, c.7, s.567, El-Mecruhin, c.3, s.90-91,

3- Bkz. a.g.e. c.7, s.504, el-Mecruhi, c.3, s.158,

4- Bkz. a.g.e. c.7, s.478, el-Mecruhi, c.3, s.28-29,

5- Bkz. et-Tenkil, s.68-69,

1- Sikâliklarına açıkça değindiği raviler. “Kâne mutkinen...” “Sikatün” “Mustakîmu’l-Hadîs” gibi vasıflarla vasıflandırması gibi.

2- Buluşup konuştuğu, kendilerinden hadis dinlediği hocaları.

3- Çok hadis rivayetiyle şöhret bulmuş raviler.

“Meşahiru Ulemai’l-Emsar” isimli eserindeki raviler bu kabildendir.

4- İbn Hibban’ın sözünden çok iyi tanıdığı anlaşılan raviler,

5- Bu dört gurubun dışındaki raviler,

Birinci gurubdan olan raviler, diğer cerh ve ta’dil imamları nazarında da sika veya evsak olan ravilerdir.

İkinci gurub raviler sikâlik derecesine çok yakın olan ravilerdir.

Üçüncü gurub raviler makbul ravilerdir.

Dördüncü gurub raviler “SAHİH” derecesinde ravilerdir.

Beşinci gurub raviler ise kusur ve zaafdan kurtulamayan ravilerdir. Beşinci gurubtan olan raviler azdır. Bu vasıfda raviler az çok her sahilde vardır.

3. “Marifetu’l-Mecrûhîn Mine’l-Muhaddisîne ve’d-Duafâi ve’l-Metrûkîn.”

İbn Hibban’ın zayıf ve metruk ravilerle ilgili bu eseri “Kitabu’l-Mecruhin” adıyla meşhurdur.

a-) Tertibi ve İçeriği:

İbn Hibban bu eserini daha önce te’lif ettiği “Et-Tarihu’l-Kebir” isimli eserindeki zayıf ve metruk ravileri kısaltarak yazmıştır. Aynı zamanda kitabı “Es-Sikat” ı da aynı kitaptan kısaltarak ve özetleyerek yazmıştır. Yalnız “es-Sikat” eserini, “El-Mecruhin” eserinden daha önce te’lif etmiştir.¹

İbn Hibban kitabına uzun bir Mukaddime ile başlamaktadır.²

1- İbn Hibban, Sikât, 1/10,

2- Cerh İlmiyle ilgili kaidelerini açık bir şekilde mukaddimesinde işlemektedir. Zayıf ravilerincerh sebeplerini 20 kısımda, Sika ravilerin cerh edildikleri durumları 6 maddede işlemiştir.

Müellif ravilerin isimlerini alfabetik olarak sıralamaktadır. İlk harflere itibar edip diğer harfleri gözönünde bulundurmamıştır. Önsözünde de belirttiği gibi kitabını iki sebepten dolayı te'lif etmiştir.

1- Sahih ve zayıf hadisler, ancak zayıf ve sika ravilerin bilinmesi ile mümkündür.¹

2- Önceki cerh ve ta'dil imamlarının, bazı ravilerin cerh sebeplerini açıklamamaları veya ravilere yönelttikleri cerh'de kusur ve hataları, bu konudaki noksanlıkları, İbn Hibban'ı bu sahada eser yazmaya ve noksanlıkları tamamlayıp, kusur ve hataları düzeltmeye yöneltmiştir.²

İbn Hibban'dan önceki hadis imamları, mecruh olan ravilerin tercemelerine çok kısa değinirdi. İbn Hibban bu konuda öncekilerden daha değişik yeni bir metod izlemiştir.

İbn Hibban'dan önceki cerh ve ta'dil âlimleri, kitaplarının giriş kısmında cerh ve tad'if metodlarını geniş ve tafsili olarak açıklamamışlardır. Hatta bazıları metodlarına hiç değinmemişlerdir. Aynı zamanda mecruh olan raviye çok kısa değinmişlerdir. Mesela mecruh olan bir ravinin ismini zikrettikten sonra "Daifun" veya "Münkeru'l-Hadis" veyahutta "Terakehu fulanun" v.s. gibi çok kısa lafızlarla zayıf olduğuna işaret edip çoğu zaman zaafının sebebini beyan etmemişlerdir. Buhari (Ö.256 / 870) ve en-Nesai (Ö.303 / 915)'nin, "Ed-Duafâu" isimli eserleri bu kabildendir. Halbuki İbn Hibban bu eserinde öncekilerden çok değişik fakat mükemmel bir metod izlemiştir. Onun bu metodunu dört maddede açıklayabiliriz:

1- Kitabının mukaddimesinde, ravilerin cerh, tad'if ve terki için koymuş olduğu "Yirmi" kuralı tafsili bir şekilde örneklerle açıklamıştır. Ayrıyeten sika ravilerin bazı durumlarda cerh edileceğine dair 6 kaidesini yine tafsili olarak ve misallerle izah etmiştir. Daha önceki eserlerde bunu göremiyoruz.

2- Ravinin ismini, lakabını ve künyesini tam olarak zikrettikten sonra, raviye cerh yönünden hükmediyor ve cerh sebeplerini izah ediyor,

3- Kendi hükmünü ve sebeplerini açıkladıktan sonra, aynı ravi hakkında diğer cerh ve ta'dil imamlarının görüşlerini naklediyor.

4- Ravi ile ilgili biyografisini tamamladıktan sonra, ravinin reddedilen rivayetlerinden örnekler veriyor. Daha önceki cerh ve ta'dil kitaplarında bu usluba ender rastlanmaktadır.

1-Bkz. İbn Hibban, Mecrûhin, 1/4,

2-Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 1/15,

b- İbn Hibban'ın Kitabında Kullandığı Cerh Lafızları.

Hadis uyduranlarla (Va'd) ilgili cerh lafızlarını şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Deccâlun mine'd-decâcile,¹
- 2- Yedau'l-Hadîse alâ Rasûlillahi Sarâhan.²
- 3- Kâne Yedeu'l-Hadîse ala's-sikât ve ye'tî bimâ lâ asle lehû mine'l-Esbât.³
- 4- Lâ Yehillu kitâbetu hadîsihî illâ alâ ciheti't-Teaccubi fakat.⁴
- 5- Yervî ani's-sikâti'l-Evâbide ve't-Tâmmât,⁵
- 6- Mûnkeru'l-Hadîs cidden Ye'tî ani's-sikât bi'l-Eşyâi'l-Mevduât.⁶

Şazz ravilerle İlgili Cerh lafızları:

- 1- Yervî an fulânin mâ leyse min hadîsihî⁷
- 2- Yenferi .du ani's-sikât bima lâ yüşbihu hadîse'l-Esbât,⁸

Tedlisle İlgili Cerh Lafızları:

- 1- Yesriku'l-hadîse ve yüsevvihi,⁹

1- İbn Hibban, Mecruhin, 1/134,142
2- İbn Hibban, a.g.e. 1/139,
3- İbn Hibban, a.g.e. 1/135,
4- İbn Hibban,a.g.e. 1/135,
5- İbn Hibban, a.g.e. 1/140,
6- İbn Hibban, a.g.e. 1/138,
7- İbn Hibban, a.g.e. 3/83,
8- İbn Hibban, a.g.e. 3/94,
9- İbn Hibban, a.g.e. 1/129,

2- Huve'l-müdelisu 'ani'l-Kezzâbîn,¹

3- Kane mimmen yuhaddisu bimâ lem Yesma'²

İhtilaf ve Vehm ile İlgili Cerh lafızları:

1- İhtaletfe fi âhiri'umrihi hattâ kâne lâyedri mâ yuhaddisu bihi.³

2- Kâne Sadûkan İllâ ennehû lemmâ Kebura Sâe hıfzuhû ve tekayyere...⁴

3- Kâne ye'tî bi's-şey-i'l-Lezî lâ asle lehû tevehhümen...⁵

Ravinin çok hata etmesiyle İlgili Cerh lafızları:

1- Kâne mimmen fahuşe hatauhû.⁶

2- Fâhişu'l-Hatâ,⁷

3- Yuhtiu ve Yuksiru,⁸

C- "El-Mecrûhîn" e Yöneltilen Tenkitler.

İbn Hibban'ın "es-Sikat" isimli eserine yöneltilen tenkitlerin bir benzeri de "el-Mecruhin" e yöneltilmiştir.

İlk tenkit "es-Sikat" isimli eserine yöneltilen tenkidin aynısıdır. O da İbn Hibban'ın 140'a yakın raviyi hem "es-sikat" hem de el-Mecruhin kitabına almasıdır. Bu tenkitle ilgili örnekleri, "es-Sikat" isimli eserini işlerken geniş olarak vermiştik.

İkinci olarak ravilerin cerhi ile ilgili çok sayıda ve değişik ıstılahlar kullanması, bu ıstılahlar birbirine karıştığı gibi delalet ettiği manalarda zorluk bulunduğu şeklindedir.

Üçüncü olarak, ravilerin cerhi konusunda aşırıya kaçarak, Sika olan ravileri dahi cerhe cür'et etmesi. Bu tür tenkide "ez-Zehbi mizanu'l-İ'tidal" isimli eserinde, İbn Hacer el-Askalânî ise "Hedyu's-Sârî" isimli eserlerinde değinmişlerdir. Bunları şöylece örnekleyebiliriz:

1. İbn Hibban, Mecrûhîn, 1/115,
2. İbn Hibban, a.g.e. 3/29,
3. İbn Hibban, a.g.e. 3/8,
4. İbn Hibban, a.g.e. 3/99,
5. İbn Hibban, a.g.e. 3/23,
6. İbn Hibban, a.g.e. 1/104,
7. İbn Hibban, a.g.e. 1/104,
8. İbn Hibban, a.g.e. 1/99-100,

1- Ez-Zehebî Eflah b. Saîd el-Medenî'nin biyografisine değindikten sonra İbn Hibban'la ilgili şöyle söylüyor: "İbn Hibban sika raviyi cerheder, bu konuda öyle aşırı gider ki, kafasından ne çıktığını kendisi de bilmez."¹

2- "Osman b. 'Abdi'r-Rahmân et-Tarâifi'nin tercemesinden sonrada İbn Hibban'ı tenkit ederek şöyle der "Adeti üzere (bu ravi içinde) gürültü yapmaktadır."²

3- "Eyyüb b. 'Abdi's-Selâm'ın" tercemesinden sonra İbn Hibban'la ilgili şu sözü söylüyor. "Elbetteki İbn Hibban, çok karalayan, şer ve fitnecidir."³

İbn Hacer el-'Askalânî ise, İbn Hibban'ın, sika raviler hakkında aşırı giderek cerh etmesinden dolayı tenkit etmiştir. Bu konuda Buhari'nin ravilerinden 3 tanesini alalım.

1- İbn Hacer el-'Askalânî, Ziyad b. 'Abdillah b. et-Tufeyl el-Bukâî'nin biyografisinden sonra İbn Hibban'ı tenkit ederek şöyle diyor: "İbn Hibban (Buhari'nin bu ravisinde) ifrata kaçarak, "rivayetinde yalnız kaldığında hadisi delil olarak kullanılmaz" demiştir."⁴

2- Salim b. 'Aclân el-Eftâs hakkında da şöyle diyor: "İbn Hibban (bu ravi hakkında) ifrata kaçarak "Mürchie'dendi ve rivayetleri kalbederdi."⁵

3- Yûnus b. Ebi'l-Furât hakkında da İbn Hibban'dan şöyle nakilde bulunmaktadır. "İbn Hibban (bu ravi aleyhinde) delilsiz konuşmaktadır."⁶

Bu eserin matbu nüshalarıyla ilgili bilgiye eserlerinin fihristi kısmında değinmiştik.

1- Ez-Zehebi, Mizanu'l-İ'tidal. 1/274,

2-Ez-Zehebi,a.g.e. 3/45,

3- Ez-Zehebi, a.g.e. 1/290,

4-İbn Hacer el-Askalani, Hedyu's-Sari, Mukaddimetu Fethi'l-Bârî, Kahire-1407 / 1986, s.423,

5- İbn Hacer, a.g.e. s.424, Bkz. İbn Hibban, Mecruhi, 1/342,

6- İbn Hacer, a.g.e. s.478.,

4.Meşahîru 'Ulemai'l-Emsâr

a- Kitabın Tertibi, düzeni ve İçeriği.

Bu eser, İbn Hibban'ın ebat yönünden en küçük eseridir. Müellif bu eserini Tabaka kitaplarının metoduna göre tasnif etmiştir. Eser meşhur sika ravileri içermektedir. Sika ravileri beldelerine göre sınıflandırmaktadır. Biyografisine değindiği ravi sayısı 1602'dir. Bu 1602 ravi, sahabe, Tabiin ve etbau't-Tabiin'den oluşmaktadır.

Müellif meşhur sika ravilere has kıldığı bu eserini, altı islam beldesine göre sınıflandırmıştır. İlk **Medine-i Münevvere** ile başlamaktadır. Hicaz,(Medine ve Mekke), Irak, (Basra ve Kufe), Şam (Suriye Filistin ve Ürdün şehirleri) Mısır, Yemen ve Horasan'dır.¹

İbn Hibban ilkönce sahabilere daha sonra tabiin ve etbau't-Tabiin'e yer vermiştir. Böylece kitabını üç tabakaya ayırmıştır. İlk olarak Peygamber (s.a.v.)'in biyografisini daha sonra Ebu Bekr (r.a.)'ın ve diğer hulefa-i Raşid'inin biyografilerine değinmiştir. Daha sonra geri kalan Aşere-i mübeşşere ile devam etmiştir.² Sonra Medine'de ikamet eden diğer sahabilere hâl tercemelerine, herhangi birtertip gözetmeksizin değinmiştir.³ Daha sonra diğer islam beldelerindeki sahabilere değinip sonra tabiiilere geçmiştir. Yine tabiiileri de beldelerine göre sıralamıştır.

Kitabına aldığı sahabi sayısı 417, Tabii sayısı 502, Etbau't-Tabii sayısı 683'dür. Toplam 1602 ravidir.

İbn Hibban bu eserini meşhur sika ravilere munhasır kılmış, zayıf ve meçhul ravilere yer vermemiştir.⁴

Kitabındaki hal tercemeleri genelde üç satırı geçmemektedir. Bazıları iki satırı geçmemekte, bazıları da bir satırdan az değildir. Bazı durumlarda tercemeler üç satırı aşmaktadır.⁵

Ravinin ilk önce ismini, nesebini ve künyesini zikrediyor daha sonra ilmi kariyerine -bazan- bazı hocalarına ve öğrencilerine, son olarak da vefatına değiniyor. Eğer çok şöhretli birisi ise menkıbesine geniş yer vererek cismi ve ahlaki vasıflarına değiniyor. Bütün bunlara değinirken gayet öz ve kısa olmasına bıktırıcı ve usandırıcı olmamasına dikkat ediyor.

1- İbn Hibban, Meşahir-i Ulemai'l-Emsar, s.1-2,

2- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. s.4,

3- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. s.142-43,

4-Bkz. İbn Hibban, a.g.e. s.1, 127, 165, 174.

5- İbn Hibban, a.g.e. (Terc.numarası): 1-5, 7, 8, 21, 37, 414, 418, III0, 1349.

b - Tevsik ve Ta'dil Lafızları:

- 1- Min mutkinî ehli Medfne ¹
- 2- Min mutkinî ehli Medîne ve Salihîhim, ²
- 3- Kâne mine'l-Mutkinîn. ³
- 4- Min Sikâti ehli'l-Medfne ve mutkinîhim. ⁴
- 5- Kâne Sebten, ⁵

İbn Hibban bazı raviler için zayıflığına delalet eden lafızlar kullanmıştır. Bu tür lafızlar ravinin zabtında küçük de olsa kusurlar bulunduğuna işaret etmektedir. Şu bir gerçek ki İbn Hibban Hasen hadis ravisini de sika kabul etmektedir. Herhalde bu açıdan bazı ravileri tenkit etmiştir.

5- Ravzatu'l- 'Ukalâ ve Nüzhetu'l-Fuzalâ.

İbn Hibban çok yönlü bir âlimdir. Eserlerini yalnızca hadis sahasında yazmayıp, adab ve nefis terbiyesi konularında da eserler yazmıştır.

a-) **Kitabın Elyazmaları :**

Bu eser el-Yazması olarak Almanya'nın Hamburg şehrinde el-Mahtûtâtü's-Şarkiyye (Doğu el-Yazmaları) kütüphanesi rakam "96" da 189 varaka olarak mevcuttur. İstinsah tarihi ise 1013/1604'dür. ⁶

İkinci el yazması ise Fransa'nın Paris şehrinde 5809 numarada mevcuttur. Varak sayısı 162, İstinsah tarihi hicri 8. asır, Miladi 13. asırdır.⁷

1- İbn Hibban, Meşâhîr-i'Ulemâi'l-Emsâr, nr. 553, 577, 602, 603,

2- İbn Hibban, a.g.e. nr. 548,

3- İbn Hibban, a.g.e. nr. 560, 579,

4- İbn Hibban, a.g.e. nr. 518,

5- İbn Hibban, a.g.e. nr. 571, 1155,

6- Fuat Sezgin, 1/372,

7- Fuat Sezgin, 1/372,

b- Tertibi ve Muhtevâsı:

İbn Hibban'ın bu eseri, akli selim ve işaretleri etrafında dönmektedir. Akli elli şubeye ayırmıştır. Her şubeyi bir bab olarak zikretmiştir. Her babı da Sahih ve sağlam bir hadis üzerine bina etmiştir. Başka rivayetlerle de bu hadisi desteklemiştir. Sonra bu hadislerden, takva hayatı toplum terbiyesi ve islami yaşama dair çıkacak değerli kaide ve esasları açıklamıştır. Kitabının ilk girişinde akıl ve aklın önemine genişçe değinmiş ve bu konudaki rivayetleri eksiksiz zikretmiştir. Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi İbn Hibban akli elli şubeye ayırmıştır. Biz bu elli şubeyi kısaca iki bab altında inceleyeceğiz.

Birinci Bab: Fert terbiyesinde aklın rolü.

Bu babı da kendi arasında üç fasıl'a ayırabiliriz.

1.Fasıl: Aklın gerçek bilgideki rolü ve akıl sahipleri için ilim talebinin zarureti.

2.Fasıl: Akıl sahibi âlimin ruhsal terbiyesinde aklın rolü. Bu fasıl altında Allah'tan sakınmak, Allah'a tevekkül, Basiret, Nefis terbiyesi için insanlardan bir müddet gizlenmek gibi konuları işlemiştir.

3.Fasıl: Fert ahlakında aklın rolü. Bu fasıl altında da, dili muhafaza, insanlarla ilişkilerde yumuşak davranmak, doğruluk, haya, tevazu gibi konuları işlemiştir.

İkinci Bab: Toplum Terbiyesinde aklın Rolü.

Bu babı da dört fasıla ayırabiliriz.

1. Fasl: Cemaatın güzel vasıflarla terbiyesi. Bu fasıl altında da şu konulara yer vermiştir. edebin öğrenilmesi, sade ve güzel konuşmanın önemi, insanları sevmek, müslümanlar arasında küskünlük ve kırgınlığın giderilmesi, başkalarına karşı güleç yüzlü ve tebbessümlü olmak, bütün insanlara va'z ve nasihatta bulunmak, sır saklama, meşru yollardan mal kazanma, cömertlik, varlık üzerindeki Allah (C.C.)'ın hakkını gözetmek, açık ellilik, dilenciye vermek, misafir kabul edip ikramda bulunmak, kötülük yapanı affetmek, iyilik yapanı mükafatlandırmak.

2. Fasl: Cemaate tutunmak ve cemaati terketmemek.

Bu fasıl altında da şu konuları işlemiştir. Sadakat, arkadaşları çoğaltmak, dostlardan hediye kabul etmek, özür dileyenin özrünü kabul edip affetmek, yağcılarının sözlerini reddedip, kabul etmemek.

3. Fasl: Kötü âdet ve törelerle mücadelede aklın rolü. bu fasılda da hased kin tutma, yalan söyleme, açıktan haram işleme, tamahkarlık, dilenmek.

4. Fasl: İslam cemaatini (müslüman toplumu) yönetmede aklın rolü:

Bu fasl altında da insanlara daima Allah (c.c.) 'ı ve Ahiret gününü hatırlatmak, adaleti sağlamak, haksızları ve zalimleri cezalandırmak, haksızlığa uğrayanların haklarını geri iâde etmek, suçluları cezalandırmak, toplumu yönetirken dâima daha yumuşak davranıp, en güzel politikayı izlemek,

İbn Hibban'ın bu eserini daha iyi anlaşılabilmesi için böyle bir kısa taksime ayırdık. Bunu yaparken bazı tasarruflarda bulunarak kitaptaki bütün konulara değinmedik. bunu yaparken gayemiz, kitabın en kısa yoldan anlaşılmasını sağlamaktır.

6- EL-HİDAYE İ'LÂ İ'LMİ'S-SÜNEN.

Bu eser aslen mevcut değildir. Fakat kitabın içeriği hakkındaki nakil yoluyla bize kadar ulaştığı için, tahlil edilen kitablari arasında zikretmeyi uygun gördük.

Hatib Bağdâdî (Ö. 463/1071), bu eserin içeriği hakkında Mes'ud b. Nasr es-Siczi'den şu nakilde bulunmaktadır:

"İbn Hibban'ın en son te'lif ettiği eseri "El-Hidâye İ'la İ'lmî's-Sünen"dir. Bu kitabında hadisleri hem hadis hem de fıkıh sanatı açısından ele almış ve hadislerin bu iki yönünü en iyi şekilde incelemiştir.

İlk önce hadisi (senediyle) zikreder, ravilerinin hal tercemelerine değinir. Daha sonra hadisi ferd olarak rivayet eden ravileri zikreder. Hadisin, hangi beldenin ferd hadisi olduğunu beyan eder. Bunlara değindikten sonra hadisin metin kısmını ele alır. Metnin ihtiva ettiği fıkhi hükümleri ve hikmetleri tesbit eder. Eğer hadisin bu metnine muhalif başka bir hadis varsa o hadisi de zikredip, aralarındaki tearuzu gidererek iki rivayetin arasını uzlaştırır. Daha sonra her iki hadisinde fıkıh ve hadis sanatı yönünden içerdiği bilgileri ortaya koyar. Her hadisi bu şekilde incelemeye tabi tutar."¹

1. Yakut el-Hamevi, 1/418,

C. Nisbeti Şüpheli Olan Eserleri:

Bu tür eserler, müellifin isminde yapılan tashifden veya tahriften veyahutta dalgınlık ve dikkatsizlik (Vehm)'den dolayı nisbet edilmiş eserlerdir. Veyahutta nisbeti ilmen mümkün olmayan eserlerdir.

Bu tür eserleri şöylece sayabiliriz:

1- Muhtasar Fi'l-Hudût.¹

2-Kitâbu'l-'Azame.²

3- Kitâbu't-Tabakâti'l-Esfehâniyye (kitâbu Tabakati Muhaddisî Esbehân).³

4- Tefsir.⁴

1- Sezgin Fuat, 1/382, Bu yazma esere Fuat sezgin değinmiş ve bu eserin İbn Hibban'a nisbetinin şüpheli ve ihtilafı olduğuna işaret etmiştir. Eserin, Fıkıh usulü ile ilgili bazı ıstılahların tariflerine değindiğini belirtmiştir. İbn Hibban, hiç bir matbu eserinde değinmemiştir. Fuat Sezgin'de bu yazma için, İbn Hibban'a nisbetinde şüphe vardır, demiştir.

2- Sezgin Fuat, 1/382. Bu yazma eser, Medine, Şeyhu'l-İslam kütüphanesi 474 numarada mevcuttur. Bu eserin Medine'deki yazma nüshasının ilk yaprağında (Varaka) şöyle yazmaktadır: Kitabu A'zameti'l-Halik ve A'zameti Mahlukatihi Fevka Seb'i semavat. Li 'bni Hibban el-busti el-Mütevefa Senete. (638 h).

Görüldüğü gibi eserin ilk yaprağında İbn Hibban'ın vefat tarihi 638 olarak verilmiştir. Halbuki İbn Hibban Hicri 354'de vefat etmiştir. Bu eserin hata ile İbn Hibban'a nisbet edilmiş olmasının birinci delili, kitabın 1. yaprağındaki hatalı ölüm tarihi, ikinci delil ise, İbn Hibban kitaplarında böyle bir eserin olduğuna değinmemiştir.

Bu eser büyük ihtimalle Muhyiddin İbn Arabi (Ö. 638/1240)'ye aittir. Zira O'nun aynı ismide bir eseri vardır.

Eski alimlerden, 'el-Azame' ile ilgili eseri olan İbn Hayyan el-Esfehani'dir. Bu zatın kitabı da olabilir.

3- Bu eseri İbn Hibban'a nisbet eden Keşfu'z-Zunûn isimli eserin müellifi Hacı Halife'dir. Bkz. Keşfuz-Zunûn (Bağdat-tarihsiz) s.1096. Yine aynı isimde bir eser, Ebu's-Şeyh İbn Hayyan el-Esfehani (Ö.)'nın vardır. Büyük ihtimal bu eser Ebu's-Şeyh'indir. Zira Keşfu'z-Zunun dışında hiç bir eser, bu isimde bir kitabı İbn Hibban'a nisbet etmemişlerdir. İbn Hibban'da hiç bir eserinde böyle bir kitabının olduğuna değinmemiştir.

4- Bu eser yazma olarak, İstanbul Üniv. Kütüphanesi 1910 numarada, 161 Varaka olarak bulunmaktadır. İstinsah tarihi ise, hicri sekizinci asır olarak verilmiştir. Bkz. Sezgin Fuat, 1/383, Hatib Bağdadi, Hediyyetu'l-Arifin (Bağdat- tarihsiz), 2/44-45,

Görüldüğü gibi bu eseri İbn Hibban'a Hatib Bağdadi ve Fuat sezgin nisbet etmiştir. 161 varaka olan bu yazma 29. sure olan Zümer suresinden başlayıp, Nas suresinde son bulmaktadır.

Bu yazmanın İstanbul'daki nüshasının baş yaprağında şiir beyitleri bulunup, ne eserin sahibinin ismi nede istinsah edenin ismi bulunmamaktadır. Yazmanın bittiği 161. Varaka'da da hiç bir isme rastlanmamaktadır. Yalnızca kitabın kapağında "Tefsiru Ca'feri'l-Büsti" yazısı bulunmaktadır. Bu da eserin İbn Hibban'ın olmadığına bir delildir. Ca'fer'le kastedilen ise İbn Hibban'ın yaşlılarından olan Ca'fer b. Muhammed el-Busti'dir. Ayrıyeten bu yazmadaki hadislerin tamamı isnadsızdır. İbn Hibban ise hiç bir eserinde senedsiz hadis kullanmamıştır. Yazmanın bu özelliği de Müellifinin İbn Hibban olma ihtimalini uzaklaştırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİSCİLİĞİ

A) Hadis âlimlerinin İbn Hibban'ın eserlerine verdikleri önem:

İbn Hibban'ın eserlerini işlerken bu konuda genişçe bilgi vermiştik. Burada, hadis ilmindeki yerinin anlaşılması bakımından, eserlerine verilen öneme kısaca değineceğiz.

Daha önce belirttiğimiz gibi, İbn Hibban'ın eserlerinin büyük bölümü günümüzde mevcut değildir. Bu eserlerinin günümüze kadar ulaşmamış olmasının bazı sebeplerini daha önce zikretmiştik.

Alimlerin büyük bir bölümü daha çok İbn Hibban'ın üç kitabına önem vermişlerdir. Bunları kısaca zikrederim.

a- *“Et-Tekâsîm ve'l-Envâ” ...*

Emir, 'Alâu'ddîn El-Fârisî (ö. 793/1338), bu eseri fıkıh bablarına göre tertib etmiştir.¹

Zeynu'd-Dîn el-'Irâkî (Ö. 806/1403), İbn Hibban'ın ravilerini içeren “Ricalu Sahih-i İbn Hibban” isimli eserini yazmıştır.²

Sirâcu'd-Dîn İbnu'l-Mulakkin (ö. 804/ 1401) Sahih'i kısaltmıştır. Ayrıca İbn Hibban'ın ravilerinin biyografilerine “Muhtasarü Tehzibi'l-Kemal” ismini vermiştir.³

Ebû Bekr Heysemî de (ö. 807/1406) İbn Hibban'ın Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bulunmayan hadislerini (zevaid) bir kitab'da toplamıştır. Kitabına “Mevâridü'z-Zamân ilâ Zevâid-i İbn Hibban” ismini vermiştir.

b- *“Es-Sikât”,*

c- *“El-Mecrûhîn”,*

Ed-Dârakutnî (ö. 385/995), İbn Hibban'ın “El-Mecrûhîn” isimli eserine çok özen göstermiştir. Bu eseri İbn Hibban'dan icazet yoluyla rivayet eden tek kişi de ed-Darakutni'dir.

1- Bkz. Heysemî, Ebû Bekr, Mevârid, s.14,

2- Bkz. Şuayb Arnavut, s.46,

3- Bkz. Ebû Bekir el-Heysemî, s.14,

İbnu'l-Cevzî, (Ö.597 / 1201) İbn Hibban'ın " el-Mecrûhîn " isimli eserindeki hadislerin büyük bir bölümünü, aynı zamanda cerh ve ta'dil alanındaki tüm hükümlerini, " el-Mevzuât " ve " El-'leli'l-mütenâhiye Fi'l-Ehâdisi'l-Vâhye " isimli eserlerinde nakletmiştir.

Zehebi (Ö.748 / 1347)'de İbn Hibban'ın " el-Mecrûhîn " isimli eserindeki cerh ve ta'dille ilgili tüm hükümlerini, " Mîzânu'l-İ'tidâl..." isimli eserinde nakletmiş ve çoğunu benimsemiştir.

İbn Hacer el-Askalâni (Ö.852 / 1440), " Tehzîbu't-Tehzîb ", " Lisânu'l-Mîzân " ve " Ta'cîlu'l-Menfaa' " isimli eserinde, hemen hemen İbn Hibban'ın " El-Mecrûhîn " indeki görüşlerinin hepsini nakletmiş ve çoğunu benimsemiştir.

İbn Hibban'ın " Es-Sikat " kitabındaki bütün hükümler daha sonra te'lif edilen " Rical " kitaplarında nakledilmiştir. " Mizanu'l-İ'tidâl ", " Lisânu'l-Mîzân ", " Tehzîbu'l-Kemâl ", " Tehzîbu't-Tehzîb " gibi eserler, neredeyse her ravide İbn Hibban'ın görüşleri çoğunlukla kabul görmüştür. Çoğu ravilerde " İbn Hibban " " Sikat " ında zikretti." diyerek yalnızca İbn Hibban'ın görüşüne itimad etmişlerdir.

Hadis âlimlerinin tamamına yakını, İbn Hibban'ın Sahih'ini sahih eserlerden saymışlardır. Bir hadisin İbn Hibban'ın Sahih'inde bulunmasını, hadisin Sahihliğine bir işaret olarak görmüşlerdir. Sahih'inde Hasen ligayrihi derecesinin altında çok az hadis bulunmaktadır. 1

Tahriç (hadislerin bulunduğu kaynakları tesbit ve zikretme) işiyle uğraşan hadiscilerin çoğu, bir hadisin derecesini beyan ederken " İbn Hibban Sahih'inde rivayet etti " sözüyle yetinmişlerdir.

B) Alimlerin İbn Hibban'a Övgüleri :

İbn Hibban, âlimlerin övgü ve sena ile bahsettikleri bir şahsiyettir. Bu alimlerden Ebu Sa'd el-İdrîsi (Ö.405 / 1014), " İbn Hibban belli bir müddet Semerkand kadılığı yapmıştı, Dinde fakih, sünnet'te ise hafız derecesindeydi. Tıp ve Astronomiyi çok iyi bilirdi. Çoğu ilimlerden haberdardı. " El-Müsnedu's-Sahih ", " Et-Tarih " " Ed-Duâfâ " isimli eserleri tasnif etmiştir. Semerkand halkını dinî konuda eğitti " 2 demiştir.

1- İbn Hibban'ın Sahih'ini, Hadisci Şuayb el-'Arnavut tahkik-tahriç ve tenkit etmiştir. Sonuç olarak zayıf hadislerin yok denecek kadar az olduğunu isbatlamıştır.

2- Zehebi, Siyer, 16 / 94

Hakim en-Neysâbü'rî (Ö.405 / 1014) ise " İbn Hibban, Fıkıh'ta, Edebiyat'ta, Hadis ve Vaaz'da büyük alimdi, akıllı şahsiyetlerdendi... kendinden önce benzeri görülmemiş eserler tasnif etti. Semerkand kadılığı yaptı. İlim talebeleri, Horasan'a eserlerini dinlemek için yolculuk yaptılar... Ebu Hatim İbn Hibban, büyük bir ilme sahibdi, kıymetli bir şahıstı. Faziletinden ve ilimde katettiği ileri dereceden dolayı kıskanılırdı " 1 demiştir.

Hatib Bağdâdi (Ö.463 / 1071)'de " İlim uğruna bir çok beldeye yolculuk yaptı. Çok sayıda eser yazdı. Sika, sebt ve faziletli birisiydi. İnce bir anlayışa sahibdi..." 2 demiştir.

Zehebi (Ö.748 / 1347) : " Hadis hafızı, imam ve allâme idi. Güzel tasnif sahibi idi. Horasan'ın âlimiydi..." 3 demiştir.

El-Yafi'î (Ö.768 / 1366) ise İbn Hibban hakkında, " Allâme, ilim yüklü, hadis hafızı, bir çok eser sahibi birisiydi " 4 demiştir.

İbn Hacer el-'Askalani (Ö.852 / 1440) ise şöyle medhetmiştir. " Hadis hafızı, " El-Enva' " isimli eserin sahibi idi. " El-Cerh " ve " Et-Ta'dîl " isimli iki eserin müellifidir...zamanının imamlarındanı." 5

Burada en meşur alimlerin sözlerini naklettik, yoksa İbn Hibban hakkında söylenmiş olan övgüler daha çoktur.

* * * * *

1- Zehebi, a.g.e. 16 / 94,

2- Zehebi, a.g.e. 16 / 94, Bkz.Hatib Bağdadi, Cami', 2 / 361-363,

3- Zehebi, a.g.e. 16 / 92,

4- Yâfi'î, 'Abdullah b. Esa'd (Ö.768 / 1366), Mirâtu'l-Cinân, Beyrut, Tarihsiz, 2 / 357,

5- İbn Hacer, Lisan, 4 / 113

c) Cerh İlimindeki Metodu

İbn Hibban ravilerin cerhi konusunda kendisinden önceki cerh ve ta'dil alimlerinden çok değişik yol izleyip cerh konusunda daha önceki alimleri mota mot taklid etmeyip, kendi anlayış ve düşüncesi sonucu yeni kaide ve kurallar koymuştur. Bu metodunu iki açıdan inceleyeceğiz. Birincisi zayıf ravileri cerh etmedeki metodu, ikincisi sika ravileri cerh etmedeki metodu.

1- Zayıf Ravileri Cerh etmedeki Metodu

İbn Hibban kitabı " Ma'rifetu'l-Mecruhin " de cerh ettiği zayıf ravileri, zayıflığı en şiddetli olandan en hafif olana doğru 20 kısma ayırmıştır. Bu kısımları incelememiz esnasında, zayıf ravilerin 6 kısımda incelenebileceğini gördük. Her kısmın altında, o kısmın vasfına uygun olan çeşitleri sıraladık. Bu kısımlar :

Birinci Kısım : Uyduranlar veya Hadis Uydurmuş Duruma Düşenler :

1- Zındıklar

İbn Hibban zındıklar hakkında " Zındıklığa ve küfre inanırlar, Allah (c.c.)'a ve ahiret gününe inanmazlar. İslam beldelerine girerler. İlim ve takva ehli gibi görünürler. Ünlü hadis âlimlerinin isimlerini kullanarak hadis uydururlar. Bu uyduruklarıyla, müslüman halkı dinlerinde ve inançlarında şüpheye düşürmeyi kastederler. Böylece saparlar ve sapıtırılar. Sika ravilerde, bu uydurmaları kendilerinden işitir ve başkalarına naklederler. Böylece zındıkların uydurmaları halk arasında yayılır ve şöhret bulur." 1 İbn Hibban bu kısma örnek olarak Beyan b. Semân el-Hindî 2 ve diğerlerini vermiştir.

2- Hadis Uydurmayı Helal Görenler

İbn Hibban bu grub hakkında şöyle der : " Sika ravilerin ismini kullanarak hadis uydururlardı. Yaptıkları bu işi helal görürlerdi. Hattâ bazıları Hadis uydurma amacıyla gecenin büyük bir kısmını uykusuz geçirirdi." Bu gruba örnek olarak da Ebû Bekr el-Bahterî'yi vermiştir.³

1- İbn Hibban, Mecrûhin, 1 / 62-63,

2- Hicri 100 senesinden sonra Irak'da ortaya çıkmış ve Hz.Ali (r.a.)'ın ilah olduğunu ilan etmiştir. Temim oğulları kabilesindedir.

3- İbn Hibban, Mecrûhin, 1 / 65-65,

İbn Hibban bunlar hakkında " Bunlar şeytanın askerleridir. Sika ravilerin isimlerini kullanarak, insanları hayra yönlendirme, günahlardan sakındırma, faziletli amellere teşvik etme amacıyla hadis uydurmuşlardır. Yaptıkları bu işden dolayı Allah (c.c.) katında mükafatlandırılacaklarına inanmaktadırlar. " kim benim aleyhime hadis uydurursa..." hadisini yanlış te'vil etmişlerdir." demiştir. İbn Hibban bu kısma örnek olarak da, Meysere b. 'Abdi Rabbih'i vermiştir. 1

4- Dünüevi (Maddi) gayeler için Hadis Uyduranlar

İbn Hibban bu gurup hakkında **Örnekler** esnasında krallar ve başkaları için hadis uydurmuşlardır. Bu uydurma işini sanat haline getirmemişlerdir. Ara sıra hadis uydururlar, yaptıkları bu işten zevk aldıklarını bildirirlerdi." Bu guruba örnek olarak da Gıyas b. İbrahim ve başkalarını vermiştir. 2

5- Kıssacılar ve Dilenciler

İbn Hibban bunlar hakkında " Kıssacılar ve dilenciler, halka anlattıkları kıssalarıyla ilgili hadisler uydururlardı. Uydurmalarını da sika ravilerden duymuş gibi rivayet ederlerdi. Halkda bu uydurmalar hoşlarına gittiği için kelime kelime ezberleyip başkalarına aktarmışlardır. Böylece uydurmalar halk arasında yaygınlaşıp şöret bulmuştur " demiştir. İbn Hibban bu guruba örnek olarak da " Ebû Saîd el-medâinî'yi vermiştir. 3

6- Kendi Adına Hadis Uydurulduğunu Farkettiği halde " Rivayet Ettim " diye Israr Edenler

Bu gurub hakkında İbn Hibban " Bazıları, haberi olmadan adına hadis uydurulur. Bundan haberdar olduğu zamanda " ben rivayet etmedim " demediği gibi, ikrar edip bir müddet sonra aynı uydurmayı rivayete başlar. Bu ise ancak dininin noksanlığından, uydurmalar hakkındaki gevşekliğindedir." demiştir. Bu guruba örnek olarak da Hâni' b.El-Mütevekkî'i (Ö.242 / 856) ve kıyas el-Evdî'yi vermiştir. 4

1- İbn Hibban, Mecrûhin, 1 / 64,

2- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 65-66,

3- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 75-76,

4- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 78,

7- Kendi Adına Hadis Uydurulduğunu Farketmeyip Rivayet Edenler

Bu vasıfdaki raviler hakkında İbn Hibban : " Kendi adlarına hadis uydurulur ve yazılır sonra da huzurlarında okunur ve kendilerine bu senin rivayet ettiğin hadis denirdi. O da bunu kabul eder ve uydurmayı rivayet ederdi. Bu tür hadis şeyhleri şahsi olarak sikadılar. Ama rivayetleri merduddur. Delil olarak kullanılmazlar. Onlardan rivayette bulunmak ta caiz değildir." İbn Hibban bu guruptan olan ravilere de örnek olarak Hubeyb b. Ebî Hubeyb el-Verrâk'ı vermiştir. 1

Saymış olduğumuz yedi kısım raviler, ya direk olarak veya dolaylı yollardan hadis **uyduranlardır.**

İkinci Kısım : Dolaylı veya Dolaysız Yoldan Yalancılıkla (Kezib) itham edilen Raviler :

Bu vasıfda olan ravileride 6 kısımda toplayabiliriz.

1- Bilmeden Yalan Söyleyen, Uyarıldıkları zamanda Aldırmayan Raviler.

Bunlar hakkında da İbn Hibban " Bazıları, kendilerine bir şey sorulduğunda, yanlış yoluyla başkalarının hadisini kendi hadisi imiş gibi rivayet eder ve yaptıkları bu işide umursamazlar. Kendilerine şu hadis senin hadisin dendiğinde, hemen hadisi alıp rivayet ederler. Bu ve buna benzer ravilerin hadisleri hüccet değildir. Çünkü bunlar bilmeden yalan söyleyen ravilerdir." diye bahsetmiştir. Bu gurubtan olan ravilere örnek olarak " İbn Lehîa " yı vermiştir. 2

2- İlmî Cehaletinden Dolayı Yalan Söyleyen, Ama Yalan Söylediğinin Farkında Olmayan Raviler

Bu vasfa sahip olan raviler hakkında İbn Hibban " Bir gurub, bilmeden yalan söylerdi. Çünkü hadiscilik sanatı değildi " Bu vasfa sahip ravilere örnek olarak da Basra'nın " El-'Avga " isimli mahallesinde müezzinlik yapan bir şeyhi örnek vermişti. Bu müezzin Humeyd'den işittim, diye cehâletinden yalan söylerdi.3

1- İbn Hibban, Mecruhin, 1 / 77-78,

2- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 68-69,

3- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 70,

3- Görmedikleri Ravilerin Yazılı Sahifelerinden Rivayette Bulunan Raviler

İbn Hibban bu vasıfdaki ravilere **değinken** şöyle der: " Bazıları da, görüşmedikleri hadis hocalarına ait kitaplardan rivayette bulunmuşlardır. Bu kitapların, hadis hocalarına nisbeti doğrudur, ama bu kitaplardan rivayet edenlerin, kitabın sahibi hocalardan işitmiş olmaları (sema) doğru değildir. Çünkü eser sahipleriyle görüşmemişlerdir." Bu vasıfda olan ravilere örnek olarak da, Ebû Sâlih ve el-Kelbî'yi vermiştir. 1

4- Sened ve Metinde Değişiklik (Kalb) Yapanlar :

Bu vasfa sahip raviler içinde, İbn Hibban şu açıklamayı yapmıştır : " Bazıları da rivayetleri değiştirirler (kalb), isnadlarından zayıfları kaldırıp sika ravileri korurlar. Mesela, biri Salih'in meşhur rivayetini, Nafi'in rivayeti olarak, diğeri de Malik'in rivayetini, Ubeydullah b. Ömer'in rivayeti olarak değiştirirler...çağımızda bunların emsâli çok ravi gördüm." İbn Hibban bu açıklamayı yaptıktan sonra Yahya b. Ma'in den bu meseledeki " Tanımadığı meşhur ravilerden rivayetini çoğaltanın rivayetini terkederim " sözünü nakletmiştir. 2

5- Hadis Ravileriyle Görüştükleri Halde, Duymadıkları Hadisleri Rivayet Edenler. (İsnad Tedlisi Yapanlar)

İbn Hibban bu vasfa sahip olan raviler için : " Bazıları, hadis hocalarıyla görüşüp konuşmuşlar ama işitmedikleri hadisleri işitmiş gibi onlardan rivayet etmişlerdir. Kendilerine, " Bu hadisleri işittiğinizi isbatlayın " dediğinde, isbatlayamayıp, görüşüp işittikleri başka hadis hocalarından tedlis yapmaksızın rivayete başvurdular." Bu vasfa sahip olanlara örnek olarak Muhammed b. Câbir ve Ebû Hanife (r.a.)'yi vermiştir 3

6- Rivayetlerinde Hata Yapıp da, Hatalarının Farkına Varınca Dönmevenler

İbn Hibban bu vasfa sahip raviler için : " Bir takım raviler, bilmeden hatalı hadis rivayet eder. Sonra hatası ortaya çıkınca hatasından dönmez. Aynı hatalarla rivayetine devam eder. Hangi ravi bu vasıfda olursa yalancı"demiştir. İbn Hibban bu vasıfdaki ravilere örnek olarak 'Asım b. 'Ubeydullah'ı vermiştir.4

1- İbn Hibban, Mecrûhin, 1 / 71,

2- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 73-74,

3- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 74,

4- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 78-79,

Üçüncü Kısım: Fasıklar ve Sefihler :

İbn Hibban sefihler hakkında; " Bir takım raviler fıkklarını açıktan yaparlar... Bu kişiler hadiste güvenilir olsalar da fasık oldukları için rivayetleri makbul değildir. Çünkü Fasık Adl değildir. Kim adalet sınırından çıkarsa, doğruluğuna itimad edilmez. Eğer halinde düzelme olup, zahiri hallerinin çoğu Allah (c.c.)'a itaate dönüşürse bu durumda hadisi alınır ve delil olarak kullanılır. Ama bu düzeltme zahiren görülmeden önceki rivayetleri merduddur." 1 demiştir.

Dördüncü Kısım : Bid'atlarına Davet eden Bid'adçılar :

İbn Hibban bu vasıfta olan raviler hakkında şu görüşü beyan etmektedir : " Bir takım raviler de bid'at ehlindedir. Eğer bid'at ehlinden olan ravi bid'atına çağırıyor ise... Bu durumda hadisi delil olmaz reddedilir." 2

İbn Hibban, bid'at ehlinden olup, bid'atına da'vet eden ravileri mecruh sayar, dolayısıyla hadislerini reddeder. İbn Hibban'ın en çok üzerinde durduğu cerh sebebi bid'attır. En geniş olarak da buna değinmiştir. 3

Beşinci Kısım : Görüşmedikleri Kişilerden Rivayet Eden Zayıf Müdellis Raviler...

Bu vasıftaki raviler için İbn Hibban şu açıklamayı getirmiştir. " Zayıf olan ravilerin bir kısmı da " el-Haccac b. Erta " ve benzeri gibi, görüşmedikleri kişilerden rivayette bulunan müdellislerdir. Bunlar görüşmedikleri kişilerden, durumlarının açığa çıkmaması için tedlis (gerek isnad, gerek şuyuh ve gerekse tesviye tedlisi) yaparlar." 4

1- İbn Hibban, Mecrûhin, 1 / 79,

2- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 81,

3- Bkz.İbn Hibban, a.g.e. 1 / 81-84,

4- İbn Hibban, a.g.e. 180-81,

İbn Hibban tedlisciler hakkında bu açıklamayı getirdikten sonra, isnad ve şuyuh tedlislerine örnekler vermiştir.

Altıncı Kısım: Zabtında fazla kusur bulunan (İhtilâlu'z-Zabt) ve hatası fazla olan raviler.

Bu vasfa sahip ravileri de dört kısımda inceleyebiliriz.

1- Aşırı Dalgınlık (el-Gafletu' ş-Şedîde) ve Vehm.

İbn Hibban bu vasıfda olan zayıf raviler hakkında “ rivayet ettiklerinde mürseli merfu, mevkuf'u mürsel olarak rivayet ederler. İsnadları değiştirirler (vehm sonucu kalb) demektedir.”¹

2- Rivayetlerini birbirine Karıştıran Raviler :

Bu tip raviler için de şöyle der: “bir takım sika raviler, hayatlarının sonlarına doğru, aşırı yaşlılığın etkisiyle, rasgele rivayetlerde bulunmuşlardır. Böylece zayıf-sahih birbirine karışıp ayırdedilememiş, bu sebeple bu dönemdeki hadisleri terkedilmiştir.”²

3. Fahiş Hatalarda Bulunan Raviler.

Bu vasıfda olanlar içinde “zayıf ravilerin bir kısmı da, hataları çok artmış, yanlışları doğrularını aşmıştır. Bu durumda rivayetleri terk edilmeye müstehak olmuştur... çünkü adl olan ravi, eğer cerh sebepleri fazlalaşırsa, bu durumda terk edilmeyi hak eder. Adalet alametlerinin çoğu kendinde tezahür eden ravi de Adl olmayı hak eder..”³ demektedir.

4. Kitapları Kaybolduktan Sonra hıfzlarından rivayette bulunan Raviler.

Bunlar hakkında da “Bir kısmı, hadis talebi için seyahatler yapıp hadis yazmışlardır. Ancak belli bir zaman sonra kitapları yok olmuştur. Kendilerinden, " yazdığın hadisleri göster ", dediğinde, başkalarının kitaplarından ezberlemeksizin rivayette bulunmaya başlamışlardır. İbn Lehia ve benzerleri bu guruptandır... Bu vasıflara sahip kişilerden, kitapları kaybolmadan önce yapılan rivayetler sahih, sonra yapılan rivayetleri ise sahih değildir.”⁴ diyerek açıklamada bulunmuştur.

1- İbn Hibban, Mecrûhîn, 1/67,

2- İbn Hibban, a.g.e. 1/68,

3- İbn Hibban, a.g.e. 1/76_77,

4- İbn Hibban, a.g.e. 1/75,

2. Sika Ravilerin Cerhi İle İlgili Metodu.

İbn Hibban sika oldukları halde bazı sebeplerden dolayı cerh edilen ravileri altı guruba ayırmıştır. Biz bu altı gurup ravileri dört kısımda incelemeyi uygun gördük. İbn Hibban bu kısım ravilerle ilgili şöyle der “ Sika ravilerin bir takım hadisleri hüccet değildir...”¹

Bu dört kısım raviler sıfatlarına göre şunlardır:

a. Az hatası olan Raviler.

İbn Hibban bu vasa sahip ravilerin, tek kaldıkları rivayetlerini zayıf kabul etmiştir. Ama başka sika ravilerin muvafakat ettiği diğer hadislerini de sahih kabul etmiştir.²

b. Müdellisler.

İbn Hibban tedlis yapan sika ravileri üç guruba ayırmıştır.

1- İsnad Tedlisi Yapan Raviler.

İbn Hibban, bu kısım raviler'in, tedlis yaptıkları kişilerden, işittiklerini (sema') sarahaten söylemedikleri takdirde hadislerinin zayıf olacağı ve delil olamayacağını beyan etmiştir. Bu vasıfdaki ravilere örnek olarak da, Katade, Yahya b. Ebi Kesir, el-A'meş, Ebu İshak ve İbn Cureyc'i örnek olarak vermiştir.³ Bu tür raviler görüşüp konuştukları ve hadis dinledikleri hocalarından duymadıkları hadisleri, duymuş izlenimi vererek, (An fulan gibi) rivayet ettikleri için, işittiklerini cezmeden sıyga olan “Semi'tu” veya “Haddeseni” gibi sigalar kullanmadıkları müddetçe isnad tedlisi yaptıkları hadisler zayıf addedilir.

2.- Tesviye Tedlisi Yapan Raviler.

İbn Hibban, sonraki (müteahhir) ravilerden bir kısmının, iki sika ravi arasında bulunan zayıf ravileri düşürerek, sikanın sikadan rivayeti gibi göstererek tesviye tedlisi yaptıklarını beyan etmiştir. İbn Hibban bu tür tedlise “İskat Tedlisi” ismini vermiştir.⁴ Bu tedlisi yapanların, tedlis yaptıkları rivayetlerin hepsi de İbn Hibban'a göre zayıftır.

1- İbn Hibban, Mecrûhîn, 1/90,

2- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 1/90,

3- Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 1/92,

4 - Bkz. İbn Hibban, a.g.e. 1/94,

3- Suyuh Tedlisi Yapan Raviler

İbn Hibban, bazı sika ravilerin yalancı (kezzab) ve zayıf ravilerden rivayette bulduklarını, rivayet esnasında zayıf ve yalancı olan ravilerin tanınmaması için, başka bir sika ravinin künyesine benzeyen bir künye ile zikrettiklerini ve böylece künye değişikliği ile zayıfın sika zannedilmesini sağladıklarına değinmiştir. İbn Hibban'a göre, künyesi değiştirilen raviden sonraki ravi sika olsa dahi hadis zayıftır. Hiç bir şekilde delil olamaz. 1

C- Hadisleri Ezberlerinden Rivayet Eden Fakat Fakih Olmayan Raviler.

Bu vasıfdaki raviler için İbn Hibban, görüşünü şöyle açıklamaktadır. " Hadisleri ezberleyip hıfzından rivayet eden fakat fakih 2 olmayan sika ravinin hadisi zayıftır, benim nazarımda delil değildir. Çünkü hadis ezberleyen hafızların çoğu, metinlere değil senedlere önem verirler..." 3

d- Hüküm Çıkarmak İçin, Hadislerin Yalnızca Metinlerine Önem Veren Sika Olan Fakihler.

İbn Hibban, bu guruptan olan raviler için " Bunların rivayetlerini delil olarak kullanmak caiz değildir, çünkü hıfzlarından rivayet ettiklerinde metinleri zikredip isnadları hazfederler. İsnadları zikrettikleri zamanda, isimleri ya tashif ederler veya değiştirirler (kalb ederler). Mevkuf hadisi merfu, mürsel hadisi de mevkuf olarak rivayet ederler." 4 demiştir.

* * * * *

1- Bkz.İbn Hibban, Mecrûhîn, 1 / 94, .

2- İbn Hibban, Fıkıhla, mezhebi Fıkıh değil, kelimelerin delalet ettiği hakîki ve mecazi bütün manalarını bilmeyi, mana ile rivayet ettiğinde, hadisin kastedtiği manayı tam olarak vermesini kasetmiştir.

3- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 93,

4- İbn Hibban, a.g.e. 1 / 93,

D) İbn Hibbân ve Haber-i Vâhid

Vâhid, sözlükte, “ Bir “ manasındır. Haber-i Vâhid ise “ Tek kişinin rivâyeti “ demektir. ¹

Haber-i Vâhid ıstılahda, Mütevâtir hadis'in şartlarına hâiz olmayan hadis demektir. ²

İbn Hibbân, Peygamberden nakledilen bütün haberlerin haber-i vâhid olduğunu, mütevâtir haberin bulunmadığını şu sözleriyle te'yid etmektedir. “ Haberlerin (hadislerin) hepsi de Ahad haberlerdir. Çünkü Peygambere ulaşınca kadar iki adl ravinin, diğer iki adl olan raviden rivâyeti mevcut değildir. Bu şekilde bir rivâyet mümkün olmadığına göre, Allah Rasûlünden nakledilen bütün haberlerin haber-i vâhid olduğu kesinlik kazanmıştır. Kim haber-i vâhidi kabul etmekten sakınır ise bütün sünnetleri reddetmiş olur. ³

İbn Hibbân'ın bu sözünden, mütevâtir hadisten daha çok aziz hadisın mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Hâzımî (Ö.594/1198), İbn Hibbân'ı destekler mahiyette şöyle demektedir : “Haberlerin (sünnetler) senedlerini iyice tetkik eden kimse, İbn Hibban'ın görüşünün doğruya en yakın olduğunu anlar “ ⁴

İbn Hibban bu görüşünü, daha çok bu vasıfta bir rivâyetin yok denecek kadar az olmasına bağlamamız daha doğru olur. Çünkü iki adl ravinin her birinin iki adl raviden, bu iki adl ravinin de aynı şekilde her birinin iki adl râviden rivâyeti ve bu şekilde peygamber (s.a.v.)'e varıncaya kadar devam eden isnadlara sahip rivâyetler yok denecek kadar azdır. Zira Mütevâtir hadislerin varlığı kabul edilen bir gerçektir. Bu vasıfta rivâyetler sahih hadis kitaplarında mevcuttur.

(1) Fîruzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub (Ö.817/1414), el-Kâmusu' l-Muhît, Beyrut, 1407/1987, s.414,

(2) İbn Hacer, Nuzhetu'n-Nazar, Şerhu Nuhbetu'l-Fiker, Medine, tarihsiz, s.26,

(3) Emir el-Fârisî, 1/86,

(4) Hâzımî, s.44,

E- İbn HİBBAN ve METİN ve SENEDLERİNDE ZİYADE BULUNAN LAFIZLAR

İbn Hibbân ziyadeli lâfızlarıyla rivâyet edilen hadislerdeki ziyâde lafızların kabul edilmesi için, bu ziyâdeyi getiren râvinin fakîh olması şartını koymuştur. İbn Hibban'a göre fakih olmayan bir râvinin zikrettiği ziyadeli lafız delil olamaz. Bu konuda şu açıklamayı getirmiştir : “ Ziyadeli lâfızları ancak fikhî ağır basan muhaddislerden kabul ederiz... Çünkü fakih olmayan hadisciler isnadların ezberlenmesine önem verip metinlerin ezberine ilgisiz kalırlar. Fakih olan muhaddisler ise, hadis metinlerinin ezberine ağırlık verip, sened ve ravilerin isimlerinin ezberlenmesi konusunda gevşek davranırlar. Fikhî ağır basan bir muhaddis, isnadda (ref' gibi) bir ziyâdede bulunur ise onun bu ziyadesini kabul etmeyiz. Çünkü fikhî ağır basan muhaddisler (isnad ilmüne tam manasıyla vâkıf olmadıklarından) müsned hadisi mürsel hadisten, mevkuf hadisi munkatı' hadisten ayırd edemezler. Çünkü önem verdikleri saha, hadis metinleri ve ifade ettiği hükümlerdir. Hadis sanatı ağır basan muhaddise gelince; eğer hadisin metninde ziyâde bir lafız kullanırsa bu ziyâdeli lafız kabul etmeyiz. Zira ihtisas sahası isnad ve isimlerin tam ezberlenmesidir. Metinlerden ise yüz çevirip ilgisiz kalırlar. Bu, hadislerin isnad ve metinlerindeki ziyadeli lafızların kabulü konusundaki ihtiyatlı tutumumuzdur.¹

İbn Hibbâ'nın ziyâdeli lafız kullanan ravileri bu şekilde kısımlandırması kendi ichtihadıdır. Kendinden önceki Ahmed b.Hanbel (241/855), Buhâri (256/870), Nesâi (203/818), gibi muhaddisler böyle bir taksime gitmeyip ziyâdeli lâfızlar konusunda tercih metodunu benimsemişlerdir. 2 Bundan dolayı “ Mu'cemu'l-Buldân “ın sahibi Yakut el-Hamevî (627/1230) İbn Hibban'ın hakkında “Kendinden öncekileri² ortaya koymakta âciz kaldıkları ilimleri (hadis ilimlerini kastediyor) gün yüzüne çıkarmıştır “³ demiştir.

(1) Emir el-Fârisî, s.87-88,

(2) Bkz. İbn Recep, 'Abdurrahman b.Ahmed el-Hanbelî, Şerhu 'İleli't-Tirmizî, Beyrut-Tarihsiz, 2/718-19, Suyuti, 1/221-23 Ahmet Şakir, s.58-59,

(3) Yakut el-Hamevî, 1/415,

Suyûtî (911/1505) Mütevâtir hadislerle ilgili “ El-Fevâidu’l Mütekâsire Fi’l Ahbâri’l Mütevâtire “ isimli eserinden 10 veya 10’dan fazla sahabînin Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet ettikleri hadisleri sened ve metinleriyle zikretmiştir. Yine aynı eserini “ El-Ezhâru’l Mütenâsire “ isimli eserinde sened ve metinlerin çoğunu hazfederek kısaltmış ve hadisleri tahrir edenleri ve kitaplarını belirtmiştir. Zikrettiği hadis sayısı 100’ü aşmıştır.¹

Bu gerçek gösteriyor ki Mütevâtir hadis çok az sayıda da olsa bulunmaktadır. Bu nedenle İbn Hibbân’ın görüşü tam isabetli bir görüş değildir.

.../...

(1) Suyûtî, 2/179,

F-- İBN HİBBAN ve SİKA RAVİLERİN İHTİLATI

ihtilât, sözlükte, karıştırmak, bunamak, akli bozulmak, manasınadır.¹

İhtilat, Ravinin, aşırı ihtiyarlık veya hastalık veyahutta kitaplarının yapması gibi sebeplerden dolayı şuurunun kaybolup, gelişi güzel doğru-yanlış rivâyette bulunmasıdır. 2

İbn Hibban ihtilât sebebini iki kısma ayırmaktadır :

1- Aşırı yaşlılık veya bunama sonucu şuurun bozulması :

İbn Hibban, bu sebepten dolayı ihtilat yapan ravilerin, ihtilattan sonra rivâyet ettikleri hadisleri delil olarak kabul etmeyip ihtilattan önceki rivâyetlerini delil olarak kabul etmektedir. 31

2- Kitaplarının yanması veya kaybolması Sebebiyle Şuurunun Bozulması :

İbn Hibban, bu vasıfdaki ravilerden, kitapları kaybolmadan önce yapılan rivâyetlerin delil olabileceğini, aksine kaybolduktan sonra yapılan rivâyetlerin delil olamayacağını belirtmiştir. 4

.../...

(1) Fîruzâbâdî, s.859, Râzi, Muhammed b.Ebî Bekir, Muhtâru's-Sihâh, Beyrut, 1985 s.77,
(2) 'Irâkî, 'Abdurrahman b. el-Hüseyin, (Ö.806/1403), et-Takyîd ve'l-İzâh, Şerh-i Mukaddemeti İbn es-Salâh, Beyrut, 1401/1981 s.239,
(3) Bkz. İbn Hibban, Mecrûhin, 1/68, Emir el-Farisi, s.1/89,
(4) Bkz.İbn Hibban, a.g.e. 1/75,

G- İBN HİBBAN ve TEDLİS

Tedlis sözlükte, “ Satılık malın ayıbını gizlemek “ manasıdır.1
İbn Hibbân Müdellis ravileri üç gruba ayırmaktadır.

1- Başka sebeplerden dolayı Zayıf olan Müdellis Raviler 2
İbn Hibban bu vasıfta bulunan ravileri üç sınıfa ayırmıştır.

a-) Görüşmedikleri ve hadis duymadıkları kişilerin kitaplarından işitmiş gibi rivâyette bulunan raviler, 3 Bu tür tedlise Hadisciler “ İrsâl-i Hafi “ demektirler.4

b) Görüşüp hadis işittikleri şeyhlerden işitmedikleri hadisleri işitmiş gibi rivâyet eden (isnad tedlisi yapan) raviler, 5

c-) Görüşmedikleri ve hadis duymadıkları şeyhlerden duymuş gibi rivâyette bulunan raviler, 6 İbn Hibbân, bu üçüncü grup ravilerin yaptıklarını tedlis olarak nitelendirmiş olsa da doğrusu İrsâl-i Hafi olarak isimlendirilmesidir.7

İbn Hibbân zayıf olan ravilerin tedlisini kayıtsız, şartsız zayıf kabul etmiştir.

- (1) Fîruzâbâdi, s.703, Râzi, s.87,
- (2) Bkz.İbn Hibbân, Mecrûhin, 1/71, 74, 80,
- (3) Bkz.İbn Hibbân, a.g.e. 1/71,
- (4) Ahmed Şâkir, Ahmed Muhammed (Ö.1378/1958) el-Ba'isu'l-Hasis Şerhu İhtisâri Ulûmu'l-Hadis, Beyrut-1403/1983, s.173,
- (5) Bkz.İbn Hibbân, Mecrûhin, 1/74,
- (6) Bkz.İbn Hibban, a.g.e. 1/80,
- (7) Bkz.İbn Hacer, Nuhbetu'l-Fiker Şerhi (Trc.T.Koçyiğit, Ank-1971) s.56, 'Alâî, Ebu Said b. Halil (Ö.761/1360) Cami'u't-Tahsil Fi Ahkami'l-Merâsil, Beyrut, 1407/1986, s.97,125-26,

2- Sikâ olduğu halde Tedlis yapan Raviler :

İbn Hibbân bu vasıfda olan râvileri de üç gruba ayırmaktadır.

a- İsnad tedlisi yapan raviler, 1

b- Şuyûh tedlisi yapan raviler, 2

c- Tesviye tedlisi yapan raviler,3

İbn Hibbân, Sikâ olan râvilerin tedlislerinin kabul edilebilmesi için rivâyeti işittiklerini (sema') açıkça beyân etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır : “açıkça beyân ettikleri zaman delil olarak kabul ederiz.Süfyân es-Sevrî (161/768), A'meş (148/765), Ebû İshâk (185/801) vb. gibi takva ve vera' sahiplerinin rivâyetleri gibi... Şâyet müdellisin sika da olsa açıkça işittiğini (sema') belirtmediği rivâyetlerini alacak olursak, mürsel ve munkatı' rivâyetleri de kabul etmemiz gerekecek. Çünkü belki müdellis râvi, bu rivâyeti zayıf olan birinden aldı ve bu zayıf ravinin gerçek kimliğini zikrettiğinde tanınacağı korkusuyla tedlis yapmıştır.” 4

İbn Hibbân, yalnızca sikâ ravilerden tedlis yapan sikâ ravilerden, açıktan işittiğini beyân etmesi (et-Tasrih bi's-Sema') şartını kaldırmıştır. Bu vasfa sahip raviler, sema'larını, açıkça beyân etmeseler de rivâyetleri İbn Hibbân'ın nazarında delil olarak kabul görmektedir. İbn Hibbân yeryüzünde bu vasfa sahip tek râvinin Süfyan b. Uyelne (Ö.198/813) olduğunu belirtmiştir.5

(1) İbn Hibbân, Mecrûhin, 1/92,

(2) İbn Hibbân, a.g.e. 1/94,

(3) İbn Hibbân, a.g.e. 1/94,

(4) İbn Hibbân, Sikât, 1/12, Mecrûhin, 1/92, Emir el-Fârisi, 1/89,

(5) Emir el-Fârisi, 1/90,

Ğ- İBN HİBBAN ve SAHABE MÜRSELİ

İbn Hibbân, bir sahâbinin başka bir sahâbiden duyduğu hadisi, ismini zikretmeksizin, doğrudan peygamberden duymuş gibi rivâyet etmelerini sahabî tedlisi olarak nitelendirmektedir. Bu konuda şöyle der : “ Sahabeler rivâyet ettikleri hadisleri kimlerden duyduklarını belirtmeseler dahi Rasulullah (s.a.v.)’den naklettikleri haberleri kabul ederiz. Yakinen biliyoruz ki, bu şekilde rivâyette bulunan bir sahabe mutlaka başka bir sahabeden duymuştur. Bütün sahabe âdildir.” 1

Görüldüğü gibi İbn Hibbân Sahabenin tedlisini mezmum kabul etmeyip kimden işittiklerini belirtmeseler de Adl oldukları için, rivâyetlerini kayıtsız şartsız delil olarak kabul etmiştir.

Hadis âlimlerinin tamamına yakını, sahâbinin bu tür rivâyetlerini tedlis değil irsâl olarak kabul etmişler ve rivâyetlerini de sahabî mürseli olarak **isimlendirmişler**.²

.../...

(1) Emir el-Fârisî, 1/90,

(2) Bkz. 'Irâkî, 'Abdurrahman b. el-Huseyn, et-Takyîd ve'l-Îzâh Şerhi

Mukaddemeti İbn Salâh, Beyrut, 1401/1981, s.75, Ahmet Şakir, s.47,

'Alâi, s.36,

İB- İBN HİBBÂN ve MÜRSEL HADİSLER

Mürsel Hadis, ıstılâhda “ Tabiînin (sahabeyi atlayarak) peygamberden rivâyet ettiği hadise denir “ 1 Tercih edilen tarif de bu ta’rifdir.2

İbn Hibbân’ın açıklamalarında,Mürsel hadisin delil olabilmesi için iki şart ileri sürdüğü ortaya çıkmaktadır.

1- İrsal yapan râvinin adl olması, 3

2- Hadisin sikâ ravilerce başka bir senedle müsned olarak gelmemesi, 4 Eğer hadis sikâ ravilerce müsned olarak rivâyet edilmişse, bu durumda İbn Hibbân“sikâ râvinin ziyâdesi makbuldür” görüşünden çıkararak müsned hadisi sahih kabul edip mürsele tercih etmekte ve mürseli de zayıf kabul edip reddetmektedir.5 Yalnız bunu yaparken müsned olarak rivâyet eden râvilerin sayısının mürsel olarak rivâyet eden râvilerin sayısından daha fazla veya eşit olması şartını koşmuştur. Eğer mürsel olarak rivâyet eden raviler müsned olarak rivâyet eden râvilerden sayıca daha fazla ise bu durumda İbn Hibbân, merfû (Müsned) hadisin başka senedlerini araştırmaya (İ’tibar) yönelmektedir. Eğer başka bir tâbii veya dündaki râvi aynı sahâbeden aynı hadisi merfu olarak rivâyet etmişse (yani merfu hadisin mutabi’i varsa) “ Sika’nın ziyâdesi makbuldur “ kâidesinden çıkararak merfu hadisi mürsele tercih etmektedir. Mürseli ise zayıf saymaktadır. Eğer merfu hadisin bir mutabi’i yoksa bu durumda mürsel hadisi merfu hadise tercih etmektedir.6

Görüldüğü gibi İbn Hibbân mürsel hadisin hüccet olabilmesi için,râvilerin sikâ olmasını ve irsâl yapan râvilerin sayı bakımından,merfû olarak rivâyet eden râvilerden çok olması ve merfu hadisin mutabi’i bulunmaması şartlarını ileri sürmektedir.7

(1) Alâî, s.27,

(2) Alâî, a.yer.

(3) İbn Hibbân, Sikât, 1/12,

(4) Emir el-Fârisi, 1/86-87,

(5) Emir el-Fârisi, 1/86-7,

(6) Emir el-Fârisi, 1/87,

(7) Geniş Bilgi için Bkz. ‘Alâî, s.23-86, Polat,Selahattin, Mürsel Hadisler, Ank-1987,

I- İBN HİBBAN ve ENL-İ BİD'AT RAVİLER

İbn Hibban bid'at ehlinde olan ravilerin rivâyetlerinin kabul edilebilmesi için iki şart koşmuştur.

- 1- Rivâyetinde sikâ olması, 1
- 2- Bid'atına çağırması, 2

İbn Hibbân bid'at ehlinde olan râvinin rivâyetinde sâdık (sikâ) olup olmadığını itibâr 3 yoluyla tesbit etmektedir.

İbn Hibban bid'at konusuna şu açıklamayı getirmiştir. “ Mürcielik, Rafizilik ve benzerleri gibi bid'at mezhepleri seçen râvilere gelince, Biz bu vasıftaki râvilerin rivâyetlerini, açıkladığımız şartlara göre (Rivâyetlerinde) sikâ olduklarını tesbit ettiğimiz zaman delil olarak kabul ederiz. Mezheplerini ve taklid ettiklerini Allah (c.c.)'a havâle ederiz. Ancak bu vasıfdaki râviler mezheplerine davet eden kişiler ise, bu durumda sikâ da olsalar rivâyetlerini kabul etmeyiz. Eğer kabul edersek, mezheplerini müdafa etmiş ve uyulmasını sağlamış oluruz... En ihtiyatlı yol, bid'atlarına çağıran râvilerin rivâyetlerinin terki, bid'atlarına çağırmayan sikâ râvilerin rivâyetlerinin kabulüdür...” 4

Suyûtî (911/1505), Irâkî'den (806/1403) şu nakilde bulunmuştur : “ Nevevi (Ö.676/1277), 'Bidatlerine çağırıcı olmama' şartına itiraz ederek şöyle dedi : Buhari ve müslim bid'atlarına çağıran ravilerin rivâyetlerini kabul edip Sahihlerine almışlardır... Hariciler (Bid'atlarına çağırdıkları halde) hadisleri en sahih olan kişilerdir...” 5

- (1) Emir el-Fârisi, 1/88
- (2) İbn Hibbân, Mecrûhin, 1/82, Emir el-Farisi, 1/88,
- (3) Bkz.Emir el-Fârisi, 1/81-86,
- (4) Emir el-Fârisi, 1/88,
- (5) Suyûtî, 1/326,

Suyûtî (911/1505), Buhârî (256/870) ve Müslîm (261/875)'in rivâyette buldukları bid'at ehlerinden olan râvilerin sınıflarına göre sayılarını tesbit etmiştir.¹ Bu râviler :

Mürciiden Olan Raviler :	14
Şii “ “ :	25
Kaderî “ “ :	30
Cehmî “ “ :	1
Harici “ “ :	3
Vakifiyye'den “ :	1
Diğerleri “ “ :	7

Buhârî (256/870) ve Müslîm (261/875)'in kitaplarında, kendilerinden rivâyette buldukları “ Bid'atna davet eden “ vasfına sahip ravilerin sayısı 81'dir.

Burada şu gerçek ortaya çıkmaktadır ki; İbn Hibbân bid'at ehlerinden olan râvilerin rivâyetlerinin kabulü konusunda Buhârî ve Müslîm'den daha ihtiyatlı davranmıştır.

.../...

(1) Suyûtî, 1/327-28,

İ- İBN HİBBÂN ve MECHUL RÂVİLER

Mechûlu'l-Hâl olan râviler (Adalet ve zabt durumu bilmeyenler) üç kısma

ayrılır : 1

- 1- Mechûlu'l-hâl zâhiren ve bâtinen,
- 2- Mechûlu'l-hâl, bâtinen (mestûr)
- 3- Mechûlu'l-'Ayn.

İbn Hibbân zâhiri adâleti şart koşmaktadır. Zâhiri mechûl olan râviyi zayıf kabul etmektedir. Ancak zahiri bilinen ve bâtını bilinmeyen yani mestur 2 olan râviyi bazı şartlarla sikâ kabul etmektedir.³

İbn Hibbân mestûr râvinin sikâ olabilmesi için beş şart koşmuştur. Bunlar : 4

- 1- Rivâyette bulunduğu hocasının sikâ olması,
- 2- Kendinden rivâyette bulunan râvinin (öğrencisi) sikâ olması,
- 3- Rivâyetinin munkatı' olmaması,
- 4- Rivâyetinin mürsel olmaması,
- 5- Rivâyetinin müdelles olmaması.

Görüldüğü gibi İbn Hibbân Mestûr râviyi gelişigüzel sikâ kabul etmemiş, bazı şartlara bağlamıştır. İbn Hibbân'a "mestûr raviyi sikâ kabul etti" diye alelâde yapılmış tenkidler geçerli değildir. Kaldı ki mestur olan râvinin rivâyeti, hiç bir şart koşmaksızın makbûl kabul edilmiş ve âlimlerin çoğu da bu görüşü benimsemiştir. Buhârî (256/870) ve Müslîm (261/875)'in " Sahih " lerinde bu vâsıfda bir çok râvi bulunmakta ve mestûr kabul edilmemektedir.⁵

- (1) Bkz.Suyûti, 1/316,
- (2) Bkz.İbn Hibbân, Sikât, 1/13, Emir el-Fârisi, 1/81,
- (3) Bkz.Suyûti, 1/316,
- (4) İbn Hibbân, Sikât, 1/11-12,
- (5) Zehebi, Mizân, 1/556, Suyûti, 1/316-17,

Bu gerçekte, İbn Hibbân'ın görüşünün isâbetli olduğunu gösterme yönünden yeterlidir.

İbn Hibbân, hakkında cerh veya ta'dil sâdır olmamış (mestur) râvinin adl olduğuna hükmederken şu gerekçeyi ileri sürmüştür:

“ Hakkında cerh sâdır olmamış râvi adl'dır. Çünkü insanlar, başkalarının gizliliklerini araştırmakla mükellef kılınmamışlardır. Bilâkis zahire hükmetmekle emrolunmuşlardır.” 1

İbn Hibbân başka bir yerde de bu konu ile ilgili şu açıklamayı getirmiştir : “ Eğer hiç bir râvinin günah işlememiş olmasını şart koşarsak, bu görüş bizi, dünyada hiç bir kimsenin adl olmadığına götürür ki bu yanlıştır. Çünkü hiç bir insan günah işlemeyen ma'sum değildir ve günahdan kurtulamaz. Bu sebeple adl olan râvi zâhirî (Dış görünüşü) durumu Allah' (c.c.)'a itaat olarak tezâhür eden kimsedir.” 2

.../...

(1) İbn Hibbân, Sikât, 1/13,

(2) Emir el-Fârisi, 1/81,

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İbn Hibban'ın hayatı ve hadis ilmindeki yeri konusunda şu sonuca vardık.

İbn Hibban, ilmî bir şahsiyettir. Kendisine yöneltilen itikadi ve ahlaki tenkitlerin hiçbirinin de haklı bir dayanağı yoktur. İbn Hibban yüze yakın eser yazmıştır. Bu eserlerinin yalnızca yedi tanesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yedi eserden beşi matbu, ikisi el yazması durumundadır. İbn Hibban'ın eserlerinin büyük bölümünün günümüze ulaşamayıp kaybolmasının birtakım sebepleri vardır. Bu sebeplerden biri İbn Hibban'ın eserleri ile birlikte Afganistan'ın Bust şehrine çekilip yerleşmesi sonucu İslam aleminin hareketli ilim merkezlerinden uzak kalmasıdır. Kitaplarının bu merkezlerden çok uzaklarda bulunması istinsahını zorlaştırmış ve eserlerinin islam aleminde yayılıp şöhret kazanması ihtimalini ortadan kaldırmıştır. İhtimal verdiğimiz diğer bir sebep de yaşadığı çevresidir. Yaşadığı Bust şehri ve etrafındaki halk ilme değer vermeyen bir yapıya sahiptir. Etrafındakilerin ilme önem vermemeleri sonucu da eserleri çoğalıp yayılamamış olabilir. Dolayısıyla eskiyip yok olmaya terkedilmiştir. İhtimal verdiğimiz diğer sebeplerden biri de Bust şehrinin hicri 5. asrın ilk yarısından sonra değişik tarihlerde üç defa sefiher tarafından harabeye çevrilmesidir. Bust şehrinin uğradığı bu tahribat neticesinde İbn Hibban'ın eserlerinin büyük bölümü yok olmuş olabilir.

İbn Hibban'ın hadis, biyografi ve cerh-Ta'dil sahasında yazmış olduğu eserleri, hadis ve hadis ilimleri sahasında kaynak mesabesinde eserlerdir. Kendinden sonra muhaddislere kaynaklık etmiş ve onlara ışık olmuştur. Hadis ve hadis ilimleri sahasında yazılmış olan eserlerin büyük çoğunluğu İbn Hibban'ın rivayet, görüş ve açıklamaları ile doludur. Biyografi ve cerh-ta'dil eserlerinin en meşhurları İbn Hibban'ın bütün görüşlerini ihtiva etmiştir. İbn Hibban'ın eserlerinden bu denli nakillerde bulunulmasına rağmen kitapları üzerinde ciddi çalışmalar yapılmayıp ilim ehli tarafından ihmal edilmiştir. Bu sebeple de İbn Hibban hak ettiği şöhrete kavuşmamıştır.

İbn Hibban, Ravilerin cerhi konusunda muhaddislerin geneline göre titiz (müteşeddid) hadiscilerden sayılmıştır. Ancak İbn Hibban'ın cerh konusunda sıkı davrandığı ravilerin sayısı oldukça azdır. Cerh alanında koymuş olduğu kaidelere de harfiyyen uymuştur. Bu sebeple İbn Hibban ravilerin cerhi konusunda orta yolu (Mutavassıt) tutan muhaddislerdendir.

İbn Hibban ta'dil ve tevsik konusunda ise koymuş olduğu kaide ve kurallara titizlikle riayet etmiştir. Bu açıdan ta'dil ve tevsik konusunda gevşek (mutesahil) değildir. Ancak muhaddislerin geneline göre bazı meselelerde mutesahil sayılmıştır.

İbn Hibban'ın Sahih'ini Sened-Metin yönünden inceledikten ve diğer hadis literatürü ile karşılaştırdıktan sonra şu neticeyi elde ettik:

İbn Hibban'ın Sahihindeki hadislerin isnadlarının 3'de 2'si Buhârî ve Müslimin veyâ ikisinden birinin koymuş olduğu şartlara tamâmen uymaktadır. Zayıf olan isnadların sayısı oldukça azdır. Bu az sayıdaki zayıf isnadlar Muhaddislerin Cumhuriyetine göre zayıf sayılan isnadlardır. Yalnız bu hadislerin zaafı, Şevâhid ve mutâbaatlar vasıtasıyla giderilebilir (müncebir) durumdadır. Yani en kötü ihtimalle bu zayıf isnadlar Hasen Li Gayrihi mertebesine yükseltilir.

Sahihindeki hadislerin metinlerini inceledikten sonra, Sahihdeki metinlerin tamamının Sahih ve sağlam olduğu sonucuna vardık. Çünkü metinlerin 3/2 si Buhârî ve Müslimin sahihlerinde mevcuttur. Geri kalan 3/1'lik kısım sünen ve müsnedlerde mevcuttur. Az miktardaki zayıf isnadlı hadislerin metinleri ise şevâhid ve mutâbaatlarla sahih derecesine yükselmektedir.

Bu vasıflara sahip olan İbn Hibban'ın Sahih'i sıhhat ve kuvvet yönünden, İbn Mâce'nin Sünen'inden daha sahih, Nesâî, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Sünenleri ayarında kıymetli bir eserdir.

İbn Hibban'ın eserlerini ve görüşlerini tarafsız ve inşafî bir şekilde incelediğimizde, bu şahsiyetin hadis ve hadis ilimlerinde deryâ olduğu sonucuna varırız. Allah (c.c.) en doğrusunu bilir.

* * * * *

B İ B L İ Y O G R A F Y A

(Müellif İsmine Göre)

- 'Alâî Ebû Saîd b. Halil (Ö.761/1360), Câmiu't-Tahsîl Fî Ahkâmi'l-Merâsîl
Beyrut, 1407/1986,
- Ahmed b. Hanbel, (Ö.241/855) Müsned, I-VI, Beyrut, 1398/1978,
- Ahmed Muhammed Şakir (Ö.1378/1958), Mukaddimetü'l-İhsân Fi Takrîbi
Sahih-i İbn Hibban, Medine-1970,
-el-Bâ'isu'l-Hasîs Şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadis, Beyrut, 1403/1983,
- Beğavî, el-Hüseyin b. Mes'ûd (Ö.516/1122), Şerhu's-Sünne, I-XVI, Şam
1390/1970,
- Cezerî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed b. 'Abdilkerim, (Ö.630/1233), el-Lübâb
Fî Tehzîbi'l-Ensâb, I-III, Beyrut, 1407/1987,
- Dârakutnî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî (Ö.365/995), Sünen,
Kahire-Tarihsiz,
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (Ö.202/817), Sünen, I-IV, Humus
1389/1969,
- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, el-Hadîsu ve'l-Muhaddisûn, Mısır-Tarihsiz,
- Emir el-Fârîsi, Ebu'l-Hasen, 'Ali b. Belbân b. 'Abdillah (Ö.739/1338),
el-İhsân fî Takrîbi Sahîh-i İbn Hibban, I-IX, Medine, 1390/1970,
(Tahkik; Prof.Dr.Abdurrahman Muhammed Osman)
-el-İhsân fi Takrîbi Sahih-i İbn Hibban, I-XVIII, Beyrut-1408/1988
(Tahkik, Tahrîc ve Tenkid; Şuayb el-Arnâût)
- Fîrûzâbâdi, Muhammed b. Ya'kub (Ö.817/1414), el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut,
1407/1987,
- Hatib Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali b. Sâbit, (Ö.463/1071), el-Câmi Li
Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', Mektebetül Maârif, Tarihsiz.
-Er-Rihletu fî Talebi'l-Hâdis, Beyrut-Tarihsiz.

- Hâzîmî, Ebû Bekr Muhammed b. Mûsa, (Ö.584 / 1188), Şurûtu'l-Eimmeti'l-Hamse, Beyrut-Tarihsiz.
- Heysemî, Nûru'd-Dîn, 'Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman (Ö.807 / 1404), Mevâriduz-Zamân İlâ Zevâidi İbn Hibbân, Mısır-Tarihsiz.
- 'Irâkî, Abdurrahman b. el-Hüseyin (Ö.806 / 1403) et-Takyîd ve'l-İzâh, Şerhu Mukaddemeti İbnu's-Salâh, Beyrut, 1401 / 1981,
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım, 'Ali b. Hasen ed Dîmeşkî (Ö.571 / 1175) Târîhu Medinet-i Dîmeşk, Kahire Dâ'ru'l-Kutub-i'l-Mısriyye nr.492, Yazma.
- İbnu'l-Esîr, Ebû's-Seâdât, el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (Ö.606 / 1209), en-Nihâye Fî Ğarîbi'l-Hadîs Ve'l-Eser, I-V, Pakistan-Tarihsiz.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. 'Ali b. Hacer (Ö.852 / 1448), el İfsâh 'An Nüket-İ İbn's-Salâh, Hindistan-Tarihsiz,
 - Lisânu'l-Mîzân, I-VII, Beyrut-1309 / 1971,
 - En Nüketu'z-Zırâf' Ale'l-Etrâf, Hindistan, 1384 / 1964,
 - Takrîbu't-Tehzîb, Beyrut, 1408 / 1988,
 - Fethu'l-Bârî, Bi Şerhi Sahîh-i Buhârî, I-XIV, Kahire, 1407 / 1986,
 - Hedyu's-Sârî, Mukaddemetu Fethi'l-Bârî, Kahire, 1407 / 1986,
 - Nuzhetu'n-Nazar, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, Medine, tarihsiz.
 - Nuhbetu'l-Fiker Şerhi, (Trc.T.Koçyiğit) Ank-1971,
- İbn Ebî Hâtim, 'Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî (Ö.327 / 939), El-Cerhu ve't-Ta'dîl, I-IV, Beyrut-Tarihsiz.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Ali B. Ahmed b. Saîd b. Hazm (Ö.455 / 1062), Cemheretu Ensâbi'l-'Arab, Beyrut, 1403 / 1983,
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban el-Bustî (Ö.354 / 965), Es-Sikât, I-IX, Haydarabad, 1393 / 1973,
 - Ma'rifetu'l-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîne Ve'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn, I-III, 2.Baskı Haleb, 1402 / 1982
 - Meşâhîru 'Ulemâi'l-Emsâr, Kahire-1959
 - Ravzatu'l-Ukâlâ ve Nuzhetu'l-Fudalâ, Kahire-1395 / 1975,
- İbn Huzeyme, Ebî Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Neysâbûrî Sahîh-i İbn Huzeyme (Ö.311 / 923) I-III Beyrut, 1971-1975
- İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, Ebu'l-Fellâh, Abdu'l-Hâyy b. el-İmâd

- (Ö.1089/1678), Şezerâtu'z-Zeheb Fi Ahbâri Men Zeheb,
I-VIII, Beyrut-Tarihsiz.
- İbn Kesîr, 'Imâdud-Dîn, Ebu'l-Fidâ, İsmâîl b. Kesîr ed-Dımeşkî
(Ö.774/1372), El-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIII, Beyrut 1977,
- İbn Mâce, Abû Abdillâh, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (Ö.209/824),
Sünen, I-II, Kâhire, Tarihsiz.
- İbn Mâkûla, Ebû Nasr b. Makûla (Ö. 475, 487/1082,1094), El-İkmâl,
Beyrut-Tarihsiz.
- İbn Recep 'Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, Şerhu 'İleli't-Tirmizî,
Beyrut,Tarihsiz.
- İbn Subkî, Tâcuddîn, Ebû Nasr, 'Abdu'l-Vehhâb b. 'Ali b. 'Abdi'l-Kâfî,
(Ö.771/1369) Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, I-VIII, Mısır,
1384/1965,
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr (Ö.235/849), Musannef, I-XV, Hindistan,
Tarihsiz.
- Kıfî, 'Ali b. Yûsuf (Ö. 646/1248), İnbâhu'r-Ruvât 'Alâ Tabakâti'n-
Nuhât, I-III, Beyrut-1386/1966,
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât, Muhammed Muhammed 'Abdu'l-Hayy
(Ö.1304/1887), Er-Raf'u ve't-Tekmîl Fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl,
- Mâlik b. Enes, (Ö.179/795), el-Muvattâ, I-II, Beyrut, Tarihsiz.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (Ö.261/875),
El-Câmiu's-Sahîh, I-V, Mısır, 1374/1955,
- Muallimî, 'Abdurrahman b. Yahyâ (Ö. 1366/1966), Et-Tenkil Limâ
Varade Fi Te'nîbi'l-Kevserî Mine'l-Ebâtîl, Kahire, 1386/1966,
- Naci Hasan, El-Kabâilu'l-'Arabiyye Fi'l-Meşrik, Mısır-1984,
- Nesâi, Ebû 'Abdi'r-Rahman, Ahmed b. Şu'ayb (Ö.303/915), Sünen,
Kahire, Tarihsiz.
- Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, I-XV, Şam, 1378/1959,
- Râzi, Muhammed b. Ebî Bekr Muhtârü's-Sihâh, Beyrut-1985,

-
- Sezgin, Fuat, Tarîhu't-Turâsi'l-'Arabiyy, I-IX, Riyad-Tarihsiz,
 - Sahavî, Muhammed b. 'Abdi'r-Rahmân (Ö.902/1496), Fethu'l-Muğîs
Şerhu El-Fiyeti'l-Hadîs, Medine-Tarihsiz,
 - Suyûtî, Cemâlud-Dîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (Ö.911/1505),
Tedrîbu'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, I-II, Riyad, Tarihsiz.
 - Şâfiû, Muhammed b. İdrîs (Ö.204/811) El-Umm, I-VIII, Mısır, 1381/1961.
 - Şuayb, el-Arnâût, Mukaddimetu'l-İhsân Fî Takrîbi Sahîh-i İbn
Hibbân, Beyrut-1408/1988,
 - Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Tarîhu'l-Mulûki ve'l-Umem,
I-IX, Kahire, 1977-1982,
 - Yâfiû, 'Abdullah b. Es'ad (Ö.768/1366), Mir'âtu'l-Cinân, Beyrut, Tarihsiz.
 - Yâkût el-Hamevî, Ebû 'Abdillah, Yâkût b. 'Abdillah (Ö.627/1230),
Mu'cemu'l-Buldân, I-V, Beyrut-1388/1968,
 - Zambavîr, Mu'cemu'l-Usrâti'l-Hâkime, ? -1951,
 - Zehebî, Ebû 'Abdillah, Muhammed b. Ahmed b. Osman (Ö.748/1347),
 - El-'İber Fî Haberi Men Ğaber, I-V, Beyrut, tarihsiz.
 - Mîzânü'l-İtidâl Fî Nakdi'r-Ricâl, I-IV, Haleb, tarihsiz.
 - El-Müştebeh Fî Esmâi'r-Ricâl, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-
'Arabiyye, tarihsiz,
 - Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, I-XXV, Beyrut-1406/1985,
 - Tezkiretu'l-Huffâz, I-IV, Beyrut-Tarihsiz,

.../...